

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Janez Trdina

Bajke in povesti o Gorjancih

O M N I B U S

BES^eDA

Janez Trdina

**BAJKE IN POVESTI
O GORJANCIH**

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-087-1

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

CVETNIK

Nekje visoko gori na Gorjancih kipi črno pečevje. Med pečevjem se pa širi cvetnik, prav majhen vrtec, ves poln najlepših in najblagodušnejših rožic. To pečevje se težko najde, še teže pa se pride čezenj v čudoviti vrtec. In to je dobro. Kdorkoli je še zablodil v cvetnik, ga je zamaknila in prevzela krasota in dišava rožic tako neskončno, da je nehal misliti na jed in pijačo, na spanje in tudi na povratek in je poginil, ne čuteč nobene boli, od predolgega bedenja in stradanja. Blagor pa si ga tistemu, ki dobi po sreči ali naključju kak cvet teh plemenitih rožic. Ako se ženi, naj ga dene svoji nevesti v venec in živel bo z njo v krščanski spravi in ljubezni do groba. Že eno samo peresce utolaži zakonsko združbo, ako se položi razprtima zakoncema pod zglavje. Kdor nosi tak cvet s seboj, ne obhaja ga nobena jeza in nobena žalost, ne premaga ga noben sovražnik, ne predere nobena krogla. Zdaj pa čujmo kratko povest o tem gorjanskem cvetniku, ki mu ne najdemo para pod božjim soncem!

Vlah Elija je bil jako pošten in bogoslužen mož. Ko je sinove pooženil, hčere poomožil, dolgove poplačal in vse zame-re poravnal, je pustil domačijo in se preselil na Gorjance, da bi brez zmotnjave Boga častil in se pripravljajl za srečno smrt. Med črnim pečevjem sredi trnja, osata in kopriv si je postavil hišico, ki je imela ravno dosti prostora zanj in za prijazno kozo, katero je vzel s seboj za tovarišijo in da ga hrani s svo-

jim mlekom. Razen mleka je užival zdrave gorjanske zeli in korenine, žejo si pa gasil z mrzlo studenčino, izvirajočo izpod pečevja. O tej hrani in pijači je živel pobožni puščavnik veliko let v vednem zdravju in veselju. V samoti ga ni motil nihče. Kraj ni mogel človeka mikati: bil je tako odljuden, gol in pust, da se ga je potnik že od daleč ustrašil. Pa niti Eliji se ni po ljudeh nič tožilo. Trikrat v letu: pred božičem, pred veliko nočjo in pred sv. Elijo je prišel k njemu sin in mu prinesel čutaro sladkega vivodinca. Razen njega ni videl nikoli žive duše, pozabil je svet, kakor je svet pozabil njega.

V vihar ni noči, ko se je ravno ulegel, sta potrkala na vrata dva popotnika, dva bolna romarja. Elija jima je odprl in ju peljal v tesno kočico. Prelepo sta ga prosila, da bi jima dal prenočišče in tudi, če mu je moči, kako dobro jed in pijačo, da ne pogineta od truda, glada in bolezni. Mlajši popotnik še veli z otožnim glasom: „Romarjem se godi dandanašnji slabo. Prihajava iz svete dežele, iz Nazareta, in sva zdaj na potu v Marija Celje, ali moči naju zapuščajo, morala bova tukaj umreti, ako se naju ne usmilita Bog in ti, častiti starec! Po morju sva se vozila srečno. Mornarji so dobri ljudje, dali so nama drage volje vse, kar so sami imeli. Zapustivši ladjo, sva hodila več dni po Primorju. Primorci so bogati trgovci, ali skope duše. Brez plačila naju niso hoteli ne nasititi ne voziti. Lačna in trudna sva prišla v Brod. Brojanci so dobri ljudje, ali sirote. Pomagali bi nama bili radi, ali niso imeli kruha niti zase, nikar za druge. Bog jim stokrat povrni blago voljo! Onemogla od lakote in bolna od hudega pota sva dospela bolj mrtva nego živa v Kočevje. Kočevska gospoda je hudobna in beraška. Siromaku ne bi dala ni skorjice kruha, ko bi kruha tudi kaj imela. Ali udarila jo bo strašno šiba božja, in

takrat se bo pokesala, pa bo prepozno. Sam Bog je storil čudež in nama podaril toliko jakosti, da sva priromala do tvojega stanovanja.”

Pobožnemu Eliju se udero solze, ko sliši toliko bridkost in revščino. Postregel je popotnikoma bolje nego sam sebi o največjih praznikih. Spekel jima je svojo preljubo kožo in postavil prednju tudi čutaro sladkega vivodince, ki jo je bil komaj načel. Romarja sta jedla in pila, in ko sta se okrepčala, sta zahvalila prelepo svojega dobrotnika in sladko zaspala v njegovi postelji. Tudi puščavnik je spal sladko in dolgo na trdih tleh, kakor še nikoli ne, odkar je prebival na Gorjancih. V sanjah sta se mu prikazala sam Bog Jezus Kristus in njegov premili učenec sv. Peter. Kristus ga je prijel za roko in mu rekel: „Pogostil si svojega Stvarnika in Odrešenika in z njim velikega apostola svetega Petra. Za to dobroto ti ne bodeva dala denarjev, ki jih niti ne želiš niti ne potrebuješ. Dajeva ti boljše povračilo; za ta svet svoj blagoslov, za oni svet svoj nebeški raj.”

Ko se Elija prebudi, sta bila popotnika že odšla, pustivši mu ves svoj božji blagoslov. Zdaj se ni čutil več starega in slabega: bil je zopet mlad in krepak, kakor kak štiriindvajsetleten mladenič. Grda kočica je izginila in se spremenila v prijazno belo kapelico. Puščavniku ni bilo treba žalovati ne po kozi ne po vinu. Ko je izpil svojo skledico mleka, se mu je napolnila precej z drugim, mnogo slajšim mlekom, nego mu ga je dajala koza, in tako je živel odslej brez truda in brige, kako bi jo prehranil v svoji nerodovitni puščavi. Ko je privzdignil čutaro, je bila polna, in, kakor v skledi mleka, tudi v njej nikdar ni zmanjkalo vina, in to vino je bilo še mnogo mnogo bolj prijetno in dišeče nego tolikanj sloveči vivodinec.

Okoli žalostne kolibe so se poprej gonili grabljivi kragulji in jastrebi, zdaj so pa prepevali okoli vesele kapelice neznani ptički s tako milim glasom, da se jih Elija ni mogel naslušati. Trnje, osat in koprive so se nekam izgubile iz obližja puščavnikovega doma, mesto njih je narastel ponoči cvetnik, kakršnega noben grad ni imel, ves obsajen z nebeškimi rožicami, da takega čuda še nobeno človeško oko ni videlo. V studencu pod pečevjem je tekla bistra voda kakor prej, ali zdaj so mrgolele in se igrale po nji zlate ribice, ki so pozdravljale puščavnika z radostnim pljuskanjem in celo s človeškim glasom. V tem prekrasnem zemeljskem rajju je živel pomlajeni Vlah Elija v sveti molitvi in radosti še celih sto let. Nadlegovala ga ni nikoli več ne bolezen ne starost. Umrl je lahko in sladko, ker je vedel, da ga čaka na onem svetu še veliko večje veselje, nego ga je užival po Kristusovem blagoslovu že na zemlji, ki ni bila zanj, kakor za druge, dolina solz. Bela kapelica, ki je toliko let v njej prebival in Bogu služil, se je zdavnaj porušila; tudi neznane ptice in zlate ribice so brez sledu izginile; edini cvetnik je ostal in spričuje še dandanašnji božje povračilo, ki pride dobremu človeku včasih že na tem svetu, gotovo pa onkraj groba.

VELIKANI

Podgorec je šel polhe lovit. Prenočišča si je poiskal vrhu Gorjancev. Vzel je iz torbe večerjo in, ko je odvečerjal, se je ulegel in zaspal. Ni dolgo spal, ko ga prebude debeli glasovi neznanih mož. Čudni glasovi so bobneli, kakor če tekaš na prazen sod. Možje so bili štirje enake velikosti, kakor najvišje smreke. Svetil je mesec in tako se je moglo vse videti, kakovi so in kaj delajo. Velikani sedejo na trato in vele: „Kamenčkajmo se, da se zabavamo.” Pobrali so mlinske kamne in se z njimi kamenčkali. Naveličavši se igre, vele: „Napolnimo si pipe in kadimo!” Iz žepov privlečejo pipe, velike za zeljno kad, in jih napolnijo s tobakom. Zdaj se pa domislijo, da nimajo ognja. Eden pravi: „Sklatimo si ga z neba!” Velikani skočijo na noge in začno metati proti nebu mlinske kamne. Vsak si sklati zvezdo. Z zvezdami si prižgo tobak in zdajci zapuhajo z dimom vse Gorjance, kakor da bi jih bil pokril črn oblak. Ko pokade, pravi eden: „Čas je, da si pripravimo večerjo!” Velikani se dvignejo in skočijo v globok prepad. Iz prepada privale štiri sode vina. Vsak sod je jemal deset veder, še rajši kak bokal več. Iz prepada si priženo tudi svojo večerjo, čredo srditih volkov. Volkov je bilo osemindvajset, na vsakega sedem. Velikani naredo velik ogenj, nataknejo volkove na velike ražnje in jih peko. Obenem so pa tulili nekako pesem, kakor da se grom razlega, in poskakovali okrog ognja, da se je kar zemlja tresla. Podgorec, ki je te strahote gledal in poslušal, je priporočal svojo dušo Bogu in vsem svetnikom v neskonč-

nem strahu, da ga pošasti ne bi zavohale in dejale na raženj morda tudi njega. Stisnil se je v klobčič kakor jež in se drznil komaj dihati. Poleg njega je stala čutara vina, ki jo je bil prinesel s seboj. Podgorec se domisli, da daje vino srčnost še babi, in začne vleči. Ker je bil srčnosti tako krvavo potreben, ni čudo, da je pil dolgo in veliko. Brž se je preveril, da je v takih zadregah vino res najboljši tolažnik in pomočnik. Bokalo ga je bil zvrnil že za večerjo. Ali taka malenkost Podgorca ne ujunači, zato se je velikanov tako bal in tresel. Zdaj je pa vrgel v globočino svojega želodca dva bokala naenkrat in ta obilni požirek mu je srce tako pridvignil in razvnel, da bi se bil šel metat s samim peklenskim rogatcem, kaj ne s takimi nerodnimi rogovilami, kakor so bili ti velikani! Zdeli se mu niso nič več tako grozoviti kakor od konca, jel se je skoraj sramovati, da se jih je bil ustrašil. Predrznno se jim je grozil za grmom s pestjo in jim kazal osle in pomaljal fige. Ko pa so volkove spekli in se usedli k večerji, je zagodrnjal skoraj naglas: „Se pač vidi, da ste zarobljeni hribovci, ki me še na volčjo pečenko ne povabite.” Velikani so raztrgali in pohrustali volkove kakor kak lakomnik svoje cipe in težke založke so zamakali z ogromnimi curki vina. Ali njihovo vino je moralo biti precej cvičkasto kajti držali so se strašno kislo in čemer-no. Eden njih veli: „Bratci, treba bo udariti spet v kak hram in si napolniti posodo s sladko, človeško kapljico. Te naše čobodre sem tako sit, da sam ne vem, kaj bi dal tistemu, ki bi mi prinesel par dobrih požirkov starega šentjernejčana.” Podgorec, to začuvši, plane kvišku, ponudi velikanu čutaro in veli: „En bokalo ga je še notri. Nuj ga izpiti! Bog ti ga blagoslovi!” Komaj je pa izustil božje ime, se je zaslišal udar, kakor da je kje blizu treščilo. Tisti hip je ugasnil tudi ogenj, pri katerem

so velikani sedeli, in vse obližje je pokrila najgostejši dim, da se dolgo časa ni moglo nič razločiti. Ko se je dim zopet razkadil in razšel, ni videl Podgorec nikjer več ne mlinskih kamnov ne žerjavice ne ražnjev in vinskih sodov, pa tudi velikarov ne. Noč in gora jih je dala, noč in gora jih je vzela.

GOSPODIČNA

Mehovski grad je spadal med največje in najmogočnejše v deželi. Grajski gospod je peljal svojo gospo k oknu in ji rekel: „Veseli se, ves svet, kar ga od tod vidiš, je božji in najin.” Gospa veli: „Dobro vem, da je vse to božje in najino, ali veseliti se vendarle ne morem. Molila sem doma, hodila sem dosti tudi po božjih potih, ali Bog ni hotel uslišati najine želje, da bi nama podaril ali hčer ali sina. Jaz sem se zdaj že postarala in le predobro čutim, da bom nevarno zbolela.”

Gospa se je kmalu potem ulegla in je ležala sedem let in sedem mesecev. Vsi sloveči zdravniki so jo hodili zdraviti, ali je niso mogli ozdraviti.

Gospa pogleda skozi okno na zeleni hrib in veli: „Nekaj mi pravi, da bi bila gotovo srečna, če bi se sprehodila po naših prelepih Gorjancih.”

Gospod pa ji odgovori žalostno: „Preljuba moja sirotica, kako se boš sprehajala po Gorjancih, ko se ne moreš sama niti na postelji obrniti!”

V grad pride star gobav berač. Hlapci zakriče: „Poberi se hitro od tod, da ne nalezejo gob naša bolna gospa.”

Gospa pa se oglasi: „Ne gonite mi od hiše reveža. Ali ne veste, da so reveži božji prijatelji in naši zagovorniki pri Bogu? Dajte mu pečenke in vina in pripravite mu tudi gosposko posteljo.”

Berač se v gradu naje, napoji in naspi. Preden odide dalje,

dobro gospo prelepo zahvali in veli: „Nate za slabo povračilo gorjanski koren. Rastel je sedemdeset in sedem sežnjev pod zemljo. Pomogel je do zdaj še vsakemu, kdorkoli si ga je na život privezal. Zdravemu dá moč, da ga noben junak ne more premagati. Komur je umreti, živi od njega tri dni dalje, nego mu je namenjeno. Bolniku odžene bolezen, nekateremu za zmerom, nekateremu vsaj za sedem let. Ta koren vam bo dal jakost, da se pojdete, ako vas bo volja, lahko še danes na Gorjance izprehajat.”

Gospa poskusi čudni koren, skoči zdrava na noge in gre na Gorjance. Pride do studenca in zajame vode.

Kupica se počrni.

Gospa izlije strupeno vodo in koraka dalje. Pride do drugega studenca in zajame vode.

Kupica se zakrnavi.

Gospa izlije ukleto vodo in koraka dalje. Pride do tretjega studenca in zajame vode.

Kupica se zasveti in zacvete. Na vodi se naredi rdeč nagelj in bela lilija. Gospa pije in pijača se ji zdi slajša od medu in malvazije. Popije prvo kupico, čuti se bolj zdravo, nego je bila pred boleznijo. Popije drugo kupico, čuti se bolj močno, nego je bila pred boleznijo. Popije tretjo kupico, čuti se mlado, kakor je bila takrat, ko je šla s svojim gospodom k poroki.

Kupico položi v zeleno travo pa si zaviha rokave in si umije roke in obraz. Roke se ji pobelijo ko sneg, lica pa zarde ko poljski mak, in v vodi je sama videla, da ji je povrnil Bog vso lepoto prve mladosti. Skakljaje in prepevaje teče proti domu nazaj.

Gospod je stal pri vratih in vprašal služabnico, če ve, kdo je ta krasna gospodična, ki gre proti gradu.

Gospa je te besede slišala in se ga oklenila in rekla: „Kaj me gledaš tako čudno, kakor da bi ne poznal svoje gospe? Saj sem vedela, da bom gotovo srečna, če se izprehodim po Gorjancih. Zdaj mi pa nekaj pravi, da nama bo podaril Bog tudi še sinove in hčere.”

Gospod od samega veselja ni vedel, kaj bi počel. Napravil je velik obed in povabil nanj tudi svoje podgorske kmete. Podgorci so jedli in pili tako dolgo, da so nekateri še zdaj siti in pijani.

Bistri studenec, ki je pomladil grajsko gospo, pa se imenuje v spomin te prigodbe še dandanašnji Gospodična.

UKLETI GRAD

Sinu je zbolela mati. Šel ji je iskat zdravilnih zeli na Gorjance. Ko izdere iz zemlje sladko koreninico, zagleda miško.

Fant pozdravi miško: „Dobro jutro, ne bodi kaj huda, da te nadlegujem. Zboleli so mi mati pa iščem jim zdravilskih zeli.” Miška mu veli prijazno: „Ti si dober sin in zato ti je dal Bog, da si tako dobro pogodil. Preden preteče štiriindvajset ur, bodo mati od te korenine ozdraveli, kakor da ne bi bili nikoli nič bom\È.”

Fant se začudi takim besedam in vpraša miško: „Kdo pa si, da mi prerokuješ tako srečo in s pravim človeškim glasom?”

Miška pravi: „Jaz služim svoji gospe. Bog jo je kaznil, meni pa ni dalo srce, da bi jo zapustila. Ker pod zemljo ne bi mogla prebiti v človeškem telesu, me je prestvaril Bog v miško.”

Fant se začudi še bolj in veli: „Jaz te ne razumem. Razloži mi to skrivnost bolj natanko!”

Miška odgovori: „Prav rada. Poslušaj pazljivo, kako in kaj je bilo, pa me boš, mislim, lahko razumel in z menoj vred mojo gospo omiloval. Jaz sirota sem izgubila mater že za otročjih let. Usmilila se me je dobra gospa in me vzela k sebi. Ni me imela za podložno deklo, ampak kakor za svojo sestro. Moja gospa je govorila vse drugo po pameti, delala je vse po pravici, ali berače je na vso moč sovražila in jih gonila iz hiše z najgršimi besedami in pridevki. V hišo ji je prišel imeniten

berač, sam Jezus Kristus. Kristus prosi gospo za dar božji. Gospa se pa zadere samopašno in veli: „Misliš, da te ne poznam. Kaj izkušaš uboge ljudi? Cel svet je tvoj, pa te ni sram, da prosiš za kos kruha! Dobil ga boš takrat, ko bodo prebirali sv. pismo gorjanski pastirji, kar se pa tako brž ne bo zgodilo.” To, vidiš, je bilo že pred več sto leti, ko ni znal še noben človek brati razen škofov in se ni učil sv. pisma še noben duhoven razen edinega papeža. Zdaj lahko sam presodiš, kaj je moja gospa mislila. Hotela je Kristusu dati na pomen, da mu ne bo dala nikoli nič. Kristus je preklel predrzno gospo in rekel: „Prekleta bodi ti in preklet bodi tvoj grad, dokler ne bodo začeli gorjanski pastirji prebirati in se učiti sv. pisma. Samo tak pastir bo utolažil božjo jezo in te rešil.” O teh strašnih besedah se je zemlja potresla in požrla gospo in nje grad. Jaz sem to grozo od daleč videla in moja blaga gospa se mi je smilila. Tekla sem za Kristusom in ga lepo prosila, da bi smela pri nji ostati tudi pod zemljo. Kristus me je pohvalil za to zvestobo in mi dovolil, da smem ostati pri gospe in da ne zadahnem, prestvaril me je, kakor sam vidiš, v miško. Jaz štrkam svobodno sem ter tja in ne trpim nobene sile. Moja uboga gospa pa dremlje na postelji. Po glavi ji rojijo strašne sanje, da neprenehoma ječi. Prebudila pa se bo šele takrat, ko pride nje rešnik: gorjanski pastir, ki bo tako učen, da bo prebiral sveto pismo. Strah me je, da ji bo treba še dolgo čakati.”

Čuvši take novice, je začel fant od veselja vriskati in skakati in je rekel miški: „Potolaži se. Sv. pismo se nahaja že v marsikateri podgorski kolibi in prebiramo ga tudi že mi pastirji. Kolikokrat sem ga bral ali sam zase na paši ali pa doma pri bolni materi. Povej mi torej, kaj mi je še storiti, da rešim tebe in tvojo dobro gospo!”

Miška se začudi in veli: „Hvaljen bodi usmiljeni Bog, ki je nama poslal odrešenika. Ali vedi, da boš pomogel ne samo meni in nji, ampak tudi sebi. Moja gospa je samica in te bo vzela za moža in z njo dobiš tudi graščino in neizmerne zaklade, ki se v nji nahajajo. Kaj ti je še storiti, da prekletstvo od naju odstraniš, mi natanko ni znano. Pojdi z mano v grad na mizi leže bukve, v teh bukvah boš našel — vsako skrivnost in tudi to, kako naju boš rešil.”

Miška mahne z repom po ključku, ki je tičal v skali, in skala se odpre na stežaj kakor velika cerkvena vrata. Fant gre za miško, ki ga pelje skozi tako krasne izbe in dvorane, da po njegovi misli ni lepših niti v nebesih. Od zlata in srebra se je vse lesketalo in bleščalo, da mu je kar vid jemalo. Nikjer ni zapazil nič lesa, nič železa: vse pohištvo in orodje je bilo ulito iz najžlahtnejših rud in izdelano po pravilih najvišje umetnosti. Fant je strmel in zijal; ves osupnjen in omamljen po tolikih dragocenostih ni mogel nič govoriti in skoro še dihati ne. Ko ga pa dovede miška v spalnico in zagleda na postelji spečo gospo, ga nje čudovita lepota tako prevzame, da je obstal, kakor da bi okamenel, in se zamaknil, kakor da se nahaja v nebesih in zamika v božje obličje. S silo ga miška potegne v drugo izbo, kjer so ležale na mizi skrivnostne bukve.

Fant začne brati ali komaj prebere pol strani se zruši na tla in zajoka tako bridko, da si začne tudi miška solze brisati in ga vpraša, kaj ga je tako strašno zbolelo.

Fant pove miški, da ne more rešiti uklete gospe. Bukve govorijo, da mora biti odrešenik nedolžen, on pa je svojo nedolžnost napravil na paši že v dvanajstem letu.

Miški se je milo storilo, ko je videla, da bosta morali z gospo še nadalje ostati pod zemljo, vendar jo je tolažilo upanje,

da utegne priti v kratkem kak drug podgorski pastir, ki ne bo prebiral samo sv. pisma, ampak nosil še tudi angelsko oblačilo nedolžnosti. Fantu je rekla: „Prav rada bi te dobro obdarila, ali zlato in srebro, ki ga povsod vidiš, ni moje, sama ti pa ne morem veliko dati. Razglejva smeti, ki jih je vrgla na dvorišče še moja gospa. Kar se najde v njih, se sme pobrati in odnesti brez greha. To pravico sem imela pri gospe zmerom.”

Miška in fant sta prebrskala smeti in našla v njih biserov in dragih kamenčkov za več tisoč goldinarjev vrednosti. Vse, kar sta našla, je vzel fant s seboj domov.

S sladko koreninico je ozdravil še tisti dan bolno mater, bisere in drage kamenčke pa je prodal in si kupil gosposko pristavo in veliko kmetijo. Oženiti se ni hotel nikoli, ker ni mogel pozabiti svoje uklete, zanj za vekomaj izgubljene ljube.

RAJSKA PTICA

Bil je imeniten grof. Ta grof je šel v Gorjance na lov. Velika družba prijateljev in lovcev ga je spremljala. Grof ugle-
da medveda in skoči za njim. Medved šine v goščavo, grof za
njim. Medveda zmanjka in grof vidi, da se nahaja v nezna-
nem kraju, po katerem še nikoli ni hodil. Ta kraj je bil najlepši
gaj, kakršnega ni videl ne v domači ne v tujih deželah. Z dre-
ves so visela zlata jabolka, iz debel se je cedil iz nekaterih
med, iz nekaterih dišeče kadilo; prelepo je dišalo v tem gaju
vse: trava, cvetice in celo listje na drevju. In če je grof pogle-
dal na zemljo, se je lesketalo okoli njega brez števila bistrih
studencev, v katerih se je pretakala srebropena voda po zla-
topeski glini. V senci krasnega gaja je bilo tiho, za čudo tiho.
Poskakovala je od veje do veje samo ena ptičica. Nihče ne bi
bil rekel, da je ptičica lepa, ko ne bi bila imela zlatega kljuna.
Ali še lepši, stokrat lepši od zlatega kljuna je bil nje mili, slad-
ki glas, katerega se grof ni mogel naslušati. Ker se je bil utru-
dil, je sedel na klop, da se nekoliko odpočine, obenem pa
kratkočasi z rajsko divnim petjem zlatokljune ptice. Tako je
sedel in poslušal, kakor je mislil, dobre četrt, morebiti tudi
pol ure. Prav nerad se je dvignil, ali se je dvigniti moral, da ga
lovška družba ne bi pogrešila in se zanj bala. Iz prijetnega
gaja je prišel kmalu nazaj v goščavo in iz goščave na plan.
Oziraje se na vse strani, je klical prijatelje in lovce, ali nikjer
ni bilo žive duše: lovška družba je izginila, kakor da bi se bila

pogreznila v zemljo. Grof se je naveličal klicati in iskati, in šel domov. Ali silno se je čudil, da potov ni skoraj več poznal. Koder je rasla poprej hosta, so se izprehajali po vinogradih veseli gorniki, in koder so pasli pastirji drobnico, so se zdaj trudili pridni oratarji. Grof je strmel in si mel oči, ne vedoč, kaj bi si mislil, da se mu je pripetilo. Vprašal je gornike, če niso videli njegove družbe. Gorniki so se mu začudili in dejali: „Kakove družbe? Kdo pa ste? Mi vas ne poznamo, ker vas še nikoli nismo videli.” Vprašal je tudi oratarje, kdaj so šli domov grajski gosti in lovci. Oratarji so se začudili in dejali: „Kaki gosti in lovci? Naš graščak ne lovi zveri, on lovi nas uboge kmete. Dokler je živel naš rajni grof, nismo vedeli, kaj je hudo. O slabih letinah nam je dajal živež zastonj. Na tla-ko nas ni nikoli silil. Desetino smo mu nosili v grad, kolikor smo sami hoteli. Od revežev ne bi bil vzel ne enega klasa. V krčmah smo pili z njim in se gostili na njegov račun. Z našimi otroki se je šalil in igral in jih ljubil kakor svoje, da bi bil dal zanje svojo krščeno dušo. Blagi gospod je šel v Gorjance na lov in tam ga je medved raztrgal. Zdaj se veseli v nebesih, katera je tudi pošteno zaslužil. Njegovega praznega gradu se je polastil hmeljniški baron. Baron je delal s kmeti grje, nego s črno živino. Vole je prodal, mesto njih smo mu orali polje mi, naše žene in otroci. Za nami pa so hodili njegovi biriči in nas priganjali na delo z biči. Biči pa niso bili spleteni iz govejskih jermenov, ampak iz kože, katero je baron urezal iz naših hrbtov. Desetino je zahteval od vsega, kar raste na polju in v vinogradu, in od vsega, kar se pita in krmi v hlevu in v svinjaku. Zahteval jo je od revežev kakor od bogatinov, o slabih letinah ravno tako kakor o dobrih. Ljudje so strašno godrnjali in preklinjali. Baron je pa rekel zabavljivo: „Naj se zgodi po

vaši volji! Če nečete dajati desetine vi meni, jo bom dajal jaz vam.' In začel je jemati kmetom ves pridelek in priredek, puščal jim je samo borno desetino. Mi smo poginjali od lakote in se jeli puntati. Baron pa je nabral krdelo žolnirjev in šel na lov. To je bil čuden lov, da svet še ni takega videl. Volkov, zajcev in druge živali se ni dotaknil, streljal in pobijal je samo kmete. Kadar so mu prišli prijatelji v gosti, jim je napravil tako igro, da so se je gotovo vsi hudiči veselili. Igral je z njimi s kmetskimi glavami za kmetska dekleta. To grozo in silo trpimo zdaj že veliko veliko let. Ravno danes je trideset let, kar nam je vzel Bog dobrega grofa in z njim vred ves mir in vso srečo našega življenja."

Pazljivo je poslušal grof bridke tožbe ubogih oratarjev in se uveril, da ga je zadrževalo sladko petje zlatokljune ptice ne dobre četrť ali pol ure, ampak celih trideset let. Ko se je razodel oratarjem, so ga spoznali najstarejši med njimi in vsi so popadali pred njim na kolena in glasno zahvalili Boga za neskončno milost da jim je povrnil dragega dobrotnika in odrešenika. Grof jim je rekel: „Vstanite in poiščite si orožja! V moj grad gre iz goščave pod zemljo skrivna pot, ki sem jo izdolbel s svojimi rokami in nisem povedal nikomur zanjo. Jaz pojdem pred vami; preden preteče štiriindvajset ur, bomo grad pridobili in vaše in moje sovražnike zasačili." Hmeljniški baron je napravil tisti dan veliko gostbo, na katero je povabil vse svoje prijatelje in biriče. Po pojedini se je začel z njimi igrati, ne s kvartami in za denar kakor drugi, ampak po svoji stari navadi s kmetskimi glavami za kmetska dekleta. Iz grada pride na igrališče oznanilo, da se je odprla zemlja in bruhn timer iz sebe drhal oboroženih kmetov in rajnkega grofa. Baron se je zakrohotal: „Ta šala je vredna, da igramo nada-

lje vsak pot za dve dekleti in ne le za eno kakor do zdaj.” Grofovi kmetje so ujeli brez boja njega in vse njegove prijatelje in biriče. Grof jih je vpregel v pluge in brane in je oral in vlačil z njimi celo leto do zime. Na delo jih je priganjal z biči, ki niso bili spleteni z govejskih jermenov, ampak iz kože, katero je izrezal iz njihovih hrbtov. Ko je nastopila zima, je povabil vse svoje kmete in jim napravil veselico, da take še nikdar niso uživali, niti zanjo čuli. Po veselici se je pa napotil z njimi na igrališče. Igrali so skupaj ves dan in vso noč z glavami hmeljniškega barona in njegovih prijateljev in biričev in igrali bogme niso za svoje ampak za graščine, denar in dekleta svojih mrtvih sovražnikov in krvnikov.

PTICA ZLATOPER

Na Gorjancih so se nahajale tri prečudne reči. V skriti dolini je stalo drevo, ki je bilo spodaj mogočna bukev, v sredi silen hrast, zgoraj pa visoka in tanka breza. Brezo je pokrivala bela meglica, da se od zdolaj ni mogla videti. Okoli velikanskega debla se je ovijala od tal do vrha vinska trta. Ta trta je bila debela kakor žrd, listje ji ni nikdar usahnilo in grozdje je dozorevalo na nji brez razločka letne dobe, pozimi kakor poleti. Tretje in največje čudo je pa bila ptica Zlatoper, ki si je naredila gnezdo v beli meglici med najtanjšimi vejicami visoke breze. Ta ptica ni zobala zrnja in pila vode kakor druge ptice, živela je samo o rumenem grozdju, ki ji je viselo okrog gnezda, in o nebeški rosi, ki je padala na brezo. Zlatoper so jo imenovali zato, ker je imela v desni peruti zlato pero. Čudna moč je bila v tem peresu. Kdor bi napisal z njim tri prošnje, bi se mu morale izpolniti vse tri, in ko bi jih poslal tudi cesarju ali papežu ali pa svojemu najhujšemu sovražniku. Veliko junakov je poizkusilo priti na brezo, da bi izpukali ptici dragoceno pero, ali do gnezda ni priplezal nobeden. Vsi so zdrknili s polzke breze, popadali na hrastove in bukove veje in se pobili.

V tisti dolini je prebival svet puščavnik, ki je poznal vsako skrivnost. Ljudje so ga hodili povpraševati, kako bi se dobilo zlato pero. On se jim je smejal in rekel: „S koso in s tremi svetniki.” Ljudje teh besed niso razumeli in so mislili, da se

jim sveti mož roga. To je čul Podgorec Mikec. Mikec je bil, kakor so sploh Podgorci, včasih prav razumen fant, da malo takih, včasih pa prav neumen, da tudi malo takih. To se pravi, Bog je dal Mikcu dosti pameti, ali je bil ta križ, da ni svoje pameti vselej za svet vprašal in je poslušal. To pot je uganil precej dobro, kaj mu je storiti. Dejal je: „Bedakom se prav godi! Srečo naj izkuša tisti, ki zna plezati kakor jaz, in ki razume puščavnika kakor jaz.” Mikec vzame koso in gre v Gorjance. Ko je ugledal čudno drevo in nad njim belo meglico, je začel kositi in kosil je noč in dan, dokler je pokosil vse senožeti po dolini in tudi nad dolino. Mrvo je navalil k drevesu, da je sezala čez bukev in hrast gor do breze in do bele meglice. Sedemkrat je plezal v brezo in sedemkrat se mu je spodrknilo. Ker je padel vselej na mehko seno, si ni storil nič žalega, ali začelo ga je vendar močno skrbeti, da utegne tudi njegov trud ostati prazen. Zdaj se je domislil, da je izpolnil puščavnikov svet samo na pol. Koso je dobro rabil, tri svetnike pa zanemaril. Mikec poklekne in se priporoči svetniku, ki varujejo Gorjance: sv. Eliji, sv. Miklavu in sv. Jedrti. Po molitvi začne plezati osmikrat in dospe brez truda do zaželenega gnezda ptice Zlatopera. Ptica ga je počakala in si dala brez straha izpukati zlato pero. Mikec ves vesel in srečen vzame pero in odide domov. Od same sreče se mu je tako v glavi vrtilo, da ni vedel, kaj bi počel. V ti omotici mu še mar ni bilo, da bi se posvetoval najprej s pametjo. In tako je ukrenil nazadnje zgolj po svoji preprosti podgorski glavi, pa ni čudo, da je tako slabo pogodil. Šel je vprašat učenjake, kateri cesar je na svetu najbolj mogočen. Ko so mu učenjaki povedali, je napisal do tistega cesarja prošnjo, naj mu da svojo hčer za ženo. Cesar se je silno začudil, ali se ni mogel braniti. Pokli-

cal je hčer in ji vse razložil, kaj in kako, in da mora biti Mikčeva. Cesarična se hudo razjezi in zagrozi Mikcu, da se bo kesal. Pokorna očetovi zapovedi, odide v Podgorje in se z Mikecem poroči. Bila je grda kakor strah, nagajiva kakor škrat, obenem pa uboga kakor beračica in vendar poželjiva vsake dobrote in zapravljiva, kakor da ji ne more nikoli nič zmanjkati. Mikec je dobil po očetu dve kmetiji. Eno je pridržal sam, drugo je zaženil cesarični. Razsipna baba je svoje zemljišče kmalu zadejala in jela potem zakopavati v dolg tudi njegovo. Take potrate se je Mikec ustrašil in je vzel v roko zlato pero in napisal do cesarja drugo prošnjo, naj da hčeri cesarsko doto, da bo mogla živeti po svoji navadi, imenitno po cesarsko in za svoje. Cesar mu je prošnjo precej uslišal in poslal hčeri silno bogato doto, več voz zlata in srebra in najlepše obleke toliko, da se je lahko preoblekla vsak dan v drugo. Cesarična je plačala vse dolgove, ali Mikcu ni dala ni krajcarja. Zasmehovala in zasramovala ga je kar očitno. Ona se je vozila v dragoceni kočiji, on pa je moral capljati za njo peš. In ko je tekel ves upehan za kočijo, je vpila na vse strani: „Podgorski možje in fantje, odkrivajte se! Ali ne vidite, da me spremlja moj mož, slavni Mikec, cesarjev zet?”

Ta sramota je pekla Mikca bolj nego vse drugo. Spet je vzel v roko zlato pero in napisal do cesarja svojo tretjo in poslednjo prošnjo, naj vzame svojo hčer nazaj. Cesar se je zasmel in mu izpolnil iz srca rad tudi tretjo in poslednjo prošnjo. Bridko je Mikec žaloval po svoji lepi, tako brezumno zaženi in zapravljeni kmetiji, še veliko veliko bolj se je pa veselil in Boga hvalil, da se je iznebil samopašne in grde cesarične. Odslej ni zametaval v nobeni reči več svetov svoje dobre podgorske pameti. Našel si je med domačimi dekleti drugo

ženo, ki je bila lepa in pridna in je prinesla k hiši tudi prilično doto. Živel je z njo mirno, zadovoljno in srečno do smrti. Ker so mu sosedge preveč zabavljali in ga dražili s cesarično, je zapustil Podgorje in se preselil med Bele Kranjce, ki ga niso dosti poznali. Zlato pero je nesel s sabo in ga na vso moč skrbno varoval. Pokazal in dal ga je sinu šele v sivi starosti, ko mu je izročil gospodarstvo. Rekel mu je: „Na, sin, tu ti dajem tvojo srečo ali nesrečo, tvojo čast ali sramoto, kakor si boš sam izvolil. Meni je prineslo to pero nesrečo in sramoto, ker ga nisem znal rabiti. Bodi ti pametnejši od mene! Ne prosi z njim nikogar za ženo ali blago ali za posvetno čast! Če hočeš poslušati svet svojega starega očeta, napiši prošnjo do našega cerkvenega poglavarja, rimskega papeža, naj bi bral zate sveto mašo, da te Bog razsvetli, da ti podeli svoj dar modrosti, s katerim ti bo lahko pridobiti večno zveličanje pa tudi časno blagostanje.” Sin je poslušal starca in napisal prošnjo do papeža, kakor se mu je svetovalo. Papež mu je drage volje izpolnil pobožno prošnjo in bral zanj sveto mašo. Bog ga je obdaruil potem s toliko modrostjo in pametjo, da si je prigospodaril jako veliko premoženje, po smrti pa je bil sprejet med svetnike. Tudi njegovi otroci in vnuki so sloveli radi svoje odlične poštenosti in bistrumnosti. Čudodelno zlato pero se nahaja še zdaj shranjeno nekje na Belokranjskem in govorica trdi, da se rabi še zmerom prav marljivo in uspešno. Poznam staro, jako častito ženico, ki bi, če bi trebalo, stokrat na to prisegla, da so prejeli Beli Kranjci svojo veliko razumnost, močatost in spretnost za vsako delo po blagodatni moči Zlatoperjevega peresa.

VILA

Na Gorjancih so prebivale v stare čase vile. Vile so bile prelepe, mlade deklice, ki niso poznale ne matere ne očeta. Ljubiti in močiti se niso smele. Oblačile so se v belo tančico, ki jim je pokrivala vse truplo do gležnjev. Las si niso spletale, padali so jim prosto do kolen z gostimi zlatorumenimi kodri. Vendar pa so se jako marljivo česale, in to vselej o zarji. Takrat jih je človek najlaže videl, ker so bile jako zamaknjene v to opravilo, da niso zapazile, ali se nahajajo same ali ne. Človeške družbe so se bale in ogibale, dasiravno ljudi niso sovražile, ampak jim le dobro svetovale in jim o priliki rade tudi kaj dobrega storile. Peti so znale tako lepo, da se jih človek nikoli ni naveličal poslušati, toda ni jim bilo povšeči, da jih kdo čuje. Tudi ples so ljubile, ali gorje si ga tistemu, ki je prišel iz zvedavosti gledat njihovo kólo. Živele so ob sadju, grozdju in gorskih zelih. Po navadi so samo večerjale, podnevi pa niso drugače nič uživale, razen če jih je povabil kak junak in poštenjak, ki ni vedel, kdo so. Kdor jih je videl na plesu ali pri jedi in jih poznal, so ga kaznovale brez milosti. Ustrelile so ga v roko ali nogo, včasih tudi v obe roki in nogi; če so se pa prav hudo ujezile, tudi v srce, da je kar precej umrl. Pod zemljo so imele spravljene silne zaklade zlata, srebra in biserja in so jih varovale tako skrbno, da jih ni mogel nihče zaslediti in dvigniti. Če jih je našel kdo po naključju, mu niso prinesli sreče, ampak kvar in pogubo: Pravico, se z

njimi okoristiti, je imela samo nedolžna mladež. Sploh ni ubranila človeka vilinske jeze nobena druga reč kakor neoskrunjena nedolžnost. Večkrat so vile vzele svoje dragotine iz podzemeljskih kleti in jazbin in so jih sušile na kakem pri-sojnem kraju. Če se je nameril nanje nedolžen otrok, je smel ugrabiti brez kazni, kolikor je hotel, grešnika pa so gotovo umorile. Kmetje so se vil po eni plati močno bali, po drugi pa tudi veselili. Kadar so se oglasile: „Sejte, sejte!” so šli sejat, in seme jim je takrat vselej dobro obrodilo. Kadar so svetovale: „Režite, koljite, vežite, kopljite, berite!” so se napotili še tisto uro v vinograde in pridelali so vina, da jim je zmanjkovalo posode. Najrajši so imele junake, ki so se borili s Turki in pre-livali svojo kri za krščansko vero. Dokler so hodili Uskoki v boj samo na Turke, so se prikazovale med njimi prav pogo-stoma. Velevala so jim, kaj jim je delati, česa se ogibati. Poma-gale so jim v vsaki sili, sosebnobrižljivo pa so ozdravljemale rane iz vojne vrnivših se junakov. Dajale so jim piti vodo pla-ninskih zeli, ali pa so jim obvezovale rane z dolgo, neznano travo, in ubogi bolnik je najkasneje v treh dneh gotovo okre-val. Ko pa so se Uskoki podložili Švabi in se po njegovem ukazu jeli vojskovati tudi s kristjani, so pobegnile srdite vile za vselej z Gorjancev, in zapuščeni vojaki so umirali od teh dob tudi za neznatnimi ranami. Samo ena vila je ostala na gori, da pazi na zaklade, ali niti ona ni hotela ljudem nič več svetovati, kdaj in kako naj prično kak posel; tudi bolniki so jo klicali zastonj na pomoč.

Med Uskoki je živel slaven junak Petrovič, ki si ni ogrdil rok nikdar s krščansko krvjo. Kadar je pridivjal besni Turčin, je padel nanj kakor ognjena strela; zadržati ga ni moglo nobe-no število sovražnikov in nobeno število krvavih ran. Če pa

ga je klical Švaba na boj proti kristjanom, se je prekanjeni junak potulil in legel v posteljo. Kakor za smrt bolan je ležal in javkal v postelji po dve in tudi po tri leta, dokler ni pregrešna vojska minila. Lepa vila je to vedela in se v Petroviča zaljubila. Hodila je pogostoma mimo malega hrama, v katerem je popival s pobratimi sladko vivodino. Petrovič jo je ugledal in povabil v hram, nevede, kdo je in od kod. Pogovarjala sta se o marsikaki reči. Junak ni čul še iz nobenih ust tako modrih besed kakor iz njenih, in na nobenem obrazu ni opazil še toliko cvetja in žive lepote kakor na njenem. Čudno se mu je zdelo samo grlo mlade deklice. Bilo je tanko in prozorno, da se je razločila vsaka kapljica vina, ki je po njem pritekla. Po daljšem pomenku je začel Petrovič vilo izpraševati, kdo je in od kod. Ona mu je pa velela, da naj nikar po tem ne povprašuje, če mu je kaj mar, da bi še kdaj z njo govoril. Junak ni vedel, kaj bi o nji mislil, ali ta reč ga je tudi malo skrbela. V vilo se je tako zaveroval, da bi mu bila ostala ljubša od vseh deklet tega sveta, ko bi bil tudi izvedel, da je hči najsirotnejše beračice. Enako ljubezen je čutila do njega tudi ona. Samo dve reči ji nista bili všeč: da ga ni mogla najti nikoli brez društva, še veliko manj pa to, da so vse deklice tako zaljubljeno svoje oči vanj upirale in mu tako zmotljivo namigovala.

Zgodilo se je, da je privihral v deželo zopet krvavi Turčin. Petrovič je po svoji junaški šegi udaril nanj in pobil veliko nevernikov, ali dobil je tudi veliko grdih in nevarnih ran. Na pol mrtvega so ga prinesli tovariši domov. Vila je hodila ljubimca zdraviti. Prišla je vselej takrat, ko je spal, da je ni mogel videti. Lahko bi ga bila ozdravila v treh dneh, ali ni hotela. Veselilo jo je, da ga more brez priče gledati, božati in obve-

zovati. Še bolj pa jo je veselilo, da ni bilo več zraven drugih deklet, ki so mu prej tako sladko namigovala. Imela ga je rajši bolnega v postelji nego zdravega v hramu. Tako je preteklo več tednov in mesecev. Junak je izgubil bolečine že prve dni, ali vstati ni mogel, ker ga slabost ni hotela nikakor zapustiti. Petrovičeva mati je imela dosti opravil zunaj hiše, da vile nikoli ni zapazila. Junak je pa dobro vedel, da ga nekdo zdravi, ker je našel po spanju na ranah vselej nove obveze. Dolgo je premišljeval, kako bi spoznal svojega zdravnika, in slednjič se je domislil. Ko je prišel čas, da bi zaspal, se je premagal, ali je zatisnil oči, kakor da trdno spi. Vila stopi v izbo tiho kakor duh in ga pogleda. Ker je mislila, da trdno spi, mu je izprala rane in mu položila nanje nove obveze, potem pa se usedla k njemu in ga začela premilo gledati in božati.

Petrovič je vse to dobro videl in čutil. Uveril se je, da ga zdravi deklica, katero je gostil v hramu in ljubil. Spreletela ga je groza. Jelo se mu je dozdevati, da je ta deklica gorska vila. Pol življenja bi rad dal, ko bi mogel izvedeti resnico. Postelje se je bi že strašno naveličal. Ko ga je prišla vila spet obvezovati, je rekel, kakor da govori v sanjah: „Še tri dni bom trpel; če mi ne odleže, da bi lahko vstal, bom vzel puško in se ustrelil.“ Vila je to čula in se prestrašila. Obvezala mu je rane z dolgo, neznano travo, ki je junaka še tisti dan ozdravila. Petrovič je bil zdrav, ali ni hotel vstati. Vila je prišla drugi dan gledat, kako mu je; on se je pa zopet potajil, kakor da bi spal. Ran mu ta pot ni več izpirala in obvezovala, ampak ga je dalj časa samo milo gledala in božala, potem pa tiho zopet odšla. Petrovič skoči iz postelje in hiti za njo, ali tako pazljivo, da ga ni mogla videti. Šel je za njo najprej v vinograde, potem v goščavo. Na kraju goščave je obstal in se skril. Vila je tekla k

bistremu studentu, se slekla in skopala, potem se pa zopet oblekla, ulegla pod lipo na zeleno travo in zaspala. Petrovič prikoraka zlahkoma k nji in jo gleda. Tako krasna se mu ni zdela še nikoli. Junaku začne srce utripati, rad bi se premagal, ali ni mogoče. Nagne se hrepeneče do nje in jo poljubi in objame. Vila se predrami, skoči kvišku in ustreli Petroviča v srce. Mrtvi junak leži pred njo, ona zaplače in ustreli v srce tudi sebe. Ležala sta eden poleg drugega kakor speči ženin poleg speče neveste. Ljudje so iskali Petroviča noč in dan. Našli so ga šele čez nekoliko tednov daleč gor na Gorjancih pri bistrem studentu pod košato lipo vsega gnilega in razjedenega. Poleg njega je ležala kepica snega. Ljudje so se začudili, ko so videli sneg o svetem Jakobu. Nihče ni pogodil, kaj pomeni ta bela kepica; nihče ni vedel, da je ta sneg zadnji ostanek nesrečne vile.

GLUHA LOZA

Krošnjarja Pavleta je dobro poznala vsa Bela in Dolenjska in še marsikatera druga krajina. Mož je izkusil po svetu veliko neprijetnega in hudega, ali tako strašnih reči ni videl in doživel nikjer kakor v „Gluhi lozi” na Gorjancih. Zgovorni starec mi je povedal to dogodbo takole:

„Mislil sem iti zopet na Nemško, kakor smo mi dejali, ali na Kvakarsko, kakor govori naš mlajši rod. Dva dobra znanca in nekdanja tovariša sta me spremila do Štreklovcev. Bil je vroč poleten dan in nedelja. Krošnjarji se odvadijo radi božje službe. Brez maše smo šli v Štreklovcih pit. Jedi se je malo dobilo, vino pa je bilo prijetno in srkali smo ga v slast od sedmih do desetih. Koliko bokalov smo ga udušili, ne pomnim, to pa dobro vem, da ga je bilo zjutraj preveč. V pijači se domisli človek vsake neumnosti. Tovariš mi je rekel: ‚Pavle, narediva stavo! Jaz pravim, da ti nimaš toliko srca, da bi se drznil mahiniti čez Gorjance kar od tukaj, brez ceste, čez hribe in goščave. Vem, da se bojiš Gluhe loze, ker pravijo Kranjci, da tako straši.’ Mene so te besede razžalile in vnele. Dejal sem: ‚Tu je roka! Gluhe loze se boje babe, ne pa jaz. Stava velja! Če jo dobim, kar se bo gotovo zgodilo, mi boš dal desetak. Navlekli smo se ga; čas je, da se poslovimo in ločimo. Čez Gorjance jo bom udaril kar precej, da me boš sam videl, če boš hotel.’

Tovariš je bil zadovoljen. Ko smo se o stavi še bolj natan-

ko pomenili, smo plačali račun, se poljubili in pozdravili in šli vsaksebi, jaz na levo, onadva na desno, nazaj proti Črnomlju.

Iz Štreklovcev sem se dvignil ravno ob desetih. Bil sem takrat mnogo mlajši in močnejši nego zdaj, pa sem dirjal kakor jelen. Ob enajstih, vsaj ne dosti kasneje, sem stal že na Gorjancih. Pred sabo sem videl globoko nižavo, za njo precej visok hrib, za hribom pa le nizke griče in hosto. Na zadnjem griču se je svetila kapiteljska cerkev novomeška. Po kratkem oddihanju sem rekel: „Hajdimo dalje!“ V dolino sem prišel, da nisem vedel kdaj. Potem je šlo zopet v goro, na tisti precej visoki hrib. Takrat sem se nekaj zamislil v svojo malo trgovino, pri katerem kupcu bi jemal blago, kam bi ga nosil na prodaj in v druge take reči. Ko sem se teh misli iznebil in se začel znova ozirati, sem se silno začudil, pa tudi ustrašil. Svet okoli mene se je bil ves spremenil. Iz enega hriba se jih je naredilo deset, dvajset in še več. Stali so, kamor sem pogledal, in za njimi so molele še višje gore. Nad Štreklovci je ptičev vse mrgolelo. Peli in žvižgali so liščki, kosi, kalini, konopljenke in še brez števila drugih. Koder sem pa zdaj hodil, ni bilo čuti ne enega glasa. Bilo je mrtvo in tiho kakor v grobu. Od groze me je spreletavala zdaj zima, zdaj vročina. Rad bi se bil vrnil, pa nisem vedel, ne kod ne kam. Lezel sem počasno dalje kakor kak izgubljenec. Zdaj nisem mogel več dvomiti, da sem zablodil v Gluho lozo, v tako hosto, kamor se ne sliši noben zvon, v hosto, katere ni posvetila ne noga nedolžnega otroka ne molitev spokorjenega grešnika, v tisti nesrečni kraj, ki ni prejel nikoli božjega blagoslova in božje milosti.

Grozovito me je zmotila in zapeljala moja brezumna predrznost! Na vsakem koraku so se mi množile strahote in prikazni, kakršnih nisem videl poprej nikjer, ne na slovenski ne

na nemški zemlji, in stopale so predme, le pomislite, po belem dnevu, katerega, pravijo, da se vsi strahovi boje. Če sem pogledal proti jasnemu nebu, je viselo nad mano žalostno, krvavo sonce, ki me je žgalo v glavo kakor sam peklenski ogenj. Ko sem povetil oči, sem zapazil novo čudo: izgubil sem senco! Brez sence in hlada je stala tudi loza okoli mene. Moralo je biti nekaj čez poldne, pa so zijali name s skal in dreves čuki in sove, kakor da je polnoči. Deževalo že ni cel mesec, po razpokanih tleh pa so se plazili gnusni močeradi kakor po kakem velikem nalivu. Po ti hosti, mislim, da še ni pela nikoli sekira, in vendar je bila vsa pokvečena, škrambolasta, nagnjena in polomljena. Stal je tu hrast, tam bukev, gaber, javor, klen, ali vsako drevo je imelo črne veje kakor da so ožgane in polne trnja, ki me je neprenehoma prijemalo in zbadalo. Pa kako grdo, sivo in napikano je bilo perje. Take žalosti nisem videl nikoli, niti pozno v jesen. Če sem potipal kako pero, med prsti se mi je zmelo in zdrobilo, kakor da je suho. To se je godilo, da ne pozabim povedati, sredi rožnika! Ali to še ni nič, prišle so mi na ogled veliko hujše reči. Po tleh so ležale sem ter tja človeške roke, noge in druge kosti, vse raztrgane in krvave, kakor da so jih oglodali ravnokar volkovi. Iz razpoke v skalovju je režala vame mrtvaška glava! Na tenki vejici je viselo za rdečo žilico gnusno zateklo oko. Na drugo oko sem skoraj stopil. Ko sem odskočil in ga jel bolj natanko ogledovati, se je izpremenilo — v živega polža! Od vseh strani so se mi pačili grdi obrazi kakor predpustne šeme. Če sem se ozrl na desno, so odskočili na levo; če sem pogledal na levo, so mi nagajali na pol vidni in na pol nevidni na desni strani. V vsakem grmu je tičala rogata, črna glavica, ki

mi je molela jezik. Če sem bliže stopil, se je izprevrgla v suho grčo ali pa v kolenčasto korenino.

Tako me je strašilo dobro uro in še več, pa sem začel misliti: za božjo voljo, to vendar ni mogoče, da bi bila Gluha loza tako prostorna: Cerkve so v Rožnem dolu, Lazah, Uršnih selih, Pod gradom, na Ljubnem in v Cerovcu. Od nekod bi se moral že vendar kak zvon čuti. Kaj ko bi hodil jaz po hudi zmoti zmerom v okoliš, ne pa naravnost proti Novemu mestu? Da spoznam resnico, sem privezal za vejo bel trak in sem jel korakati potem naprej med drevjem po stari stezi. Lahko si mislite, kako sem ostrmel, ko sem prišel že čez pet minut nazaj do traka! Hu, visela je na njem debela kaplja krvi! Ali zdaj sem se preveril, da se doslej že dolgo nisem pomikal več naprej, nego venomer naokoli! Precej sem zapustil stezo in okrenil v goščavo, naj že pridem, kamor hočem. Kmalu zagledam prelaz in za njim nizko, okroglo, prelepo zeleno dolinico. Okoli nje so štrlele visoke, črne pečine; v sredini dolca pa je rasla cvetoča lipa. Ko sem dospel v dolino, so se mi prikazale tri reči, ki so mi nov strah obudile. Pred nekoliko trenutki sem bil še brez sence, zdaj vidite, sem je imel preveč, ležala je okoli in okoli mene, bila je tedaj okrogla! Po vrhu pečin je bilo zagrnjeno nekaj belega, ki se je gibalo sem ter tja, kakor da se suše velikanske rjuhe in jih napihuje in pridviguje položen veter. Zrak je bil drugače tako miren, da se nobena bilka ni ganila, na lipi je pa v vejah tako vršalo kakor v sivem oblaku, preden se začne usipati toča.

Ali dasiravno sem se nekoliko bal, sem šel vendarle pod lipo in se ulegel v gosto grivino, da se odpočinem. Od truda in vročine so se mi oči kmalu sprijele, ali trdno zaspati mi ni bilo mogoče. Ležal sem omamljen in kakor otopen brez čuta

in misli kakih deset minut. Potem pa so se zaslišali lahki kora-ki, ki so se lipi od raznih strani bližali in se nedaleč od mene strnili in jeli vrteti okoli lipe. Obenem pa se oglasi petje, tako sladko in milo petje, kakršnega moja ušesa še nikoli niso čula. Slišal sem dostikrat ubrane, preumetno zvoneče glasove v dunajskih in monakovskih cerkvah. Radostno sem poslušal lepe pesmi slovenskih dijakov, še radostneje pa čisto prepevanje edine deklice, ki me je na tem svetu zmotila. Ali vsi ti glasovi niso bili nič, prav nič proti tistemu petju, katero mi je donelo na ušesa v Gluhi lozi pod košato lipo. Tako pojo morda nebeški angeli, ali človeškemu grlu ni bila podarjena ta slast in milina.

Ali zdaj pa čujte še eno čudo, ki je bilo zadnje, zame pa najstrašnejše. Mene dobro petje neizrečeno gane in prevzame. Nobena druga reč me na svetu tako ne veseli, niti godba. Zdi se mi, da mi vzrastejo peruti in da bi lahko zletel pod oblake kakor škrjanec. Pesmi, katere sem slišal pod lipo, pa so me stiskale in dušile, da mi je kar sapo jemalo. Obhajala me je taka žalost in obupnost kakor še nikoli ne, kar sem na svetu. Bil sem neskončno bolan, slab in nesrečen. Najrajši bi bil umrl. Huje, mislim, da ne more biti niti pogubljenim dušam v peklju. Pridvignil sem glavo, da bi videl, čigavi so ti glasovi, ki zapirajo sapo in me more tako nemilo. Ali gledati mi je bilo težko, strašno težko. Pred očmi se mi je vlekla črna megla, po kateri so švigale ognjene strele. Bleščalo se mi je tako silno, da nisem razložil nič drugega kakor čevljce, ki so poskakovali mimo mene. Čevljci so bili spleteni iz pisanih gadov! O tem pogledu je kar kri v meni zaostala. Šele zdaj se mi je razjasnila prava resnica. Tako obuvalo nosijo vražje vile. Spoznal sem, da se nahajam v vilinskem kolu in da poslušam

omotljivo vilinsko petje. Spreletele so me vse človeške groze, ali tisti trenutek mi je vdihnil Bog tudi dobro misel, ki me je rešila peklenske sile. Pobožno sem se prekrižal in začel moliti angelsko češčenje, katero sem bil na potu, ne čuvši zvo-
na, zanemaril.

Ko sem končal molitev, so padle z mene hipoma vse stiske in težave. Zdrav in vesel sem skočil kvišku in se oziral zopet po znanem svetu. Videl sem lepi Ljubenski hrib in na njem prijazno cerkev sv. Vida. Vile in vsa druga strašila Gluhe loze so izginile, kakor da bi se bile v zemljo vdrle. Prehuda vročina je ponehala, ker je začel pihati hladni sever. Poleg sebe sem zagledal z velikim veseljem svojo ljubo senco, ki je bila zdaj zopet taka, kakor mi jo je Bog dal. Brez neprilike sem korakal po gošči. V eni uri sem prišel na cesto, v dveh urah potem pa v Novo mesto, kamor sem bil namenjen. Kakor vidite, sem dobil stavo, ali nisem hotel vzeti ne krajcarja.

Moja povest je taka, to sam vem, da ji ni lahko verjeti. Morebiti se ji boste smejali. Jaz nisem lažnivec, ali na vero vas ne morem siliti. Pa recite kar hočete, to mi morate potrditi vi in vsak pošten človek, da Bog ima še zmerom pravico in moč, grešnike kaznovati, in da je nedelja za to ustvarjena, da kristjan moli in Bogu služi, ne pa da pijančuje že na tešče in se poteplje kakor preganjana zver po samotnih brlogih in neznanih gozdih.”

VOLKODLAK

Lenčka je pasla na Gorjancih drobnico. Drugim pastirjem so delale nadlego in škodo divje zveri, njene črede se pa ni nobena polotila. V Lenčko se je zaljubil volk pa ji ni raztrgal nobene živali niti ni dovolil tega drugim zverem. Dolgo časa mu ni dosti verjela in se ga je bala. Ker pa ji je ostal vedno varuh, je izgubila sčasoma strah in se ga je privadila in se z njim sprijaznila. Ležal je poleg nje, gledal jo in se ji milil, kolikor je hotel. Če je začutil nevarnost, je planil na sovražnika in ga odpodil ali pa raztrgal in, ko se je vrnil, ga je Lenčka pohvalila, lepo ga božala in se z njim pomenkovala. To je volka neizrečeno veselilo. Poslušal jo je rajši in izpolnjeval je nje ukaze bolj natanko nego najzvestejši in najprivržnejši pes. Hrane si je hodil sam iskat, svoji preljubi gospodinji ni prizadel ne sitnosti ne stroškov. Takega čuvaja so zavidali Lenčki vsi pastirji.

Ko pa je odrastla, je pustila pašo in volka in se jela pripravljati za možitev. Snubilo jo je veliko fantov, snubit jo je prišel tudi volk. Lenčka se mu je zasmejala in mu rekla: „Jaz se nečem zameriti gorjanskim volčicam. Pojdi z Bogom!”

Volk odide in jo pride drugi dan zopet snubit.

Lenčka mu veli zastavno: „Ljubi volk! Saj veš, da se midva ne moreva in ne smeva vzeti. Izberi si za nevesto gorjansko volčico in ostani z Bogom!”

Volk odide in jo pride tretji dan zopet snubit.

Lenčka se ga ustraši in mu veli: „Ne hodi več k meni! Brat se je zagrozil, da te bo ustrelil. Ostani zdrav in pojdi z Bogom!”

Volk odide, ali še tisto noč pride po Lenčko, zgrabi jo in odnese v svoj brlog. Bila je njegova žena tri leta in tri mesece. Manjkalo ji ni nič. Jedla je vsak dan svinino in bravino, ob nedeljah teletino in v velike praznike tudi srnino in kuretino. Zajcev in druge drobne divjačine ji je nanosil mož, da je ni mogla pojesti. Živela je dobro za vse drugo, ali tožilo se ji je strašno po domu in po človeškem društvu. Iz brloga ni smela iti nikamor. Noč in dan je jokala in prosila Boga odrešenja. Volku je rodila sina, ki je bil na videz človeške podobe, ali rasla mu je po vsem truplu volčja dlaka, da jo je groza obšla, kadar ga je pogledala. Dala mu je ime Volkodlak.

Volkodlaka ni bilo treba tako dolgo zibati in pestovati kakor druge otroke. Rasel je hitro kakor volk, ali pamet mu je dohajala tako počasi kakor drugim otrokom. Ni še dopolnil dve leti, ko je jel že hoditi sam na lov, trgati ovce in prašiče, žreti surovo meso in piti gorko kri. Srce mu ni poznalo ne gnusa ne usmiljenja; vrglo se je v zversko, ne v človečje. Lenčka ga je lepo učila in skrbno svarila, ali ni maral nič za nje besede in nauke. Če se je nanj razjezila in ga pokarala, ji je pokazal volčje zobe, kakor da jo hoče raztrgati. To jo je grozno peklo in bolelo. Globoko se je zamislila in se tudi domislila. Nehala je jokati in žalovati in začela je preveselo plesati in se smejati. Volk se začudi.

Lenčka pa mu veli: „Presrčna ti hvala, preljubi mož! Zdaj vidim, kako neskončno dobroto si mi storil, da si me unesel. Toliko slastne pečenke ne bi bila pojedla pri nobenem drugem možu. Z nobenim drugim ne bi bila mogla imeti tako

čvrstega sina, kakor sem ga rodila s tabo. Matere trpe z otroki po deset, nekatere še po dvajset let in včasih tudi celo življenje. Moj Volkodlak pa mi ne dela ne skrbi ne truda. Speče me ne budi nikoli z jokom in vpitjem; hrano si dobiva sam in od Boga je prejel gorko oblačilo, ki se nikoli ne raztrga. Menda sem bila oslepela, da več ko tri leta nisem spoznala velike sreče, s katero si me nadaril.”

Volku so bile te besede jako povšeči. Rekel je Lenčki: „Ne zameri, da sem ti doslej branil zapustiti brlog. Ker te imam tako presrčno rad, sem se bal, da mi ne bi pobegnila. Zdaj vidim, da si se me privadila, pa ti ne porečem nikoli več žale besede, če se boš hotela kaj izprehoditi. Ječa se ti odpira; pojdi, kamor ti drago; samo ne pozabi, da si moja žena in da je tvoja spalnica in tvoj dom moj prijazen in topli brlog!”

Tako je Lenčka volka prekanila. Še tisto uro je šla na izprehod. Pritekla je na svoj dom in velela bratu: „Vzemi puško in pojdi z mano!” Brat vzame puško in jo spremi. Lenčka mu pokaže brlog in veli: „Volku poznam navado pa vem, da se je ulegel spat. Lahko ti ga bo ustreliti, ali te lepo prosim, ne streljaj mi v Volkodlaka, mojega sina in mojo žalost! Naj živi, dokler bo božja volja! Nečem, da bi mi očital svet njegovo smrt in da bi pogubila zaradi njega svojo dušo.”

Brat stopi v brlog in volka ustrelj. Volkodlak ostane živ in pobegne. Iz goščave pa je bistro pazil in dobro videl, kako sladko se je smejala mati. Lahko je pogodil, kdo je najel in pripeljal očetovega morilca. Dvignil je proti materi pest in ji prisegel maščevanje. Lenčka se pa ni brigala za Volkodlakovo jezo. Vesela je šla z bratom domov in se jela pripravljati za možitev.

Snubilo jo je veliko fantov, prišel je snubit tudi imenitni

Hrvat Marko. Lenčka je tolažila domače fante: „Če vzamem vas katerega, bo prišel Volkodlak in me nadlegoval. Vzela bom Marka, ki prebiva od tod tri dni hoda. Pri njem bom živila brez straha. Pa če Volkodlak tudi pride in me zaskoči, me bo ubranil lahko junak Marko s svojo blagoslovljeno puško.”

Lenčka se je poročila z Markom in se odpeljala z njim na Hrvaško. Volkodlak je divjal po Gorjancih in Podgorju in iskal mater. Poprej je trgal ovce in prašiče samo za potrebo, zdaj je mesaril živali in ljudi tudi sit, iz srditosti; izmenil se je v strašnega razbojnika. Lovci so prežali nanj noč in dan, ali brez uspeha, ker se ga ni prišla nobena krogla. Dokler ga je gnal le volčji bes, še ni bil toliko nevaren. Ali ko je preteklo več let in se mu je začela razvijati človeška pamet, je divjal ne samo króto, ampak tudi premišljeno. Oblačil se je po podgorško in je premotil s tem vsakega preganjalca. Noben lovec ga ni več poznal. Če so ga zasledili in mislili, da se ga bodo zdaj polastili, se jim je pridružil čedno opravljen in šel z njimi, kakor da lovi z njimi vred Volkodlaka. Podnevi je pobijal vse, na kar se je nameril, zvečer pa je hodil po vaseh in poslušal pod okni, kaj se nanj kuje in pripravlja. Na tak način je utekel vsaki zanki in zasedi. Sovražnikom je zažigal hiše neprenehoma. Brez požara ni minila skoraj nobena noč. Podgorje so vznemirjali že mnogi razbojniki, ali premeteni in srčni Podgorci so jih kmalu ustražovali. Edinemu Volkodlaku se nikakor ni moglo priti do živega. Te silovitosti in groze so trajale veliko let. Volkodlaka ni bilo moči ugonobiti ne s silo ne s prekano, dokler ga ni odnesla z Gorjancev strastna jeza na mater.

Pod oknom neke hiše je slišal besede: „Ko bi Volkodlak vedel, da mu je mati omožena pri Marku na Hrvaškem, bi

gotovo udaril za njo, dasiravno bi imel do nje tri dni hoda.” Volkodlak je zapustil Gorjance še tisti večer in se napotil na Hrvaško. Sum ni letel nanj nikakršen, ker se je bil oblekel po hrvaško. Markove hiše mu ni bilo treba dolgo iskati, poznal jo je vsak človek, ker je slovela na daleč okrog po svojem poštenju in bogastvu. V veži so se igrali trije otroci, njegovi bratje. Volkodlak skoči nanje in jih podavi.

Njihov krič je slišala mati in pritekla gledat. Prvi hip spozna sina Volkodlaka in pokliče na pomoč junaka Marka. Marko nabije blagoslovljeno puško in ustreli Volkodlaka v srce. Volkodlak je poginil, ali še na smrti je preklinjal mater, da je ubila svojega moža in njegovega očeta.

DIVJI MOŽ, HOSTNI MOŽ, HOSTNIK

Po gričih, dolcih in jarkih, na katere se drobe Gorjanci, pada je polagoma proti Krki, se razprostira med Podgradom in Ljubnim velik gozd; imenuje se Rasno. Zdaj poje v njem sekira, ki ga nemilo podira in pokončuje, ali še pred tremi desetki let je bil košat, temen in krasen, da je marsikak popotnik obstal in se mu čudil. Takrat je stala kraj njega majhna kočica, reklo se ji je „pri Logarju“. Stari Logar ni bil bogatin; polja in pašnikov je imel ravno toliko, da je prehranil s trudom in potom sebe in rodovino. V cerkev je šel največkrat v Šmihel. V Podgrad bi bil rajši hodil, ker se je tam rodil in je imel ondi tudi skoraj vso svojo žlahto, ali pot je šla skozi Rasno, v katerem zablodi prav lahko še tak človek, ki misli, da ga pozna.

Neko noč se je pripetilo, da je izruval vihar nedaleč od Logarjevih nekoliko najlepših bukev. Možu je bilo žal za nje in je šel saditi mesto podrtih dreves druga. Ko se je o tem trudil in pehal, stopi k njemu nekdo od zadaj in ga potrka na ramo in veli: „Taki ljudje so kaj vredni.“ Logar se ozre, zagleda kosmatega velikana in ga vpraša, kdo je. Tujec odgovori: „Ne boj se, jaz sem divji mož in tvoj prijatelj.“ To rekši, velikan izgine.

Kmalu potem je imel Logar pod gradom popravek. V goščavi se mu pridruži divji mož, spremi ga molče do konca gozda in izgine. Tako je spremljal odslej vsakikrat Logarja in nje-

gove ljudi, če so šli v Podgrad. Zdaj se niso trebali več bati, da bi se v hosti izgubili. Logarjevim je bilo jako povolji, da so mogli pohajati svoj rojstveni kraj brez nevarnosti in neprilike. Enkrat so se pomudili pri žlahti in dobrem vinu dolgo čez polnoči. Kakor vselej jim je kazal pot proti domu divji mož. Ko pa je začelo Pod gradom dan zvoniti, jih je zapustil kar nana gloma, dvignil z obema rokama bližnji grič in smuknil v jazbino, ki je bila pod njim. Grič se je poveznil sam nazaj, kakor je prej stal.

Pa tudi za druge reči je bil hostnik prav čudna prikazen. Mesto človeške brade in brkov mu je zarastel obraz dolg mah. Če ga je kdo kaj vprašal, ni dobil nič odgovora, sam je pa tudi prav malokdaj katero zinil. Z divjačino se je rad igral, domača živina pa se mu je gnusila in se je je ogibal. Hiš, polja in vrtov se je bal kakor hudoba križa. Če so ga Logarjevi povabili, da bi šel z njimi in popil v njihovem hramu kak kozarček vina, se je vselej grdo zapačil, mahnil z roko in šinil od njih v goščavo, kakor da je hudo razžaljen. Ali obilna skušnjava jih je preverila, da je ostal vedno njihov najboljši in najiskrenejši prijatelj, ki jim je pritekel na pomoč, še preden so ga prosili. Če je zalezoval čredo volk ali kaka druga zver, je planil nanjo z gorjačo in jo ubil ali pa prepodil. Nad Rasnim so nakupičile coprnice oblake in so hotele usipati iz njih točo; divji mož se je pa ustopil za Logarjevo hišo in jih jel s tako silo krepeliti in goniti, da so morale pobegniti. Eni je izbil z glave pečo, drugi pa iz ust zadnji zob, ki ga je še imela. Logarjevim niso mogle narediti najmanjše kvare niti ta pot niti pozneje, dasiravno so to dostikrat poskušale.

Tako je hostnik mnogo let branil in varoval svoje prijatelje, pa ni bilo čudo, da so si tako lepo opomogli in skoraj obo-

gateli. Ali sreča je rada nestanovitna. V Rasnem je našel Logar lepo, mlado drobnico in jo cepil. Divji mož iz goščave to zapazi in se zadere srdito: „Nesramnež! Jaz sem ti v vseh rečeh pomagal, v zahvalo pa si mi zdaj zgradil pot.”

Od takrat se hostnik nikoli več ni prikazal Logarjevim, da bi jih spremljal skozi gozd ali obvaroval škode in nadloge. Najmlajši sin se je v Rasnem izgubil in poginil od straha in lakote; živino so trgali volkovi in druge zverine; žito in sadje je pobijala toča. Tako so se nesreče kar lovile; Logar je zopet osirotel; z bornimi ostanki svojega imetka se je preselil nazaj v Podgrad. V njegovo zapuščeno hišo je treščilo, in ogenj jo je pokončal do tal s poslopji vred. Le malo kak sled še spričuje, kje je stala in kako strašno se zna maščevati divji mož, če ga človek vedé ali nevedé razžali.

Razen na Gorjancih živi na Dolenjskem še mnogo drugih hostnikov. Najimenitnejše sem našel med Novim mestom in Dvorom. Da se bodo spoznale navade in razvade divjih mož bolj natanko, je treba tudi o njih kaj izpregovoriti. Težave mi to ne bode delalo, ker so mi po naključju ti še dosti bolj znani nego gorjanski. Enega sem celo sam videl in sem dobre pol ure z njim popotoval. To, mislim, je dovolj dober razlog, da pride v mojem popisu prvi na vrsto.

V zaloški krčmi se je zbirala pred petnajstimi leti jako zgovorna in vesela družba, v kateri se je človek rad pomudil. In tako sem ostal enkrat tam do pozne noči; z mano je bil prijazen svak moje gospodinje, Tone, ki je bil krčmarju pripeljal mošta. Ko odbije enajsta ura, velim: „Zame je zadnji čas, da se dvignem; če vas je volja, pojdiva!” Tovariš je bil zadovoljen. Na potu mi zašepeta nekako plaho: „Pač ste prav pogodili, da je zadnji čas odriniti. Tako kasno jaz sploh nikoder

rad ne hodim, najmanj pa tod, to se pravi od Češče vasi dalje skozi hosto, ki ji pravimo Brezovec. Vražam se ljudje smejejo in tudi jaz se jim smejem. Ali to, kar sem videl v Brezovcu na svoje oči, ni vraža, ampak resnica. V tej hosti se prikazuje grda pošast, imenujemo jo divji mož, ker je res strašno divja. Lansko leto sem šel tod domov, prav tako pozno kakor nocoj še ni bilo. Ko sem prikorakal v Brezovec do prve smreke, se mi pridruži kosmatin, kakor da bi me bil za drevesom čakal, in me spremi tja do lastovške drobnice. Tako je spremljal že veliko drugih in, kakor meni, se je prikazal tudi vsakemu drugemu pri prvi smreki, pri lastovski drobnici ga pa zapustil. Kaj, ali niste vi še nikoli o njem slišali?"

Jaz odgovorim: „Slišal sem že dosti in bi prav rad vedel, če je res tako visok kakor tista smreka, pri kateri ga ljudje najprej zagledajo.”

Tone veli: „Da, to vidi marsikdo. Ali takrat, ko sem ga jaz videl, je bil manjši, vendar je bil dosti velik; če se ne motim, precej višji od vas. Morda se mrcina lahko po svoji volji potegne ali skrči, ali pa zna ljudi tako preslepiti, da se zdi nekaterim visok ko smreka, drugim pa mnogo nižji.”

Jaz vprašam Toneta, če mu je divji mož kaj hudega storil, ko ga je spremljal.

On mi odkima: „E, kaj — nič! Pred polnočjo nima te oblasti. Samo zijal je vame in pa prav po volčje tulil. Po polnoči pa me sam Bog varuj takega društva! Zato je res pametno, da se vračava še o pravem času.”

Na sredi pota med Češčo vasjo in Brezovcem me prime tovariš hlastno za roko in veli: „Ali ga ne vidite? Ta je tisti, ki me je spremljal — divji mož!” Ker je bilo nekaj meseca, sem ga zagledal tudi jaz in ga jel opazovati. Tone se je bil motil,

kajti ta hostnik ni bil nič večji od mene. V obraz je bil dobro porastel, ali ne tako, da bi se ga moral človek ustrašiti. Bil je bos in gologlav. Dolgi lasje so mu mahali po plečih in hrbtu kakor griva. Opravo je imel kmetiško in kaj borno. Hlače so mu šle komaj do kolen; janko je bil slekel in jo vrgel čez levo ramo. Srajca je bila za vratom odpeta, da je kazal, kakor pravimo, gosle. Hodil je precej čudno, pravzaprav je bolj poskakoval nego korakal. Ko je prišel s polja na cesto, ga podražim: Dober večer! On pa ni dal iz sebe nobene besede, ampak samo nekako hripavo je zarenčal. Popolnoma se nama ni hotel pridružiti, ostal je zmerom kakih petnajst korakov pred nama na veliko tolažbo Tonetu, kateremu je strah kar sapo jemal. Zdaj sem se sam preveril, da se ljudje niso zlagali, kar so pravili o grdih šegah divjega moža. Ponašal se je res na vso moč nespodobno. Od konca je le nerazločno nekaj krulil in tulil. Že ta glasba ni bila preveč prijetna. Potem je začel na prste žvižgati, da je kar skoz ušesa letelo. Moralo se je priznati, da je to pastirsko umetnost odlično izvrševal. Brlizgal je na vse mogoče načine: debelo, tanko, ostro, glasno, zamolklo, na koncu z zavijačo in brez zavijače, na kratko in na dolgo, v eden cep in v dva cepa, zdaj na dva, potem na štiri prste in vmes tudi „na kljuko”. Tone je ječal in si tiščal ušesa, jaz pa sem poslušal in se spominjal, kako rad sem se nekdam tudi jaz kratkočasil in bahal s to neskladno žvižgo, v kateri sem bil tak mojster, da so mi vsi drugi pastirji in kmetski součenci zavidali. Žvižganje divjega moža je donelo v hostni samoti in nočni tišini tem bolj neznano in pošastno, ker mu je odgovarjala od treh strani prekrasna jelka.

Ko pridemo do srede Brezovca, hostnik umolkne in zabavo izpremeni, ali ne na veselje svojima sopotnikoma. Jel je

metati v drevje kamenje, krepelce, grude suhega blata in kar mu je prišlo v roke. Odkleščene veje in ščepke so padale neprenehoma okoli naju na cesto, nekatere so priletele tudi nama na glavo! V vsem obližju so se prebudili ptiči in frfetali preplašeni sem ter tja, ne vede v nočni in gozdni temini, kam bi se skrili.

Ko se je divjak naveličal tudi metanja, se je začel obešati za kljuko svoje debele palice na močne spodnje veje in gugaje se kričati na vse grlo „Mate, oj! Miško, oj!” Imen je bilo še več, ali jih nisem dobro razložil. Ne dobivši nobenega odgovora, je prišel zopet na cesto in zdaj se je domislil zabave, ki me je res prav živo zanimala: začel je peti. Prepeval je pa v romskem (ciganskem) jeziku. Nekaj malega sem razumel. Vsaka tretja beseda je bila „rakli”, po naše: deklica, ljubica. Njegova pesem je bila torej bržkone zaljubljena, petje pa polno burne strasti, ognjenih in reznih čutov in čudovitih predrznih skokov, samobitno, prekrasno, neskončno zamikajoče, dasiravno na vso moč divje, grozno in nepravilno. Tudi najostrejši sodnik bi bil moral potrditi, da je ta divji mož umetnik, kateremu se ne bi smejali zaničljivo niti v gosposkih dvorih. Za romsko pesmijo je prišla na vrsto vzhodnoslovenska: Tiček leti, tičica za njim leti... Pel jo je naglo, nekako zaletavasto in torej slabo. Videlo se je, da pevec nima zanjo grla ne srca. Bolje je pogodil hrvatsko, da ne velim, srbsko: Mlado pastirče, zašto si se snuždilo... Ali še mnogo mnogo bolje pa primorsko: Popuhnul je tihi vetar i odnesel Mari krunu... Težko sem čakal, ali se bo držal primorske besede: „crni moro” ali jo bo pa zamenil z varianto, ki se čuje povsod po Hrvatskem v rodoljubnih, grabljivim „Švabam” sovražnih društvih. Divji mož je hotel pokazati, da je s Hrvati iste misli in je pel s povz-

dignjenim in hudim glasom: „Našal ju je crni Švaba.” In tako tudi nazadnje: „Volila bim poginuti — nego Švabi ljuba biti.” Ta konec se mu je moral prav posebno priljubiti, kajti ponovil ga je gotovo desetkrat, če ne še več, in vsak pot z večjo strastjo, jezo in zabavljalnostjo.

O tem petju smo Brezovec prehodili in se bližali lastovski drobnici. Uveril sem se zopet, da govorica ni bila prazna. Pri tem drevesu se je obrnil divji mož res na stransko pot in izginil izpred oči. Tone se globoko oddahne, ustavi me in vpraša: „No, kaj pravite?”

Jaz odgovorim: „Ko bi mi ne bili vi povedali, da je to divji mož, bi bil mislil, da je kak natrkan cigan, morda Cene Brajdič ali pa njegov brat Matija.”

Tone veli nekoliko nejevoljen na moj sum: „E kaj še! Cigani se o tem času ne potepajo po hosti, tudi vem za gotovo, da zapijajo danes v Lastovčah konja, ki so ga bili prodali zjutraj v Prečni. Hm! Pravzaprav pa med njimi in divjim možem ni dosti razločka. Tisti ljudje, ki se niso hoteli podvreči ne dežel-ski ne cerkveni gosposki in nobeni postavi, so pobegnili v hribe in brloge in so v samoti tako obdivjali, da jim pravimo zdaj divji možje in še ne vemo, če imajo kaj duše ali nič. Cigani pa niso dosti boljši. Tudi oni se valjajo najrajši po hosti in za postave se brigajo toliko kakor moj cucek. Ker govore hostniki in cigani isti volčji jezik, jaz tako sodim, da so se ga eden od drugega naučili in da so si tudi po krvi, če ne bratje, vsaj bratranci.”

Pod lukenjskim gradom se nahaja jazbina s prostorno votlino in lepim kapcem, katero hodijo gledat ne le gospoda, ampak tudi bližnji vaščani. V ti jami je prebival divji mož, ki je gostom kaj rad upihal luč ali pa jim še drugače kaj pona-

gajal. Neko nedeljo sta prosili graščaka dve lepi deklici, Kresetova Katra in njena prijateljica Lenka, da bi smeli iti v jazbino. Prosili sta ga zgolj iz priljudnosti, ker dovoljenja pravzaprav ni bilo treba. Prijazni gospod je prošnjo iz srca rad uslišal in se potem četrte ure prav prijazno z njima pomenkoval. Po krščanskem nauku sta šli v jamo in sta vzeli s seboj, da bi bili brez skrbi, blagoslovljeno svečo. Katra je svetila in korakala naprej. Komaj sta začeli ogledovati in otipavati bleščeči kapec, stopi iz stranske jame divji mož in svečo upihne. Bil je visoke rasti, brez brade, oblečen po lovsko in jako podoben grajskemu gospodu. Lenka je pobegnila precej, ko se je prikazal, in dospela srečno iz jazbine na plan. Katra je prišla za njo šele čez pol ure, češ da je v temi pravo pot izgrešila. O divjem možu je pravila, da jo je zgrabil, ali jo precej izpustil, ko se je prekrizala in začela moliti. Prav čudno pa se je zdelo ljudem, da si je kupila še tisti teden v Novem mestu novo, lepo in drago obleko. Povpraševali so se v čudu, kje je dobila denar? Čez nekaj mesecev pa se je razglasila o nji novica, kakršne prečenska župa še nikoli ni čula: da zahaja k divjemu možu in da ni več sama. Nastal je tak hrup, kakor da bi se bil punt vnel. Katra se umakne obči razdraženosti v Ljubljano. Čez pol leta se vrne zdrava, čvrsta in cvetoča; tako lepa še ni bila nikoli. Celo tercijalke so migale z ramami in govorile potolažene: „Obsodili smo jo prehudo; taka zname-nja ne lažejo: Katra je poštena.”

Ker je izročil Krese gospodarstvo sinu, je šla kmalu od doma in si dobila službo v lukenjskem gradu. Izpolnjevala je svoje dolžnosti tako zdušno in skrbno, da se je gospodi brž prikupila. Gospa je ni mogla prehvaliti. O vsaki priliki je zadržila, da tako dobre dek-le še ni imela. Priporočila jo je svo-

jemu skrbniku in logarju, in on jo je res snubil in se z njo poročil. Mož je bil že postaren, ali jako blag in tudi denaren. Katra je pojedla pri njem več zajcev in kljunačev, nego so jih njene vrstnice videle. Ob nedeljah in praznikih je prišumela v cerkev vsa v svili in mrežah. Kadar je prišla v krčmo, so jo posadili povsod na prvo mesto. Gospodje ji niso dejali drugače kot „gospa Kati”. Kmetom se je zdela ta čast nekoliko prevelika, ali toliko so se sčasoma vendar podali, da so jo vikali „od sebe”.

Ker ji Bog ni dal otrok, je vzela za svojo ljubljansko siroto malo Katrico. Punčka ji je bila tako podobna, da bi bil vsak tujec prisegel, da je njena hči. Grajska gospa je pa zapazila še neko drugo podobnost. Ko je Katrico božala in milovala, je kar ostrmela, plesnila z rokami in velela: „Bog in sv. božji križ, pogledajte no, ta otrok ima za levim ušesom tako znamenje kakor moj gospod, rdečo zvezdico s petimi žarki, ali ni to „čudno?” Tudi drugim ljudem se je to zdelo čudno, ali ne vsem. Nekateri so se pomenljivo muzali in si namigavali, češ mi nismo taki brglezi, da ne bi znali pogoditi, kako se je vse to naonegavilo. Pametni možje so pa govorili: „Misli se svobodno, kar se hoče. Tudi nam se dozdeva, da ne bi bila brez ,divjega moža’ Katra nikoli taka gospa; ali kdo je svetil, da bi ji mogel kaj dokazati? Tudi za to reč bo najbolje, da poslušamo stari pregovor: Vsak pometaj svojo hišo, pa bo povsod snažno!”

Ravno tisti čas je zahajal v lukenjski grad prav pridno neki prošt na skrivne veselice, o katerih sem zvedel samo to, da so spadale med prepovedane. Ta gospod je imel tudi to napako, da je odiral kmete še skoraj grše nego nemški baroni in grofje. Zahteval je, da mu delajo tlačani ne samo brez plače, am-

pak tudi na vso moč pridno in z veseljem! Če mu je hlapec koga ovadil, da je nemaren, je ukazal vselej: „Namažite ga dobro z brezovim oljem!” Te besede so se zdele vsakemu tem bolj grozne in razžaljive, ker jih je izustil s sladkim smehom in v mehkem idrijskem narečju, ki se jako lepo pristane nežnim ženskim, nikakor pa ne trdosrčnemu samosilniku.

Te nespodobnosti je divji mož zvedel in, ko se je pripeljal prošt pozno zvečer do jazbine, je zgrabil kočijo in jo prevrnil. Ali prošt, ki je mislil drugi dan v grajski kapeli maševati, je imel pri sebi sveto hostijo. Vzemši jo v roke, je zarotil in preklel divjega moža, ki se z Bogom ni mogel boriti, in je rjove pobegnil. Od takrat ga ni nihče več videl, pa se ne ve, ali je pobegnil ali se pa preselil v kako drugo jazbino. Starci se kdaj pa kdaj še zmerom radi spomnijo njega in srečne Kresetove Katre. Mladina pa imenuje take povesti „prazne maranje” in se jim smeje.

Iz krasnega ali mračnega lukenjskega zakotja se premaknimo na zeleno in veselo goro, katera se vzdiguje nad cesto, gredočo iz Soteske v Podturen, in je tako neizrečeno bogata z razvalinami, jamami, strahovi in divjimi možmi. Najlepše stanovanje si je dobil vsekako tisti hostnik, ki je živel v rožeški jazbini. V nji se je mogel izprehajati, če je hotel, skoraj pol ure daleč in se veseliti spotoma čudnih podob, katere je ustvarila kapljajoča voda. Nihče mu ni kalil miru, dokler se ni domislila soteška pivovarnica, kako dobro bi bilo poleti spravljati pivo v hladno jamo. Te prazne in kalne plaže se je divji mož neki tako ustrašil, da je pobegnil. Če je ta zgodba resnična, bi dokazovala, da je imel nepokvarjeno grlo in da je pijačo bolje poznal nego tista gospa, ki je hodila to „pivo”

pred jazbino pit in je nekatere krati celo trdila, da je „izvrstno!”

Za prerastlimi podrtinami rožeškega gradu se odpira strahovito brezno, v katerem bi se skril marsikak slovenski zvonik. V globočini zima menda nikoli ne mine. Na dnu se nahajajo kepe snega in ledena skorja še o kresu. Glasoviti poštenjak in kmetiški modrec Poglajen (z Riglja pri Toplicah), ki je učakal do sto let, je videl v megleno jutro, ko je bil še majhen, v ti prepadini velikana, ki je stal na glavi. Bil je tak dolgan, da je trkal z opetnicami ob gornji rob navpičnega skalovja, ki oklepa brezno v silni višavi onkraj rožeških razvalin. Bil je uverjen, da je ta velikan divji mož, drugega mi pa o njem ni mogel nič povedati, ker se ga je zbal in utekel.

Pol ure od tod je še ena, ali mnogo manjša jama. Tudi v nji je stanoval divji mož, ki ni bil prav velik, tem bolj pa samogolten. Ko se je zdrsnil gospodarju v prepad vol, je planil po njem, da bi ga raztrgal in požrl. Ljudje so se morali z njim hudo rvati, preden so mu plen ugrabili. En rog je volu odlo mil in je ponoči dostikrat vanj trobil.

Ves drugačen nego ta krvolok je divji mož, ki gospoduje v svoji globoki jazbini nad Loško vasjo, četrť ure od Soteske in tri četrť ure od Toplic. Ta del slovenske zemlje ni najzadnji za imenitnosti. Griči in hribi se ponašajo s starinskimi tabori in razsutimi gradovi nemških razbojnikov in pijancev, Toplice se hvalijo s svojo zdravo, gorko vodo, Krka z raki in rastočim kamnom, Dvor in Soteska z obrtnostjo, Loška vas pa s svojim slavnim divjim možem, ki se mora imenovati zaradi svoje olike, blagodušnosti in pohlevnosti vsekako prvak vseh slovenskih hostnikov. Brez njega bi bila ostala ta vas neznana rojakom gotovo še veliko let, morebiti tudi na vekomaj. Loški

divji mož še ni nikomur nič škodil. Ko je padla pastirju v njegovo jamo krava, se ni hotel tujega blaga niti dotakniti. Brez nejevolje je gledal, ko so spustili človeka po vrvi, ki je žival prevezal, da so jo mogli nazaj potegniti. Ker ga skrbi, da se ga ne bi kdo ustrašil, se ljudem niti ne prikazuje. Družba hostnih mož se mu mrzi, njihove surove veselice ga ne mikajo. Mirno živi v svoji gorki jami, in da se mu ne bi tožilo, si je našel zvesto, krotko in dobro tovarišico in gospodinjo, ki poje z njim in Prešernovo nuno vred: Le celico najno zapriva — prostosti sveta ne želiva! Že sam zakon ga povzdiguje visoko nad vse hostnike, kajti do zdaj se za nobenega drugega še ni zvedelo, da bi bil oženjen. Jazbino zapušča samo enkrat v letu, kadar gre kupovat ajdove moke za — žgance! Če uživa še kaj drugega, ne vem, to pa je dokazano, da so žganci njegova vsakdanja in najljubša hrana in poglavitna radost in tolažba njegovega želodca, srca in življenja. Ker jih je tako v slast, ni dvombe, da mu jih zna žena izvrstno kuhati in beliti. Ko mu jih prinese na mizo ne prisede k njemu, ampak mu gre brž druge kuhat, ker ga hrepenenje po tej jedi nikoli ne mine. Vprašal sem vašcanke, če divja žena ne je žgancev, in sem dobil odgovor: „Morda jih, ali najljubši je bržkone tudi njej — kofetek!” Nu, mislim si, že prav! Bog ji ga blagoslovi! Pridni gospodinji se ne sme ta dobrota zavidati, ker jo zasluži. Loški divji mož je resda neskončno pohleven, in priazen, ali bi se hudo zmotil, kdor bi mislil, da mu sme zabavljati brez kazni. Po višavah nad Loško vasjo se je klatil kočevski krošnjar. Ker si ni znal najti drugega dela, je začel metati v jazbino kamenje in je izbil divji ženi iz rok kuhalnico! Prestrašena pokliče moža, ki plane iz jame in postopača zgrabi. Da je bil kak domač paglavec, bi ga bil najbrž potresel malo

za lase ali za ušesa, dal mu brco in ga zapodil. Ko pa vidi, da mu je prišel nagajat na dom tuj potepuh, ga prime taka grozna jeza, da izruje z eno roko bukev, z drugo skalo in uboga Kočevarja tako nemilo združne in premlati, da ni ostalo nič drugega kakor kupček krvavih cap in koščic. Ta zgodba se dobro pomni še dandanašnji. Lani sem se izprehajal neko popoldne po Loški vasi; pastirji so gnali ravno na pašo. Na koncu vasi je stal mal, dobrovoljen možiček, ki je ustavljal in svaril žive fante: „Varujte se, otroci, in ne mečite v jazbino kamenja, da ne izbijete divji ženi kuhalnice iz rok!”

JUTROVICA

Kranjska dežela je slovela nekdam za bogato kakor malo katera druga. Rodila je od konca do kraja obilo najlepšega žita in najžlahtnejšega vina. Ljudje so jedli pečenko in potico, pili starino in spali na pernicah. Na Kranjsko so prišli trije stari romarji: sveti Trije kralji. Oglasili so se najprej pri gorenjskih kmetih. Kmetje so dali vsakemu kos ajdovega kruha, kupico mrzle vode in za posteljo strnen otep. Rekli so tudi vpričo njih, da vlačugarji še take postrežbe niso vredni. Za ta greh je Bog hudo kaznil gorenjske kmete. Strnenega žita dosti pridelujejo, ali ostaja jim samo slama za posteljo: zrnje morajo prodajati, da zadovoljijo s skupljenim denarjem gospodo. Jesti jim je treba ajdov kruh, ker boljšega niso vredni. Zemlja jim je nehala dajati vino, katerega niso privoščili svojemu bližnjemu. Ostala pa jim je dobra mrzla voda in tudi pravica, da smejo pri njej, kolikor jih je volja, peti, gosti in plesati! Sv. Trije kralji so se mudili še dalj časa na Gorenjskem. Šli so zaporedoma k vsem stanovom. Ljudje so jih sprejemali mrzlo in zaničljivo; samo pop, rezar in konjederec so jim dali drage volje vse to, kar so sami imeli in uživali. Zato pa je te tri tudi Bog blagoslovil in jim povrnil dobroto z dobroto. Podaril jim je dober kruh in zaslužek ne le doma, ampak po vsej soseščini. To je vzrok, da dobiš gorenjskega duhovna po vsem Kranjskem pa tudi po bližnjih škofijah; rav-

no tako si delata dobičke po širokem svetu gorenjski rezar in konjederec.

Spoznavši Gorenjce, so se napotili sv. Trije kralji na Dolenjsko. Kmetje se jih niti tam niso obveselili. Dali so vsake-mu kos zmesnega kruha iz ovsa in prosa, kupico najslabšega vina in za posteljo ječmenov otep. Obenem so zabavljivo go-drnjali, da je za berače vse dobro. Bog je kaznil tudi dolenj-ske kmete. Odslej so morali jesti zmesen kruh iz ovsa in pro-sa, ker je za nje vse dobro. Vino, katero jim je trta rodila, je bilo zvečine tako kislo in prazno, da so ga imenovali sosed-je: cuckovec, cviček, žvižgalec, zelnica, nedolžna kri. Razen ječmenove slame za posteljo jim je resda tudi ostala ječme-nova kaša, ali ne za slast in veselje. Pustega „bizgeca“ se boji kmet in družina, celo berači ga preklinjajo. Sv. Trije kralji so pohodili tudi na Dolenjskem vse stanove. Po krščansko so jih sprejeli in pogostili samo oskrbnik, sebenjak in kuharica, in Bog je te tri stanove blagoslovil. Če se dolenjskemu oskrbniku ne ljubi več služiti, si kupi graščino in, če se prodaja kakemu kmetu grunt, kupi ga sebenjak. Dolenjskim kuharicam ponu-jajo dobro službo domača in tuja gospoda: nahajajo se po Ljubljani in Zagrebu, po Gradcu in Trstu in marsikatera se je že prav na bogato omožila in se povzdignila za gospo.

Kranjska nepriljudnost in skopost se je razglasila in raz-vedela po vseh deželah in narodih in vzbudila do Kranjcev splošno nejevoljo in sovraštvo. Če pride kranjski revež na Štajersko ali drugam, ga pitajo povsod z vlačugarjem in be-račem in gonijo brez usmiljenja iz hiše. Ako dobi kak dar, ne dado mu ga iz dobrega srca, ampak zato, da se nadležnika iznebe. Tako se morajo pokoriti zdaj za grebe hudobnih sprednikov ubogi vnuki!

S Kranjskega so potovali sv. Trije kralji na Hrvaško. Proti večeru so prišli v borno vas Mrakovico. Ime je dobila od tod, ker je sijalo sonce komaj pol ure nanjo. Od ene strani so zapirali dolino strmi Gorjanci, od druge pa navpična gola pečina, ki je kipela še čez oblake. Ko so videli blagi Mrakovičanje stare romarje, so se jim smilili prav v srce in vabili so jih k sebi od prvega do poslednjega. Sv. Trije kralji so šli k županu, ker jih je bil prvi zagledal in povabil. Njegova žena jim je prinesla vse, kar se je dobilo dobrega doma in pri sosedih: slanine, pleča, bravine, pečenega purana in še marsikaj drugega. Pripravila jim je tudi dobre postelje, za vsakega mehko pernico, da se jim trudni udje slaje odpočinejo. Ko pa se je storila noč, je postavil župan prednje debelo voščeno svečo, katero je bil kupil pred praznikom svetih Treh kraljev, da je gorela na čast tem svetnikom in pred njihovo podobo. Stari romarji so se pomenkovali preprijazno z njim in z vso njegovo rodbino. Pripovedovali so jim o svoji domovini, o srečni Jutrovi deželi, ki se zove jutrova zato, ker jo obseva sonce od ranega jutra do poznega mraka. Pravili so jim o vseh prerazličnih žitih in sadežih, ki v njej dozorevajo, in o neskončni slasti in dobroti njenega vina, kateremu ni najti enakega pod božjim soncem. Župan vpraša svoje goste, če je Jutrova dežela ravna ali gorata. Najstarejši romar mu odgovori: „Proti zahodu se poteže dolga gora, kakor vaši Gorjanci, ali skloni se ji dvigujejo povesod tako polahkem, da se komaj pozna: hude strmine, ki se ne bi mogla obdelavati, ni nobene. Proti vzhodu pa se širi, dokler oči neso, najkrasnejša ravan, vsa prepletena z žitnim poljem, prijaznimi holmci in zeleno dobro. Da me boste laglje razumeli, vam bom pokazal z voskom, ki se je nakapljal od sveče, vašo deželo *in jo z našo tako*

zenačil in poravnal, da ne bo ostal med njima noben razloček. Pazite! Tod gredo strmi Gorjanci; tod se vleče dolga, žalostna tokava, v kateri stoji vaša Mrakovica, in na tej strani moli proti nebu navpik ta nesrečna, ogromna pečina, ki jemlje dolini svetlobo in gorkoto blagodatnega sonca. Najprej se morajo Gorjanci tako nagniti, da se bo dobilo dovolj pripravnega prostora za vinstvo in senožeti.” O teh besedah pritisne časti starec voščeni kupček, ki je pomenil Gorjance, in zdajci se začuje proti zahodu strašanski polom, kakor da bi se bil podrl mogočen hrib. Potem se dotakne drugega kupčka in veli: „Ta vaša navpična skala ni za nikako rabo, treba jo je povse odstraniti.” To rekši, potlači in razplošči okapke, ki so pomenili navpično pečino, da ni ostalo nič višave, obenem pa se začuti grozovit potres, kakor da bi se bila navpična skala utrgala in pogreznila v zemljo. Po tej šali se dvignejo stari romarji, žele županovim lahko noč in gredo spat. Župan pa pravi ženi: „Poglej čudo! Prisijal je mesec, katerega nismo v tem hramu še nikoli videli.” V spanju so se mu prikazali sv. Trije kralji, zahvalili ga za postrežbo in blagoslovili. Zjutraj ga zbudi žena in veli: „Poglej novo čudo! V hram nam je posijalo sonce, ki ga Mrakovica dopoldne še nikoli ni videla!” Ko je župan pogledal, če so dragi gostje že vstali, je našel postelje prazne, videl pa je skoz okno vso neizrečeno krasno podobo Jutrove dežele, katero so zapustili. Zdelo se mu je, kakor da ga je prenesel kak božji angel iz mrtve puščave v nebeški raj. Navpična skala je izginila brez sledu, kakor da ne bi bila nikdar skrivala nesrečni Mrakovici sonca. Gorjanci so se nagnili na stran, njihove puste strmine so se izpremenile v prisojne in položne rebri, ustvarjene kakor nalašč za uspešno rast božje kapljice — najplemenitejšega pridelka na vsem neizmer-

nem prostoru naše slavjanske domovine. Pod Gorjanci in njih odrastki pa se je širila proti Metliki, Karlovcu in Zagrebu prerodovita ravan, vsa prepletena z žitnim poljem, cvetnimi lokami, košatimi vrsti, prijaznimi holmci in zeleno dobrovo. Uboga Mrakovica si je brzo opomogla in razcvetela. Zaseli-la je s svojimi prebivalci slavno Vivodino in vso bogato kraji-no, ki se razprostira tja do Jastrebarskega trga. Ali vnuki niso ohranili v vseh rečeh nedolžnih npravov, ki so dičili in osrečili staro Mrakovico. Njihovi grehi so zakrivili, da se je čista po-doba Jutrove dežele na mnogih mestih okrušila in pohabila. Sem ter tja kaže zdaj mesto prijaznih dolcev blatne jarke, me-sto ljubkih, povsod plodonosnih bregov odrte robove in strme klance. Tudi še marsikatera druga milina in lepota se je na njej popolnoma izbrisala ali vsaj zamazala. Vendar pa ji je ostalo še dovolj čudovito dražestnih črt in oblik, da se do-misli človek brez truda prvotnega obrazca najsrečnejše ze-meljske krajine. Vivodinska in druga sosednja vina slove še zmerom daleč preko mej hrvaškega kraljestva. Tovorniki ho-dijo ponje o dobrih letinah iz vseh krajev in koncev, ker so uverjeni, da slajših in močnejših ne bi nikjer dobili. Ali ponje hodijo tudi o slabih letinah, ker jih uči skušnja, da se vivodin-ska in sosednja vina upirajo skoraj vselej zmagovito vsem nepogodam in udarcem vremena in letnih časov. Božji blago-slov pa se usiplje Hrvatom z obilno mero tudi na polje in vrte, na hleve in dvore. Hranijo se lahko ne le s kruhom, ampak tudi s svinino in bravino, s tolstimi purani in vsako drugo kuretino. Pernate postelje vidi osupnjeni popotnik v najpre-prostejših kmetiških kočah, v katerih bi pričakoval komaj slamnate. Ta rodovitnost in to bogastvo sta dar božje mилоsti, katerega so prinesli sveti Trije kralji gostoljubni hrvaški

zemlji. In blagoslov ji bo stal, dokler bodo ohranili bratje Hrvatje zlata svojstva in plemenite navade svojih očetov: spoštovanje starosti, ljubezen do bližnjega, priljudno postrežnost proti znanim in neznanim, domačim in tujim gostom in popotnikom. V spomin svetih romarjev, prišedših iz Jutrove dežele, in velike sreče, katera je došla po njih Mrakovici, je izgubila ta vas svoje staro, tako otožno ime: začela se je zvati in se imenuje še dandanašnji Jutrovca ali *Jutrovica*.

KRESNA NOČ

Baron Ravbar je bil mogočen in bogat gospod. Kmetov je imel, da sam ni vedel koliko, in dohodkov je od njih dobival, da ni mogel vseh spraviti. Gospa baronovka pa se te sreče kar nič ni veselila. Venomer se je jezila in godrnjala, da se ne more ne prijetno sprehajati ne sladko počivati ne mirno spavati, ker jo nadlegujejo podnevi muhe, zvečer komarji, ponoči pa bolhe. Rekla je baronu: „Bog je ustvaril kmeta za to, da nam streže in življenja težo polajšuje. Če nam daje desetino in gorščino, zakaj nam ne bi dajal tudi muh, komarjev in bolhá, da se krvoločni mrčes zatare? Kaj nam hasni pravica, ako je ne rabimo?” Baronu Ravbarju so se zdele te besede jako pametne, pa je sklical svoje kmete in jim napovedal nov davek: od zemljišča vsako leto po tri mernike muh, po tri merice komarjev in po tri merice bolhá. Kmetje se niso hoteli upirati in začeli so še tisti dan loviti živali, ki so ubogo gospo baronovko tako neusmiljeno ujedale.

Svojeglavec Martinek pa je dejal: „Lov je gosposka šega in pravica. Kadar bom začel jaz loviti, pojdem najprej na grajske sršene; od muh, komarjev in bolhá ne bo dobil baron Ravbar od mene nikoli bere.” Podrepniki poroče gospodu, da se Martinek punta. Baron ga je dal hudo pretepati najprej v gradu, potem na sredi vasi v svarilo drugim. Ker palica ni zmogla, ga je jel ječiti in postiti in ga držal v trdnem zaporu cela tri leta. Žena Urša umrje Martinku od straha in žalosti,

on pa le ni nehal trditi, da pojde loviti najprej grajske sršene; od muh, komarjev in bolhá pa ne bo dajal baronu nikoli bere.

Ko ne zmoreta Martinka niti dolga ječa in post, pošlje baron po komisarje, da bi pravdo dokončali. Komisarji so bili pravični in modri možje. Vse jutro in dopoldne so majali z glavo in govorili: „Kmet ni živina, treba ga tlačiti po pameti, ne pa po trmah hudomušne babe.” Opoldne jih je povabil baron na gosposko kosilo. Jedli in pili so v slast, da še nikoli tako. Med kosilom so se malo premislili in spoznali, da je kmet le živina, ki se mora čvrsto krotiti in brzdati. Po obilni in dobri pijači pa so svojo misel tako obrnili, da je kmet še mnogo hujši od zverine in da je novi davek njemu koristen in potreben. Pravdo so razsodili, kakor je baron sam želel: da je Martinek velik hudodelec in da ima gospod pravico, vzeti mu hišo in zemljo in ves drug imetek; če ga je volja, naj mu obrne svobodno tudi žepe in iztrese iz njih drobtine.

Baron Ravbar je izvršil ostro sodbo še tisto uro. Vzel je Martinku hišo in vse, kar je bilo v njej in zunaj nje, potem pa izpustil nanj svoje hlapce in pse, da so ga odtirali iz vsega okraja gospodove posesti in oblasti. Ali na svetu je ni nesreče, da ne bi bilo v nji tudi kaj sreče. Baron Ravbar je bil obrnil Martinku žepe in iztresel iz njih drobtine, ali ni iztresel tiste reči, ki je bila v njih najboljša: *dragocenega zrnca praprotnega semena*. Za ta zaklad pa niti Martinek sam ni vedel. Prišel mu je v malho še pred zaporom, najbrž v hosti, ko je spravljal nastilo, in se mu zapičil v kot žepa tako trdno, da ni padel na tla z drobtinami.

Ubogi pregnanec je šel po svetu brez denarja, pa tudi brez tolažbe in upanja. Prositi se je sramoval, sami od sebe pa mu niso hoteli rojaki nič pomagati. Zvečer je prišel do ljudi, ki so

se shajali na griču, da bi kres žgali. Martinek bi se bil rad pridružil. Ljudje pa so ga po strani gledali in vprašali: „Kje imaš kaj vej iz svojega gozda, kje potico iz svoje peči, kje vino iz svojega hrama? Pri nas ni navada, da bi žgali kres berači. Če se hočeš z njimi kratkočasiti, pojdi v Gorjance! Tam boš spalil lahko cel seženj drv, da ti ne bo nihče branil.” Martinku se je inako storilo, da ga gonijo rojaki v goro, hotel pa je vendarle storiti, kar so mu svetovali, potem pa pobegniti v hrvaško deželo, ki ni poštenega Kranjca še nikoli zavrgla. Na potu ga ugleda konjederec. Možu se je žalostni begun smilil, pa mu je dal vina in potice in glogovo palico, da bi se grede navkreber nanjo opiral. Ta palica je bila vsa zapuščina starega berača, ki je pri konjedercu umrl. Martinek jo vzame in se začudi, da je tako težka. V Gorjance je hodil tri ure; pol ure pred polnočjo jim je došel do vrha. Tam si je nalomil suhih in zelenih vej, zložil grmado in jo vžgal. Lepše od drugih je gorel njegov kres, vsi Dolenjci so ga gledali in se popraševali, kaj pomeni ogenj na Gorjancih, ki ga niso ta večer še nikoli videli. Ko pa je opolnoči kres dogorel, je odkrilo in pokazalo drobno zrnce praprotnega semena osuplemu Martinku vsa neskončna čuda, čarobe in skrivnosti kresne noči, katere je poznal do zdaj samo po pripovedkah svoje rajne tete in pestunje. Razodeli so se mu najprej brezštevilni zakladi, ki to slavno noč gore z rumenim plamenom, če so zlati, z belim, če so srebrni. Svetli, rumeni ognji so švigali v razvalinah Miklavževe cerkve, nad sv. Jedrtjo na najvišjem vrhu Gorjancev, pri glasovitem Krvavem kamnu, pri studencu Gospodični, na Mehovskem hribu pod podrtinami starega grada proti Korški vasi, za Cerovcem, tam, kjer je stala nekdanja steklarna, na Ljubnem pri cerkvi sv. Vida, na Potavrhu brez dvojbe na ti-

stem srečnem kraju, na katerem se je rodil sveti Feliks. Ali vso to lepoto je prekašala bela svetloba veličastne ognjene reke, ki se je vila pod Sv. Miklavžem od Mrzle drage čez vso Kukovo goro (srednji, najmogočnejši del Gorjancev) tja do nove ceste, po kateri se je vozilo oglje za graško tovarno gosp. Fridava. Martinek ni vedel, bi se li čudil bolj ogromnosti ali nepopisni krasoti in vid jemljočemu blesku te prikazni. Ker je Gorjance in njihova čuda poznal, je pogodil brez dolgega premišljevanja, kaj pomeni ta čarobni, iz neprešteti belih plamenov sestavljeni pas: *da se skriva pod njim srebrni breg velikanskega jezera, ki napolnjuje Kukovo goro* in bi brez njega predrlo hribovje in zalilo dolenski raj, dražestno in blagoslovljeno dolino, katero namaka in gnoji mirna in ribovita slovenska Krka.

Ves zamaknjen v sijajne luči in silno bogastvo, katero leži pod njimi, je pozabil Martinek popolnoma sebe in svojega obližja, dokler ga ne predrami in prestraši dolg plamen, ki mu je oblizoval desno roko, držečo beraško palico. Ko palico izpusti, se odtrga od roke tudi plamen in Martinek se preveri, da mu je tudi ta svetloba pomenila in oznanila zaklad! Palica je bila napolnjena z zlati od enega konca do drugega! Kupiti bi si mogel zanje še mnogo lepši dom, nego mu ga je ugrabil baron Ravbar. Tako se je iznebil srečni Martinek bridkih skrbi, ki so ga morale, in je ves vesel začel premišljevat, kje bi se naselil in kako bi porabil svoj lepi denar, da bi mu največ zalegel.

Že se je hotel napotiti navzdol proti Hrvaškemu, kar mu vzbudi pozornost nova prikazen kresne noči: coprniki in coprnice, ki so leteli ravno na Klek k svojemu poglavarju satanu, da se poklonijo in se udeleže poleg stare navade njego-

ve nocojšnje večerje in veselice. Vršali so od vsakod, tod posamezni, tam jatoma. Bilo jih je brez števila, vsakega stanu in vsake dobe. Nahajali so se med njimi: vaše gnade, dolenski graščaki, prošt in nekateri drugi duhovniki, nune, kmetje, obrtniki, plešasti starci, ki se od slabosti niso mogli ne obuti ne sezuti, maloletni paglavci, komaj dorasli za pastirje, košate gospe v šumeči svilnati opravi, šibke gospodične, prešinjene po sredi života kakor hostne mravlje, brezzobe, ostudne babe, sama kost in koža, s peklensko zlobo v mrklih očeh in na zgrbančenem obrazu. Nekateri so jahali na kozlih, drugi na burklah in metlah. Z Mokrega polja so se dvignile tri copmice na čvrstih fantih, katerim so bile botre in so dobile s tem oblast do njih, da so jih smele obrzdati in zasesti. Dva poglaviča gospoda, hmeljniški in klevevški, sta se šopirila na težkih plugih, s katerima se bosta na Kleku pobahala, da vprezata vanju namesto konj in volov svoje kmete. Na vsa usta se je zasmejal Martinek proštu, ki je jezdaril po otročje na palici. Tudi on se je rad z njo pohvalil, da jo vihti brez milosti in nikdar ne utrudivši se nad razbitimi hrbti svojih podložnikov. Največ je bilo takih, ki so se bili namazali pod pazduho s hudičevo mastjo in leteli prosto, brez opore: coprniki vsi narobe oblečeni, z obrnjenimi žepi, coprnice pa nakazno razmršene, držeč z levo roko do rame dvignjeno krilo, s copato na desni nogi, z desno roko in boso levo nogo pa mahaje in poganjaje se, kakor da plavajo. Posebno zanimiva jaharica je bila krčmarica Janezovka, katero je Martinek poznal: sedela je na pošastni, velikanski svinji. Neznansko pa je ostrmel, ko je zagledal med coprnicami svojo sosedo in botro Skumarah. Tudi ona ga je zapazila in se mu zabavljivo zakrohotala: „Dober večer, srček! Zdaj me boš pa nesel!” Že mu je hotela

skočiti na rame, kar se ji pokaže v njegovi roki glogov les, coprniški strah in trepet. Zdaj odleti po bliskovo, kakor da bi se bila na gada namerila, in šine nazaj gor med drugarice, katerim se je mudilo, pa so frčale z viharo silo in naglostjo proti zaželenemu hribu k svojemu zapovedniku in ženinu.

Ko so dospeli na shodišče vsi coprniki in coprnice, se razpoči s strašanskim treskom mogočni Klek in veličastveno se dvigne iz njega sam peklenski satan, ogrnjen v dolg rdeč plašč, z bleščečo krono na rogati glavi. V krono je bil vdelan prežlahten kamen, ki je sijal svetleje od poldanskega sonca. Z Gorjancev se Klek prav dobro vidi, ali je do njega še mnogo mnogo ur hodá. Pri čudoviti luči tega kamna pa je Martinek natanko razložil tudi najmanjšo stvarco, ki se je na njem nahajala. Na čarobni gori se je širila prostorna planjava. Na sredi planjave je stala silna kamnitna miza, okoli nje pa borni čevljarski stolčki za goste. Okoli mize je bilo velikansko plesišče, po katerem se je vrtilo lahko v isti čas mnogo tisoč plesalcev in plesalk. Za plesiščem so se dvigali okrog in okrog visoki odri, na katerih so ležali črni mački — peklenski godci! Satan pregleda zbrano vojsko svojih prijateljev in se usede na zlati prestol. Gostje pridejo, klanjaje se, eden za drugim k njemu in ga poljubijo, ali ne po človeški navadi spredaj in v obraz!

Ko se pozdravljanje dovrši, mu začno pripovedovati znamenite novice, ki so se preteklo leto pripetile, in zasluge, katere so si za njegovo kraljestvo pridobili. Prošt, katerega je poklical predse prvega, je poročal tako: „Jaz trdim, da se da kmetu samo s palico kaj dopovedati, ker drugega jezika ne razume. Tega pravila se držim stanovito, odkar me je grajska oblast doletela. Imel sem samopašnega podložnika, ki se je

ustil, da ni dolžan tlake delati, ker je niso delali niti spredniki. Dal sem ga mazati, in ker je gonil vedno isto, da ni tlačan, sem dejal: Le še! Le še! Brisali in božali smo ga, dokler ni utihnil. Utihnil je pa zato, ker je bil — mrtev!”

Satan objame prošta v znamenje in dokaz svoje zadovoljnosti.

Na izpoved pristopi dolg, suh mož v težki halji. On veli: „Jaz sem Šišman Habakuk, učenik v Novem mestu. Ljudje pravijo, da sem jako pobožen, ali upam, da me zaradi te maroge ne boš zavrgel. Dijaki se ne nauče od mene dosti koristnega, ali odgajam jih zdušno za podle, preponižne slugе in izdajalce. Kdor hoče mladino korenito izpriditi, ji mora izruvat iz srca najprej prirojeno prijaznost, zaupljivost in odkritost. Zato jim ostro zapovedujem, da se morajo neprenehoma slediti, opazovati, tožiti in ovajati. Z največjim veseljem preganjam tiste, ki se razgovarjajo po slovensko. Pokorim jih s šibo, zaporom, postom, dvojkami in trojkami. Kadar gredo domov v svoje stanovanje, jim obesim na hrbet ,lesenega osla', da jih lahko vse mesto vidi in zasramuje. Gotovo mi boš potrdil, da se da na tak način najbolj uspešno vcepiti in širiti zaničevanje materinega jezika in slovenske narodnosti.”

Satan zavriskne: „Živio! Krasno si mi razložil, kako peklenško pametno pomagaš tujcem ubijati svoj narod — narod, ki je po svoji bistrumnosti, pridnosti in poštenosti vreden in sposoben, da bi živel še tisoč let. Tvoje upanje je pravično. Kdor ima tako sijajne zasluge za tujce in za pekel, se sme s pobožnimi vajami brez zamere kratkočasiti.”

„Vaša gnada, Zaloški Tone, kaj boš pa ti povedal?” Tone odgovori: „K tebi sem prišel nocoj že zato rad, da se bom vsaj

enkrat zastonj navečerjal. Oh, zabele in krompirja mi gre doma toliko! Za denar me trdo vede. Veliko veliko let že stiskam in varujem, pa se je nabralo komaj bornega pol milijončka. V kleteh mi leži do deset tisoč veder vina, ali me je strah natočiti si ga več nego malo merico, to se ve, najslabšega. Pa kaka nesreča me je letos zadela! Sod najžlahtnejše starine se mi je izkobinil. Izliti jo kar tako, se mi je zdelo škoda, pa sem dejal: naj si oslade usta moji tlačani. Jeli so piti in vriskati, potem pa cepati kakor muhe. Nekateri so zopet vstali in čez veliko tednov okrevali, nekateri pa se niso nikoli več prebudili. Preiskave za to ni bilo. Čemu neki bi se gospodje zastonj trudili! Sodniki ne bi bili niti mrtvih oživili niti mene kaznili. Zdaj vidiš mojo revščino. Izgubil sem cel sod najboljše kapljice, potem pa še toliko koristnih delavcev. Joj meni!”

Satan potolaži Toneta, potem pokliče predse graščaka Mačkovskega. Tudi ta gospod mu potoži svojo nadlogo: „Imel sem zanikrne in brezvestne sprednike. S kmeti so se bili tako pogodili, da jim bodo dajali vsako leto namesto drugih davščin od grunta samo po osem goldinarjev. Ta dogovor je bil poguba za grad pa tudi silno pohujšanje za druge kmete. Jaz sem se zaklel, da ga moram odpraviti. Ali to ni steklo zlahkoma. Ljudje so se upirali z rokami in nogami, trebalo jih je čvrsto pritisniti. Ali smo jih topli, bičali, postili, ječili in rubili! Šele to leto sem zmogel in jih ukrotil. Ali nagajivo naključje mi je nakopalo strašno neprimliko. Trije kmetje so mi v ječi umrli, svet me je razvpil za morilca in razbojnika. Ti grdi besedi sta mi doneli na ušesa, kjerkoli sem se pokazal. Mislil sem, kako bi se opral, in se tudi domislil. Jel sem dajati vsakemu revežu, ki me je prosil miloščine, najmanj desetico, nekaterim pa tudi cel goldinar ali mernik žita. To je pomoglo.

Berači so me razglasili za najboljšega človeka na tem svetu, malone za svetnika in angela, o tistih treh pa so govorili, da so si sami smrti krivi: kaznil jih je Bog zaradi grešnega puntanja. Pred ljudmi sem zdaj čist kakor sonce, ali kdo mi porrne lepe desetice in goldinarčke, katere sem moral pometati v lačne kljune?”

„Bedak, zakaj pa si jih?” se oglasi vaša gnada, Leskovški Tone, ki je prišel na vrsto za Mačkovskim. „Tudi mene so podložniki preklinjali; ali od mene ni dobil nihče počenega groša, nikar pošteno desetico. Odkar gospodarim, obiram kmete tako v čisto, da jim ne ostane na kosteh ne toliko zdravega mesa, kar je za nohtom črnega. Gnetem in ožemam jih do zadnje kaplje. Dokaz, da ne lažem, je to, da se ne dobi med njimi niti eden, ki bi se mogel imenovati premožen ali trden. Berači so vsi od prvega do zadnjega. Če mi potožijo svoje težave, ostanem mrzel kamen brez iskrice usmiljenja. Odgovarjam jim vedno eno in isto: ‚Kaj meni mar!‘ Zaslovel sem po pravici, da sem najhujši kmetoder na vsem Dolenjskem. Tudi jaz moram priznati svojo slabost, da me ta čast ni veselila. Hotel sem se je vsaj nekoliko otresti, pa sem sedel in načrčkal dober funt pesmi. Ta dušna paša je bila precej prazna in omledna, zato sem jo zabelil z najmastnejšimi ocvirki: z zlato svobodo, človekoljubjem, blagosrčnostjo, večno resnico, neizgubno pravico, napredkom, sveto jezo na krvnike in zatiralce in drugimi takimi, plemenitimi čuti, ki vnemajo otročja srca. Da je svet lahkoveren, mi je bilo znano; ali nikdar ne bi bil mislil, da je tako popolnoma slep in brezumen. Mojim predpustnim burkam in čenčam so verjeli ne samo tujci, ki mojih grehov ne poznajo, ampak tudi domačini, znanci in sosedje, ki so videli na svoje oči težko batino, s ka-

tero sem udrihal po kmetih, in so slišali na svoja ušesa njihovo obupno ječanje in jokanje! Razglasili so me za varuha vseh zatiranih, za zagovornika človeških pravic, za pesnika in preroka svobode! Tuji in domači učenjaki so se tako prismo-dasto vame zateleballi, da se štejejo za presrečne, ako more-jo le dve, tri besedice z mano izpregovoriti. Vzbuja se mi po-nosno in opravičeno upanje, da bodo počastili leskovškega oderuha še s kakim kamnitim ali bronastim spomenikom.”

O teh Tonetovih besedah se zakrohota satan tako gromo-vito, da se je Klek stresel. Objemši ga, veli: „Da si mi zdrav, stari ljubček mojega srca! Kdor tako laže, da mu verjamejo tujci, ni vreden še posebne slave; ali mojster in moj pravi uče-nec je tisti, ki oslepari sosede in znance. Tvojo zaslugo sma-tram za tako odlično in velikansko, da te moramo še na no-cojšnjem shodu postaviti in venčati za kralja vseh kranjskih lažnivcev!”

Leskovški Tone odstopi, namesto njega se približata dva Podgorca: oče in sin. Oče je graščak in vaša gnada, sin konj-ski hlapec. Podgorec-vaša gnada se pohvali: „Ko sem se ože-nil, je prišla v grad tudi nova dekla. Jaz sem jo rad gledal in njej je bilo to všeč. Preden je minilo leto, mi je rodila sina. Dobil sem mu krušnega očeta, pri katerem je ostal, dokler ni dorastel. Kaj se je pozneje zgodilo, naj pa sam pove.” Podgo-rec-konjski hlapec veli: „Ko sem odrastel, povabil me je oče, da naj pridem v njegov grad služiti, in jaz sem ga poslušal. Kmalu me je začela njegova gospa rada gledati in meni je bilo to všeč. Preden je minilo leto, mi je rodila sina.” Satan se zas-meje: „Ta sorodnost je bogme zanimiva! Vama se more po pravici reči: Tak oče je dostojen svojega sina in tak sin je dos-tojen svojega očeta.”

Za Podgorcema je prišel na poročanje baron Ravbar. Dela, s katerimi se je hudiču pobahal, so nam že znana. Povedal je edino to novico, da je dal hlapce skoraj do smrti trpinčiti, ker mu niso izpolnili ukaza, da bi bili Martinka zavlekli v kako goščavo in obesili.

Še mnogi drugi coprniki so pripovedovali satanu svoje zgodbe in grehe, ki se mi pa ne zde tako veliki in za naš narod zanimivi, da bi jih trebalo zabeležiti. O tej priliki moram omeniti tudi to, da preprosti Martinek ni razumel vsega, kar je slišal. Marsikaj je bilo zanj preučeno in previsoko. Česar ni pojmlil sam, ni mogel niti drugim praviti. Naši povesti, hvala Bogu, to ne škodi, ker imamo o kleški veselici še druga dobra poročila, in to od prič, ki je niso le od daleč gledale, ampak jo uživale. Kar pa so se izpovedovale coprnice, bi si bil zapomnil brez težave tudi kak bolj slaboumen človek, nego je bil prijatelj Martinek. Hudiča so kratkočasile z novicami in napakami, ki so bile jako strupene in malopridne, ali doumne in take, kakor jih od hudobnih in porednih bab pričakujemo.

Prva se postavi pred satana napuhnjena raška grofinja in mu začne praviti s hriplim grlom in osornim glasom: „Oni dan je prišel k nam župnik, to se ve na južino, pa sem mu rekla: ‚Kajne, gospod, da je najlepša božja stvarca na tem svetu moj psiček Fidelis, najgrša žival pa dolenjski kmet?‘ On mi neumno odjeclja: ‚I, zakaj pa?‘ Jaz pa mu odgovorim: ‚Zato, ker dolenjski kmet že od daleč smrdi. Če živi človek na deželi in ima zdrav nos, ne more se niti izprehajati, ker srečuje povsod te krščene dihurje.‘ Tepec mi začne nekaj kvasiti o božji podobi, po kateri so neki ustvarjeni ljudje in menda tudi dolenjski kmetje. Ha, ha, ha! Lep Bog bi bil tak, ki je njim po-

doben! Jaz pa mu zabrusim: ‚Gospod, vi ste nahodni — vaših neslanosti sem sita.‘ To rekši, obrnem farju hrbet in pobegnem. Od takrat me je razglasil za coprnico in tako govori vsaj v eni reči resnico.”

Za raško grofinjo se oglasi mlada brhovska gospa: „Jaz sem že zdavnaj želela nagledati se prav do sita, kako pretepajo tlačane. To je res prijetna zabava. Nekateri krulijo kakor prasci, drugi mukajo kakor krave, tudi sem čula take, ki so rezgotali. In tako sem dolgo pri njih stala in se kratkočasila. Ali nekaj pa se mi je strašno čudno zdelo: zakaj jih lepo samo od zadaj in nič po trebuhu; če bi jih od spredaj, mislim, da bi jih tudi kaj bolelo ali kali. Tekla sem k svojemu gospodu in mu razodela svoje mnenje. Ker je dober, mi je obljubil precej, da se mi bo želja o prvi priliki izpolnila. Zdaj pa povej ti, ali ni res čudno, da jih ne mažejo tudi od spredaj?” Satan se zareži dobrovoljno: „In še kako čudno! Ha, ha! Res nova in krasna je ta misel, tepsti kmete po trebuhu! Saj pravim: česar se ne domisli bistrourni moška glava, iznajde nežna, miločutna žena.”

„No, podgorska baronovka, s kako dišečo rožico pa me boš ti razveselila?” Baronovka veli, sladko smehljaje se: „Prišla sem brez šale s prežlahtno rožico, ki ne cvete na vsakem vrtu. Privlekla sem na Kranjsko cigane — celo drhal izurjenih tatov in nevarnih potepuhov! Dobro vem, da me bodo za ta dar Dolenjci preklinjali še sto let po moji smrti, ali se presneto malo brigam, kaj poreko ljudje, ko me več ne bo. Osel je rekel: Po moji smrti če raste trava ali ne — moja duša bo itak Boga hvalila! E skoro bi ti bila pozabila povedati, kako se je to zgodilo. Ko mi je mož umrl, sem šla popotovat, da se razvedrim. Na Hrvaškem se namerim na cigana Petra, ki je bil

spreten kovač pa tudi krepak mož. Povabim ga, da naj se naseli na moji graščini. Takega dobrega kovača sem prav živo potrebovala in res mi je vselej tako postregel, da sem bila zadovoljna. Tudi drag ni bil prehudo. Prosila sem tudi svojega prijatelja, komisarja Muclja, da je potrdil Petru in njegovemu krdelu domovinsko pravico na Kranjskem. Takrat so ljudje veliko ugibali, kateri je pravzaprav moj, ali Mucelj ali Peter — ha, ha, kakor da ne bi mogla biti oba moja!”

Baronovka odide. K prestolu prikoraka razkošno oblečena gospa predrznih oči in pravi: „Dokler sem bila sama, so mi dejali lilijski; šaliti se z moškimi, se mi ni zdelo varno. Odkar sem milostiva gospa, me zovó ljudje: bršlinski spašnik, moj gospod pa mi je dal pridevek: moja koprivica, ker se je spekel, da mi je verjel in se z mano poročil. Lani sem imela samo tri prave prijatelje, med katere, to se ve, moža ne štejem. Znanci so me tako strašno objedali, da sem rekla: ‚Huje me ne boste mogli, če se zvrnejo name vsi grehi proti deveti božji zapovedi.‘ To je bil vzrok, da sem odprla letos svoje srce kar na stežaj. Šla sem v cerkev in spustila na tla pred mladim gospodom svoj rdeči robec. Gospod ga pobere in prinese, jaz sem pa dejala: ‚Ne tukaj, prosim, doma.‘ Drugi pot je padel robec na ulicah pred lepega častnika. Tudi njemu sem velela: ‚Ne tukaj, prosim, doma!‘ Še isti dan sem prosila tako kmetiškega korenjaka, katerega sem srečala na polju, in tako dalje. Kar je ribiču trnek in vaba, to je meni moj lepi svilnati robec in brez bahanja smem reči, da ribarim vsekdar uspešno. Znanci me obirajo tudi zdaj, ali nič huje nego lani. Moja povest je končana. Službenica!”

Satana je obsulo zdaj močno krdelo jezičnih doktoric. Svoj glavni tabor so imele že takrat v Novem mestu, ali jako delav-

ne podružnice so bile tudi šmihelska, kostanjeviška in krška. Mnogim so visela za vratom znamenja svetosti. Društvo je vodila naddoktorica Ana. Ker jo utegnemo še kdaj na Gorjancih videti, naj povem, da se je rodila ta glasovita coprnica pod semiškim zvonom in se je smatrala že veliko let za prvakinja vseh belokranjskih tercijsk in klepetulj. Dražila je župljane celo proti vrli duhovščini. Ponosno je stopila pred peklenškega vojvodo in zaregljala: „Kosmata mrc . . . hotela sem reči: presveti naš gospodar in ljubček! Ne zameri, da ti novic ne bom razkladala, ker se jih je nabralo toliko, da bi potrebovala zanje dobrih štirinajst dni, ko bi ti hotela povedati le najlepše in najmičnejše. Pa saj nas po večjem že poznaš, kajti nismo priletele na Klek danes prvikrat v gosti. Kar je sol in paprika za oči, to smo me za poštenje in dober glas. O vsakem človeku vemo več slabega nego vsi drugi ljudje in Bog in hudič skupaj. Zemeljska mati do zdaj še ni rodila sinu, ki bi nam prišel na konec.”

Kakor jezične doktorice so se poklonile satanu skupno tudi druge coprnice, ki so bile obložene z istimi grehi in so živele in čarale v istem kraju. Martinek se je moral čuditi, koliko so jih nekatere vasi premogle. Iz Prapreč so privršale na Klek vse gospodinje razen ene. Sila veliko jih je dala tudi ajdovška srenja, omoženih in samskih. Med njimi je bilo tudi več nedorastlih, ki so imele komaj po dvanajst let. Zdaj je Martinek lahko razumel, zakaj so Ajdovščice tako spretne in srečne svinjarice, da jim niso kos niti za to rejo že od nekdaj sloveče Zakrakovke. Kdor dobiva svete in nauke od samega peklenškega modrijana, ga seve ne stane težko odkrmiti prasca do štirih in petih centov tudi brez krompirja in oblode. Vsako oko pa je razveselila in zamaknila dolga vrsta šentviških co-

prnic. V brdkem in lahkem trupelcu jim je igrala vedra in lahkoživna duša, pa kako ponosno hojo in obleko so imele brez razločka dekleta in žene! Peče, rokavci, krila, robci in prepasniki so bili vsi posuti z migljajočimi mrežami, zobci, vrpcami, ključicami in petljami. Vsak gledalec se je preveril, da je šentviški lišp prava resnica, ne pa le prazna beseda.

Komaj se ta lepa množica umakne, prišvepa in prisopiha stara butara, ki je bila tako razcapana in nakazna, da se je sam hudič ustraši. Iz širokih, do ušes razklepajočih se ust začne kreketati: „Jaz prebivam v svojem samotnem hramu na slavni Trški gori, zato mi pravijo tudi trška coprница. Ljudje so mi razgrebali od konca pod s podkvicami in žebliji svojih čevljev, pa sem dejala: brez nastila mi ga bodo razkopali, da se bo še zrušil; čemu bi ga še pometala? Metlo sem dejala pod streho in jo rabim samo za ježo na Klek. Ravno letos je minilo petdeset let, kar ni bil hram več pometen. Smeti in druge šare se je nabralo v njem toliko, da mole veliki sodi iz kupa komaj do sredine, manjši sodci pa se popolnoma skrivajo. Na tem gnoju najrajši čepim pa kdaj podremljem ali pa preštevam svoje plesnive križavce in petice in pričakujem kupcev in priliko, da jih ociganim. Ker mi cerkev ne diši in nikamor ne hodim, ne potrebujem niti nove niti cele obleke. Kadar se mi prehudo kaj raztrga, vzamem svojo edino debelo iglo in capo zakrpam, kolikor se da. Le poglej, da je že vsa moja oprava sestavljena iz samih krp, izmed katerih si nista ne dve enaki ni po blagu ni po barvi. Sem ter tja pa je ostalo še dosti duškov in oken — ali kaj za to! Hudič in coprница sta po moji misli toliko lepša, kolikor sta grša. V svoji samoti ne živim tako po pasje slabo, kakor ljudje sodijo. Kurim si prav pridno s starim, sladnim droževčkom. Novic ti nisem prinesla nič

in povedati ti moram samo še to, da se ti priporočam za plesalko. Boš že videl, sladki ljubček, kako mi pojdejo noge v skok. Ho, ho, ho!”

Za trškim strašilom priskakljajo tri vesele babnice iz šent-petrške župe: Vragmanica, Bujanovka in Bramorka. Mesto govora zapojo satanu: „Piskrčke prodala bom, za sladko vinco dala bom...” Smejoč jih vpraša: „Kako pa to, da ne: Kikljico prodala bom?” Za vse tri odgovori Vragmanica: „Zato, ker poštene kiklje že veliko let več nimamo. Pozimi nam rabi kak star raš, poleti, kakor vidiš, pa bela spodnjica domačega pridelka. Vse drugo smo poprodale, vse shrambe očistile, le kadar kupijo dedci kaj več loncev, se moremo še nekoliko okoristiti. Pravimo: med nami in prasci ni dosti razločka, zakaj ne bi bil dober en pisker za nas in za nje? In tako spravimo vse druge v denar pa hajd z njim pod smrekovo vejico. To se godi seve le v najhujši sili, kadar neče priti noben groš od drugod. Naše življenje ima trdno pravilo, ki zapoveda: zapij vsak krajcar, ki ga v roko dobiš. Pobahamo se lahko z dobro vestjo, da tega pravila nismo še nikdar prestopile. Zato pa smo se tudi izurile in ga znamo ne le piti, ampak tudi nesti. Kak dedec misli, da je junak, če ga posesa dva bokala. In revišče se valja potem v vsaki luži. Me tri ga drugače zmagujemo. Tri bokale ga podere vsaka, preden se še domisli, da je treba iti gledat, kako vreme je zunaj. Od petih se nam ne mešajo ne noge ne jezik; niti s sedmimi še ne padamo, samo glava se nam nekoliko na stran obesi. Boš že videl pri večerji, da ne lažemo.”

Rogatec odpusti vinske mušice in namigne krčmarici Janezovki, v katero se upro zvedljivo vse oči kleškega zbora. Ona ga pozdravi z jako nespodobnimi besedami in veli: „Janezovk

je na svetu toliko, kolikor oženjenih Janezov, torej neizrečeno mnogo. Ali skoro vsak, ki to ime sliši, pomisli najprej name zato, ker sem najgrja kvantarica, ki se nahaja ne le na Dolenjskem, ampak v vsej kranjski deželi in morda pod vso oblastjo dunajskega cesarja. Moj sosed, sv. Šentjanž, dobro ve, da v svoji krčmi nisem izpustila iz ust vsaj vedoma še nikoli nobene pametne. Strah me je, da me bo tožil in mi sv. Peter nebeških vrat ne bo hotel precej odpreti. Zato pa se mi v tej solzni dolini tako neskončno živeti ljubi in prijetno zdi, da si nisem boljše sreče še nikoli zaželela. Denar mi leti od vseh strani skupaj, da ne vem kam z njim. Najprej sem poplačala vse dolgove do krajcarja, potem prikupila k svojemu zemljišču še en grunt, velik malin in najlepši travnik in vinograd, ki sta v obližju. Razen tega sem omožila hčer in ji dala doto, ki se more imenovati za naš revni hribovski kraj grofovska ne pa kmetiška. Potrosila sem silen denar, ali hiša mi stoji trdno kakor prej, tolarji in bankovci se mi valjajo po vseh kotih; brez dobička mi noben dan ne preide. In to bogastvo me ni stalo ne enega žulja, ne ene kaplje pota. Vse, kar imam, sem si prikvantala in priburkala, prislužila si s svojim neugnanim, z vsemi nesnagami tega sveta namazanim jezikom. Pri meni se shaja več pivcev nego v vseh drugih krčmah naše in sosednje župe. In če vprašaš te pivce, kaj jih je napotilo k meni, poreče jih izmed deset najmanj osem, da so prišli poslušat moje slane in vselej dobro zabeljene pridige. Večkrat pozabijo lovci in drugi gospodje zajce in lisice, spanje in opravke in ostanejo pri nas ves dan in vso noč in še zjutraj se odpravljajo prav neradi proti domu: nihče ne toži, da je zaspan. Tudi se je že pripetilo, da je priromal kak tujec po šest in deset ur daleč nalašč zato, da se seznanj z mano in preveri, če je res,

kar je tolikokrat slišal. In kdorkoli je še k meni prišel, še vsak se je pohvalil, da je našel v moji hiši veliko veliko več veselja, nego ga je pričakoval. To pa, vidiš, od tod dohaja, ker znam kvanto vsakemu človeku tako postaviti in zasukati, kakor mu poleg stanu in odreje najbolj prija in godi. Z otroki treba blebetati, s starci modrovati. Voznikom in mesarjem brusim, grohotaje se, po vozniško in po mesarsko: naravnost, na vsa usta, debelo in kosmato, kakor mi na jezik pride. Gospodom pa govorim bolj olikano, le na pol ust in po ovinkih, muzaje se in migaje poredno z očmi in obrazom. Obrastene šale ljubijo tudi ti možje, ali dlaka jim mora biti na notranji strani, da se ne vidi. Pri meni ljudem tudi zato ni dolgčas, ker me dobra volja nikoli ne zapusti: vir mojih razposajenih burk teče enako obilno zjutraj kakor zvečer, opoldne kakor opolnoči. Do zdaj sem prisilila na glasen smeh še vsakega in tudi najzastavnejšega gosta. Zbralo se je enkrat večje društvo, ki ni maralo dosti mojih smešnic in slanik. V tej družbi je bil mlad gospodek, ki si je bil povredil nekaj oko, pa se mu ni ljubilo budaliti, in njegova puščoba se je prijela tudi drugih. Čuj, kaj sem storila, da jih razvedrim! Imela sem takrat otroka pri prsih. Štrc, brizgnila sem nekoliko kapelj čez mizo in pogodila tako dobro, da mu je priletelo naravnost v bolno oko. Nastalo je tako grohotanje, da se je hiša tresla. Vpili so eden čez drugega: „Zahvali mater, boljšega zdravila ti za tvojo nadlogo niti doktor ne bo zapisal!” Družčina se je tako razvnela, da se je moral udobrovoljiti nazadnje tudi on in v svoji veselosti ni čutil ves večer nobene bolečine več. Pa še nekaj drugega! Dosti je takih, ki ujamejo kje kako dobro kvanto pa jo prežvekujejo potem pred vsakim človekom. Ta neslanost se meni ne more očitati. Iz mojih ust se čuje vsak dan in vsako

uro ne le kaj okroglega, ampak tudi zmerom kaj novega; jaz svojih šal niti ne ponavljam niti ne jemljem na posodo. Svojega zasluženja ne bom nikoli preveličevala, ali s tem pa se po pravici lahko pobaham, da sem vse vasi, spadajoče pod naš zvon, prav do korena pohujšala. Moje molitvice so znane v vsaki hiši, molijo jih oratarji na polju, gorniki v vinogradih in pastirji na paši, mnoge so se razširile daleč čez meje naše duhovnije. Nekatero zrele jagode, ki so padle z mojega jezika, vem, da so se prodajale že tudi v Zagrebu in v Ljubljani. Zdravnik Šnicius, moj ljubček, je napisal cele bukve mojih burk in domišljajev, katere so potem njegovi znanci prav pridno prepisovali na vse strani naše in štajerske dežele. Svojo izpoved sem odpravila. Če nič drugega, sem dokazala vsaj to, da sem vredna plemenite živali, katera me je nocoj na Klek prinesla.”

Satan pomoli govornici parklje in vzklikne: „Dobro došla, slavna pohujšljivka! Tako svetla luč se ne sme skrivati pod mernikom. Nadejam se in prosim te, da boš pri večerji tudi nam podarila nekoliko biserov iz neizčrpne posode svoje vednosti. Sladka jed in pijača nam bo še bolje dišala in teknila, ako se ji pridruži tudi sladka dušna zabava: slana burka in nesramna kvanta.”

Pred poglavarja stopi mesto odšedše Janezovke mlada, prezala Topličanka. Da so tamošnje deklice brdke, je vedel Martinek iz narodne pesmi, ki veli: Topliška dekleta so lahko lepé, če sonce posije, pa v senco bežé... Ali takega živega bleska zelene mladosti, take nedopovedne in nepopisne krasote, kakor je zasijala zdaj pred njegovimi očmi, ni še nikoli videl, niti ne bi bil pomisliti mogel, da je na tem svetu mogoča. Kako gibka in voljna je bila ta dražestna čarovnica, obe-

nem pa kako zmotljivo povita in okrogla in kako nevarno kipeča in koprneča! Jelo mu je ubogo srce trepetati in se premetavati kakor ujeta riba. Pa saj se mu je res tudi ono ujelo in še kako čvrsto! Martinek je začutil prvikrat vso slast in strast prve ljubezni. Rajnko Uršo je vzel, da pravzaprav sam ni vedel zakaj, ali, kakor je on dejal, zato, ker mu je bila namenjena. Topličanka se je ponašala pred satanom jako spretno in šopirno. Pohvalila se je: „Jaz nisem ne ‚milostiva‘ ne svilnata, pa se usipljejo za mano vendarle vsi topliški gostje: meščani, trgovci, tržaški bogatini in tudi vaše gnade, kranjski graščaki. Ukrotila in ugrela sem celo mogočnega hrvaškega velikaša, besnega Paravića, da mi je dal razen pricvrknjenega srca tole dragoceno uro z žlahtnimi kamenčki in še marsikaj drugega. In jaz se nikomur ne nastavljam, pred nikogar ne mečem rdečih robcev. Gospodje me morajo sami iskati in še kako dolgo! Bila sem zmeraj na pol sveta, na pol posvetna in ravno v tej zmesi je tista moč, kateri se ne more noben babjek uspešno upirati. Ali te površne topliške ljubezni sem se prav do grla naveličala. Zdaj se mislim omožiti — no, kaj si se namrdnil, moj lepi, črni ljubček! Jaz sem dejala samo to, da se mislim omožiti, ne pa, da se hočem poboljšati.”

Martinku se je zdela vsaka beseda drage grešnice, kakor da bi mu porinil kdo nož v srce. Trpel je take grozne bolečine, da se mu nič več ni ljubilo poslušati zanimivih novic in marenj hudičevih prijateljic.

Ko se je ves kleški zbor izpovedal, je pomaknil peklenski vojvoda svoj prestol na konec mize. Zraven sebe je posadil Janezovko; drugi so si izbrali sedeže vsak po svoji volji. Vsi gostje so sedeli na čevljarskih stolčkih, kateri so se jim pa

zdeli najkrasnejši gosposki naslanjači. Dasiravno je bil Martinek na vso moč zaljubljen, je vzbudila vendar vso njegovo pozornost prečudna večerja, ki se je na Kleku zdaj pričela. Moral je strmeti o neskončnem sleparstvu, s katerim je gostil prekanjeni satan svoje privržence. Bili so preverjeni, da uživajo najmastnejšo in najsočnejšo pečenko. Martinku je kazalo praprotno zrno resnično podobo vseh reči, pa je prav dobro videl, da zalagajo mesto pečenke crkovino in meso najgrših živali: volčje, pasje, podganje. Kar so mislili, da so slastne ribe, so bili močeradi, kuščarji, gadje in modrasi. Bukovo gobo so imeli za potico, skuke, krohalnice in druge ostudne žabe pa za cvrtje! Mesto vrtno solate so bile v veliki skledi razne strupene, odurne in bodljive zeli: hebat, turek, smrtnice itd. Martinek je omiloval seveda najbolj svojo Topličanko. Pojedla je najprej reženj volčine, potem si nametala polno plitvico glist, pijavk in mramorjev, pohrustala nekoliko pajkov in kleščarjev, obrala dva netopirja in nazobala se nazadnje kačjih jagod! Kaj je bila pijača, ni mogel presoditi, ali si je lahko mislil, da najbrž hudičevo olje ali pa še kaj strašnejšega. Razsrdivši se na neznansko prevaro, je zavpil na ves glas: „Kaj za take dobrote ste prodali svojo dušo? O trapi, o avše!”

Po večerji je peljal satan svoje od peklenškega vina in veselja pijane in razburjene goste na plesišče. Ali ples in zaljubljene zabave, vršče se kar očitno pred vsem zborom, so bile tako nespodobne in zverske, da jih sramežljive oči Martinkove niso mogle gledati. Klek in njegove skrivnosti so se mu primrzile. Obrnivši jim hrbet, je šel jokaje po položni rebri navzdol. Jokal pa je zaradi preljube Topličanke, katero je videl oskrunjeno z najgršim grehom tega sveta in vendar — srečno! Vroče solze mu ustavi novo čudo kresne noči: oživl-

jena priroda, ki dobiva v tej noči božji dar človeškega jezika in uma in nadčloveškega prerokovanja. Vsaka stvar na gori, katero je srečal in videl, je govorila z lepim, razločnim glasom in pripovedovala prav po domače vesele in žalostne prigodbe, katere čakajo njo in njene znance. Martinka ni dosti zanimalo, kaj se pomenkuje na košenici trava, ali bistro je začel vleči na ušesa, ko je prišel do zeli, s katerimi se odpravljajo bolezni in bolečine. Prva zel je dejala: „Skuhaj me, pa ti ozdravim vred“, druga: „Jaz pa uroke“, tretja: „Jaz madron“, četrta: „Jaz vse narejene bolezni“, peta: „Jaz vse prenesene bolezni“. Na drugem kraju se je pohvalila ena: „Jaz ozdravljam krvno mrzlico.“ Njena soseda se oglasi: „Jaz pa ozdravljam deset mrzlic.“ Druga soseda se obema zasmee in pravi: „Jaz pa vseh devetindevetdeset!“ Takih pogovorov je čul Martinek brez števila in si jih dobro zapomnil. Mnoge zeli, ki so bile za težje bolezni, je precej utrgal in skrbno spravil. S travnikov je prišel k skalovju. V njem je bila zrastle iz trdega kamna prelepa cvetlica tolažnik, ki je šepetala s tenkim, prijetnim glasom: „Kdor me podiši, se iznebi vseh skrbi, vse žalosti.“ Vesel utrga Martinek tudi njo in spravi še skrbneje nego druge zeli. Za skalovjem sta šumela dva studenca. Tisti na levi strani se oglasi: „Jaz sem polnočna voda, vse pogrudim, vse zamorim.“ Oni na desni strani mu odgovori: „Jaz pa sem poldanska voda, vse ozdravim, vse oživim.“ Pri studencih je ležalo več steklenic. Martinek napolni eno s poldansko, drugo s polnočno vodo pa se zamisli in zakliče oduševljeno: „Sve-ta, kresna noč! Prisrčna ti hvala za orožje, katero mi pošiljaš za moj pravični lov. Grajski sršeni, pripravite se!”

Zdaj ni mislil več na hrvaško deželo. Obrnivši korake nazaj na Kranjsko, je prišel v hosto. Vse živali in živalce so v njej

blebetale in klepetale. Najbolj se je moral smejati polhom, da so tako natanko vedeli, katerega od njih bo ujel Pavlinov Jožek, katerega Brezarjev Jernejček ali pa Hudoklinov Tonček in koliko jih bodo pojedli kmetje, koliko pa gospoda in meščani. Dalj časa je poslušal staro srno, ki je pravila mladim o bodočem gospodarju hoste. Dejala je: „Naš sedanji gospod bo kmalu umrl. Njegov sin nas ne bo tako preganjal. Lovil bo rajši tiste srne, ki po dveh nogah hodijo in jih imenujejo ljudje v mladosti dekleta, pozneje, ko se sparijo, ljubice in žene, in kadar se bolj postarajo, babe. Teh živali bo toliko naložil, ko bi se ustopile druga vštric druge od Krke pa do njegovega gradu, da bi morala ostati marsikatera zunaj vrste. Izbirčen ne bo nič, kajti zaželel bo brez razločka vsake: lepe in grde, mlade in stare, žlahtne gospodične in blatne svinjarice. Kjer je toliko ljubezni, se množi zarod, da je strah. Babe bodo naštele po najnižjem računu triindevetdeset kranjskih in šestnajst nemških kristjanov in kristjan, kateri ne bi bili brez njega tega sveta nikoli gledali in tlačili. Ali človeške ljubice so silno potratne, razgrabile in pojedle bodo našemu bodočemu gospodu graščino in ves drug imetek. Ne ena bilka ne bo ostala, o kateri bi mogel po pravici reči: ‚To je moje.‘ V tej revščini bo pokazal vsej zemeljski ničemurnosti figo pa se spokoril in posvetil. Ta hosta bo menjala gospodarja vsakih pet let. Ker nas bo streljal vsak, kdor bo imel puško in veselje, se bo zatrl naš rod v Gorjancih, še preden preteče petdeset let.”

Dalje grede se je nameril Martinek na volčji brlog. Volk je govoril svojima tovarišema: „Vidva sta lahko še brez skrbi. Ustrelil vaju bo mladi Pristavec šele čez šest let. Mene pa bo podrl njegov razbojni oče že to jesen. Pred smrtjo bi se naužil vendar rad enkrat tudi človeškega mesa. V našem obližju sta-

nuje oglar. Nocoj prenočujeta pri njem tudi žena in hči, ki sta mu prinesli vina in potice za kresni večer. Vesta kaj? Dajmo vadjati, čigav bo dedec, čigava pa baba in punčka. Bati se nam ni nocoj nič. Puška sloni v odprti veži, pa jo bom lahko unesel, potem pa udri po oglarjevih! Prijetnega na svetu tako ne bi nič več imeli. Preden se bo zdanilo jim bo pokradel doma sosed vse, kar imajo. Dobro ve tudi za mošnjo denarjev, ki je skrita v hramu pod podnico.”

Martinek Boga zahvali, da mu je dal strašno nakano slišati, skoči k oglarjevi kolibi in ga zbudi. On in vsi oglarjevi se oborožijo in pripravijo in volkove, ki so se kmalu pridrvili, brez velikega boja postrele in pobijejo. Brez pomude hite potem vsi skupaj na oglarjev dom. Tatinski sosed je bil zlezal ravno skoz okno v hišo. Zdaj se je preveril, da mu ni namenjeno, z ljudskim blagom obogateti, in je bil vesel, da so ga prihodniki živega pustili in samo dobro namahali.

Poslovivši se s hvaležnim oglarjem, se je spomnil Martinek dobrotljivega konjederca in se napotil k njemu, da mu večerjo povrne. Podaril mu je nekoliko svojih zeli in mu natanko razložil, v katerih boleznih naj jih rabi. Ta dar je prinesel lepe dohodke možu in njegovim naslednikom. Od takrat znajo konjederci ljudi zdraviti. Ker imajo preveč drugih opravkov, prepuščajo to umetnost navadno svojim ženam. Od tod je potoval Martinek v mesto pa se preoblekel za gospoda in razglasil za doktorja, ki ozdravlja vse bolezni in pokončuje vsak mrčes, ki ljudem nagaja. Dal si je narediti tudi brke in dolgo brado, da ga nihče ne bi mogel tako brž spoznati.

Ravbarjevi gospe novi davek ni dosti koristil. Muh, komarjev in bolhá je bilo toliko kakor prej, nadloge se ji tedaj niso nič zljajšale. Čuvši, da je prišel v mesto slaven zdravnik, ki

odpravlja vsak mrčes, pošlje ponj in ga prelepo sprejme. Doktor ukaže, da naj se zbere vsa grajska gospoda, ker hoče pomagati vsem obenem. Ko se snidejo baron Ravbar, njegova gospa, rodovina, pisarji in drugi pomočniki, si odtrga Martinek brado in brke in izpregovori z grmečim glasom: „Prišel je lovec, ki pa ne bo lovil muh, komarjev in bolhá nego vas, peklenske sršene. Ali me poznate?”

Ravbar je mislil poklicati svoje biriče in hlapce, ali pljusk! mu vrže Martinek v obraz polnočne vode in tako tudi njegovi babi in družini. Tisti hip so popadali mrtvi na tla in voda jih tako zgrudi in razje, da jih ni trebalo niti zakopati. Z ostan-
kom strašne vode oblije Martinek grajsko zidovje in tudi to se tako raztaja in skopni, da mu noben sled ne ostane in še dandanašnji se ne ve, v katerem kraju je stalo. Veseli vaščani so hvalili na ves glas svojega odrešenika in ga prosili, naj bo zdaj on njihov graščak in gospodar. Martinek pa veli zaničljivo: „Enega jahača ste se iznebili, pa si že iščete drugega, da bi vas tlačil. Hotel sem do smrti pri vas ostati, ali zdaj ne maram: pri takih tepcih me je sram živeti.” Martinek je pustil še tisto uro domačo vas in se napotil proti Toplicam snubit ljubico, ako bi jo našel še neudano. Njena mati mu pove, da se je zjutraj poročila in odpeljala z možem v Ljubljano. Ta gospod, mu je pravila, je sila učen in zna veliko jezikov in ima tri tisoč goldinarjev letnih dohodkov. Zanj bo to premalo, dvajseti dan v mesecu ne bo v žepu ne groša več. Ali kaj za to? Živela bo vendarle prav dobro. Ker ljudje njenega Petrana sploh poznajo in spoštujejo, bo delala lahko dolgove in v hudi sili ji bodo pomogli ljubčki, brez katerih ne bo nikoli. Bolj mrtev nego živ veli Martinek: „Kaj taka coprnica je vaša hči?”

Baba se mu zasmeje: „I, kako ste čudni! Da ni taka, pa ne bi bila coprnica.”

Mrzla ploha je padla na Martinkovo ljubezen, ali je ni mogla pogasiti. V svoji neskončni bridkosti se spomni blage zeli tolažnika. Moral jo je duhati dobrih pet trenutkov, dokler se mu je srce popolnoma pomirilo in pohladilo. S Toplic je potoval na pokopališče, kjer je bila pokopana njegova žena. Odprši grob, jo je pokropil s poldansko vodo in oživil. Ker so se mu rojaki zamerili, sta pustila domovino in šla po svetu. Njegova zdravila so zaslovela kmalu po vseh deželah in kraljestvih. Vsi bolni mogočniki in bogatini so ga klicali na pomoč. Zaslužil si je toliko, da svojih tolarjev in zlatov ni štel, nego jih je meril na vagane. Da mu jih je kdo vzel kak polič, ne bi bil Martinek niti zapazil.

Kdor si želi Martinkove sreče, jo najde gotovo, ako si dobi kako zrnce praprotnega semena in gre z njim kresno noč na Gorjance.

PETER IN PAVEL

Ko je dopolnil general Erger-Berger trideset let, je začutil potrebo, da gre v pokoj. Za domovino si je bil nabral že toliko zaslug, da se je zdela gospodi njegova želja popolnoma pravična. Dali so mu odpust brez dolgega odlaganja. Slabo se mu ni godilo niti v vojaški službi, ali jesti in piti vendar ni mogel vselej, kar in kolikor bi bil hotel. Doma na graščini pa si je uredil življenje v vseh rečeh po svoji volji. Delal in premišljeval ni nič. Take sitnosti so mu opravljali uradniki in družina. Po dvanajst ur na dan je spal, drugo polovico časa je porabil za tri glavne svoje zabave: lov, tepežkanje in jed. Lov je ljubil samo zato, da se naužije v hosti zdravega zraka in si ohrani zdravje. Zaradi ogromne debelosti ni mogel hoditi peš. Prejšnje čase so ga nosili hlapci, zdaj pa se je vozil na zlatih kolih, katera je dobil v dar od turškega cesarja, prijatelja svojega. V gozdu je dal izkrčiti daleč v goro prav položno in široko preseko, po kateri se je lahko vozaril. Streljal in ubijal je živali tako naredno, kakor mnogi drugi veliki gospodje tiste in tudi še poznejše dobe. Lovci so mu prignali pod nos kako ranjeno srno, ki je komaj gibala, grof jo je pogodil in vsi gonjači so zavpili: „Slava! General Erger-Berger je prvi lovec na Dolenjskem in Hrvaškem.”

Sčasoma se mu je primrznil takšen lov, zdel se mu je pretežaven in zamuden. Nadomestil ga je s šalo, ki je bila gotovo pametna, dasi ne baš duhovita. Lovci so morali poskrbeti, da

se je nameril po kratki vožnji na divjačino, ki ni bila le obstreljena, ampak tudi že mrtva, odrta in — pečena.

Kadar se je prav posebno udobrovoljil, se je kratkočasil najrajši s tepežkanjem. Vozniku, hlapcu, ali kakemu drugemu človeku, ki ga je srečal, je založil s pestjo pljusko, ali ga brcnil od zadaj, ali mahnil po njem na vso moč s palico, ali pa ga zbodel v stegno z ostrim šilom. Tega ni delal iz jeze, marveč za svoje veselje, da se je smejal. Kolikor bolj se je udarjenec in ranjenec zvijal, kremžil in cmeril, toliko ljubše je bilo grofu, tem obilnejšo nagrado je prejel od njega za bolečine. Pograbil je vsakega, kogar je tepel, za uho ali za nos in ga vlekel v grajsko klet ter ga napojil prav do sitega. Naposled mu je dal kak srebrn denar, za nameček pa navadno še eno pljusko ali brco. Take šale se dolenjskim graščakom niso zdele surove in sramotne. Zadnji prijatelj jim je bil, kar jaz vem, žlahtnik Paravić. Mož ni bil slovenske krvi, ali imel je slovenske podložnike, tudi je zahajal rad v Ljubljano, v Ribnico in na Toplice. Pretepel in obunkal je marsikaterrega našega rojaka. Mnogi so komaj čakali, da jih lopne, kajti dobro so vedeli, da se jim bo mastno plačal vsak udarec.

Lov in tepež je smatral Erger-Berger bolj za postranski veselici, glavna zabava pa sta mu bila in ostala v vojski in miru jed in pijača. Obedi so mu trajali od poldne do kasne noči. Manj nego trideset skled ni prišlo noben dan na mizo, in to še brez sadja, potic, tort in drugih slastic. Tajna zgodovina dolenjskih „vaših gnad“ nam je zapisala in ohranila natanko spomin tistih jedil, ki so najbolj dišala slavnemu generalu. Ta obedni izkaz nam spričuje, da se je kupilo in omislilo za njegovo lišpavo grlo in obširni želodec vse, karkoli se je nahajalo sladkega, prijetnega, okusnega in pomičnega v bližnjih in

daljnih deželah, naj leže v Evropi ali Aziji, takraj ali onkraj Atlantskega morja. Pohvalno se mora priznati, da pridelkov in priredkov domačega kraja ni zaničeval tako neumno kakor nekateri naši „domorodci“, ki so razvpili Dolenjce za najslabše kmete v cesarstvu in se silijo s to nesramno lažjo celo v časnike slovenske. Naše dobro izpitane kopune je imel za najžlahtnejšo kuretino na svetu, s katero se ne morejo kosati niti sloveči hrvaški purani ne ogrske gosi. Trdil je, da se jih človek nikoli ne naveliča, če jih je tudi trikrat v tednu. Kruh se mu ni smel peči iz nobene druge pšenice nego iz podgorske, kajti našel je v njej take odličnosti, ki jo povzdigujejo nad isto italijansko. O banaški je molčal, ker se je takrat še malo pridelovalo v opustošenem Banatu. Neizmerno je častil in hvalil tudi smetano dolenjskih krav, ki se pasó po suhih, sladkotravnih gorskih košeninah in lazih. Enako visoko je cenil sočno svinino zakrakovskih prascev. Vselej, kadar jo je užival, se je smejal bedakom, ki so dobivali svinje in svinjsko meso z Nemškega in Italijanskega. Slovenske čebele in čebelarje je razglasil za najprve v Evropi in znanost mu je pozneje to mnenje potrdila. Njihov med mu je bil najljubši zajtrk. Istotako je jedel v slast čudovito dobri fižol, ki raste po dolenjskih vinogradih, naj bo nakolski ali pa pritličnik, prajz, češnjevce, koks ali samozrniec. Poleg govedine mu je morala stati vselej skodelica hrena. Tudi ta je bil domač pridelek, izkopan blizu Prečne iz prhke zaloške zemlje. Krškim rakom je začel grof prvi širiti po svetu slavo. Najokusnejši so se mu zdeli rumeni velikani, ki jih je pralo šumeče slapovje pri Žužemberku, in pa tisti težki korenjaki, ki so gomazili v skalovju pod Rumanjo vasjo. Ali on je dokazal, da žive preizvrstni raki v vseh dolenjskih vodah in ne le v Krki. Ko so ga vprašali, katerim bi

odločil itak prvo mesto, je dejal, da imajo najkrhkejše in najslajše meso mirnski v obližju grada Rakovnika, ki je dobil od njih svoje ime. Postrvi so mu nosili ribiči iz več studentcev, najboljši so se cedile po njegovi misli v Težki vodi. Krko pa je častil in ljubil bolj nego vse druge reke zaradi odličnih sulcev, ščuk, vider, povodnih rac in labodov, ki so mu dohajali iz njenih valov na mizo. Tudi za gobe spada po njegovem spričevanju dolenjska krajina med najbolj blagoslovljene v Evropi. Zlasti se je obveselil, če je zagledal zajca. Gobe te vrste so tako silne, da napolni že ena sama velik preramen koš. O sadju mi ni treba govoriti. Dolenjske slive so sladke kakor cukrer, pa ni čudo, da grof ni maral nobenih drugih. Dolenjsko breskev je imenoval oduševljeno diko in ponos dežele slovenske, kraljico in zmagovalko vsega avstrijskega sadja zaradi njene divne lepote, sočnosti, dobrote in dišave. Denarjev je potrošil seveda največ za draga francoska, španjolska in ogrska vina, ali skušnja ga je izučila, kako dobro se prileže želodcu tudi domača kapljica, zlasti tista, ki dozoreva v Gadovi peči, Drenovcih, Grčevju, v obeh Trških gorah (novomeški in krški) in v mali, ali neskončno prijazni Gobici pri Št. Rupertu.

Ker je hrepenel general Erger-Berger tako strastno po vseh dobrih darovih matere prirode, se ne moremo čuditi, da je smatral za svoje glavne uradnike kuharje in kuharice. Isti oskrbnik se ni smel povzdigovati nad nje. Za nadzornico in vodnico vsega kuhinjskega dela in svetišča je izbral grof izmed mnogih tekmič hčer našega rodu, bistrourmno Meto. Dolenjke slove že od nekdaj za dobre kuharice. Meta se je porodila v Št. Vidu pri Stični, ki nam je dal že toliko glasovitih krasotic in umetelnic. Z lepoto je Bog ni nadaril baš obi-

lo, ali razen svojega obrta je znala in razumela še marsikaj drugega. Enako spretno je rabila jezik svoj in svojega bližnjega. Ustni grajski „Dnevnik” je uredovala neprekosno korenito in duhovito. Znanke je imela v kuhinjah in otročjih spalnicah vseh dolenskih gradov. Od njih je zvedela hitro in natanko vse novice, zgodbe in skrivnosti grajske gospode ter jih potem poročala, seveda dobro osoljene in začinjene, svoji gospe in prijateljicam. Meta je pazila na vso kuho, posebno pa ji je bilo skrbeti za okusno juho, vlažno govedino in slastno privaro in omako.

Razne pečenke pa je pripravljala drug izvedenec, Kraševac Balša. Grof je iztaknil ta biser pri baronu Rosnarju, vrstniku in prijatelju svojem, ki ga je bil vabil na obed. Tako dobre pečenke kakor na tem kosilu ni prej nikoli jedel in v glavo mu puhne misel, da mora biti Balša vsekako njegov. Barona vpraša, koliko mu dá za kuharja. Dobivši nepovoljen odgovor, da ni in ne bo nikoli naprodaj, začne nagovarjati Balšo samega, naj pride h njemu služiti. Sluga mu veli, da bi se tega ne branil, ker se mu godi pri Rosnarju dosti slabo, ali ga ne sme zapustiti, kajti je podložnik njegov. Grof se zasmije: „To nič ne škodi. Čakaj danes štirinajst dni zvečer za grajskim vrtom. Ker ne smeš iti od tod zlepa, *te bomo pa ukradli.*” Čez štirinajst dni prideta o mraku za baronov vrt dva grofova hlapca, posadita Balšo na konja in odjašeta z njim proti Gorjancem.

Spretna slaščičarica Polone se je polastil ErgerBerger na drugačen način. Služila je prej pri vitezu Šalku, s katerim je bila zadovoljna, da ne bi bila šla rada od njega. Šalk se je zabaval najbolj z igro. Grof najme za veliko plačilo glasovitega kvartača Šinkenturna ter ga pošlje k vitezu, da bi igral z njim

za Polono. Vitez izgubi igro in Polono, katero odvede zmagovalec k Erger-Bergerju.

Blizu Metlike stoje na lepem prostoru tri cerkve, ena zraven druge, ta kraj se zove zdaj: „Pri Treh farah”. Proščenje, ki se vrši tukaj jeseni, spada med največje in najveselejše cerkvene shode na vsem Slovenskem. Zbere se po šest, kdaj, pravijo, tudi do deset tisoč ljudi, ponajveč Belih Kranjcev in Hrvatov. Namolivši se, se okrepčujejo romarji preprijetno pod košatimi lipami. Napeče se takrat svinine in vsakega mesa za celo vojsko. Grofu je nekdo povedal, da ne zna peči jagenjkov na ražnju nihče na svetu tako okusno kakor tamošnji Vlahi in Hrvati. O resnici tega poročila se je hotel uveriti in je prišel s tem namenom na proščenje k Trem faram. Tudi njemu se je zdel vlaški jagenjček neskončno dober, meso se mu je topilo kar samo v ustih. Precej zaprosi dečka, ki ga je spekel, naj pride k njemu služiti v njegov grad, plače mu bo dal, kolikor bo zahteval. Vlah, ki se je zval Dáne, pogleda svoje rojake, ki mu prikimajo, in odgovori grofu, da gre z njim.

Ta služba je trajala le tri mesece, končala se je s takšno strahoto, kakršne še Erger-Berger ni nikoli doživel. Dáne se je bil dogovoril z Vlahi, da so planili opolnoči v grad. Ker jim je odprl vrata, so se razsuli brez zapreke po izbah in shrambah. Najrajši bi si bili prisvojili dragoceni zlati voz. Uprl se jim ni noben človek. Družina so se poskrili v kleti in pod streho ali pa so pobegnili v bližnjo hosto. Nemški uradniki, katerih je bilo dovolj v gradu, pa so po nekem čudnem naključju to noč kar nanaglooma zboleli ali pa so morali ostati pri bolnih svojih ženah in otrocih. Resnična zgodovina bo oznanjevala do konca vekov slavní čin, da je rešil grof brez tuje pomoči čisto sam grad, imetek in sebe. Ko se je predramil in

slišal, da so prilomastili razbojniki, je rekel gospe, naj odpre okna, potem pa je začel rjoveti na vse junaško svoje grlo: „Pomagat! Pomagat!” Glas se mu je razlegal kakor grom po dolini in dobravi. V bližnjih vaseh se ljudje prebude. Od kraja so mislili, da je zdivjal in tuli grajski bik. Hlapec, ki je pribežal po cesti, jim pove, da so v gradu Vlahi in da bržkone odirajo grofa na meh. Ta novica dvigne kmete iz postelje. Vreli so od vseh strani skupaj, da bi videli na svoje oči, kako se vrši zanimiva prigodba. Grofu niso mislili priti na pomoč. Pozneje bomo zvedeli razloge, zakaj se jim ni mogel lahko smiliti. Koristili so mu itak s prihodom svojim. Ko zapazijo razbojniki toliko množico, ki je še vedno naraščala, se preplašijo, zapusté grad in pobegnejo v gozd brez zatega voza in skoraj brez plena. Erger-Bergerja je strah, ki ga je to noč prebil, tako prevzel in zbegal, da je ležal več tednov bolan. Od takrat je črtil ne le Vlahe, ampak tudi njihovo pečenko.

Z lepo svojo gospo Notburgo je živel grof v slogi in prijaznosti. Za mlajših let ni zaničeval niti kmetiških deklic. Tudi v zakonu je gledal kaj rad naše brdke Dolenjke. V tem se ni razlikoval prav nič od drugih graščakov. Marsikatero je vščipnil v lice ali v uho in jo povabil k sebi v klet ali v zidanico ter ji dal piti dve, tri kupice dobre starine. Zaradi takih šal niso gospoda nikogar grajali. Kmetiški ljudje so sodili ostreje in svarili dekleta, naj se varujejo, ali niti oni niso trdili, da bi bil Erger-Berger kakov prešuštnik. Gospa se ni nanj nikoli potožila ne za to ne za kako drugo reč, morda zato, ker se ni vtikal čisto nič v njene veselice, spletke in tajnosti. Kakor vsaka ženska, je imela svoje skrivnosti tudi ona in to jako zanimive. Ko je prišla na grofov dom, od kraja ni brzdala svojega dosti objestnega srca. Dostikrat je jahala kar sama po več

ur, kdaj po prisojnih lokah, kdaj pa tudi po temnih gozdih, pohajala je gradove sosedne gospode in se pomenkovala odkrito na vsa usta z vsakim človekom, tudi s podložniki svojimi. Vesele slovenske fante je gostila rada v domači zidanici in poslušala vsa zamaknjena njihovo petje večkrat v kasno noč. To življenje ji je jako ugajalo, ali ji je prineslo tudi neprilike in škodilo njenemu dobremu glasu. Po vsej deželi je šla govoriča, da je zaljubljena v vsakega odraslega človeka, če je le moškega spola, naj bo kmet ali gospod. Ta slov jo je prestrašil in razkačil. Prijaznost proti vsakemu jo mine, gostiti ni hotela nikogar več, fantovske družčine se je bala in skrbno ogibala. Brez prijetnega pomenkovanja niti zdaj ni mogla prebiti, ali poiskala si je tovarišev, ki so znali molčati. Izmed vseh je odlikovala najbolj Opasnikovega Janeza, ki je pa bil te časti tudi najbolj vreden. Rešil jo je iz nevarnosti, ki se je zdela ljudem prav majhna, ali je bila morda prav velika. Sprehajaje se po travnikih, se je namerila na veliko, bodljivo kravo. Maroga se zaleti proti njej in bila bi jo nasadila na roge, da ne priskoči iz bližnje Opasnikove hiše korenjak Janez, ki besno žival zadrži. To junaštvo mu odpre Notburgino srce. Še isti dan ga pokliče v gad in mu veli prijazno: „Ti ne boš več tlake delal, služil boš v gradu, preseli se precej sem k nam.”

Janez je bil jako priden in pošten sluga. Grofinja ga je postavila kmalu za paznika vseh grajskih delavcev, potem, kar je bila še višja stopinja, za voznika svojega, naposled pa celo za varuha svojega in za osvetnika časti svoje. Ta služba je bila za Janeza lahka in nemara tudi jako prijetna. Moral je ostati, kolikor se je spodobilo, zmerom blizu gospe in pretepstvi vsakega, za kogar je zvedela, da jo je obrekoval in osmehoval. Janez se ni bal treh, takšen hrust je bil. Enega je sunil v prsi,

da se je zvrnil vznok, druga dva pa zgrabil za lase in trkal z glavo ob glavo s tako silo, da nista vedela, če sta živa ali že mrtva.

Meta je povedala, da je sin Turnskega barona Gene, ki mu pravijo doktor, opisoval v veliki družbi Erger-Bergerico in dejal, da ima ona tri duše v sebi: sračjo, kačjo in kozlovsko, svoje pa nobene. Grofinja ukaže Janezu, naj gre čakati jezičnika v hosto, kamor hodi na lov, in na samem naj ga kazni tako, kakor misli, da je zaslužil. Janez odide v gozd in se našemi, da ga mladi baron ne bo mogel poznati. Ugledavši ga, plane vanj in kakor bi trenil ga podere na tla ter zveže. Najprej ga začne mazati z voljno, tenko šibo, govoreč neprenehoma: „Na to za sračjo dušo!” Razbivši šibo, ga je natepal z debelo palico, govoreč eno za drugim: „Na to za kačjo dušo!” Ko se mu zlomi palica, pa ga jame udrihati z bičem, ponavlja besede: „Na to za kozlovsko dušo!” Baron je klical dolgo na pomoč, potem pa je utihnil in se ni ganil, kakor da bi bil mrtev. Ponoči se je zopet predramil in se ni mogel dvigniti. Preteklo je pol leta, preden je okreval. Po vsem životu, tudi po obrazu, so se mu raztezale od nemilih udarcev črne, višnjeve, zelenkaste in rjavkaste proge in riže, ki mu niso nikoli popolnoma izginile. Zlasti levo lice mu je ostalo grdo razpraskano in pisano do smrti.

Grofinja je kar plesala od veselja, da je Janez pravo kazeno tako dobro pogodil in izvršil. Kupila mu je lepo, gosposko obleko, prosto kmečko ime Janez spremenila mu v Žandelj in niti vpričo ljudi ga ni imenovala odslej nikoli drugače nego: prijatelj moj.

Erger-Berger je imel pri sebi tudi svojo staro sestro, ki je bila zatratila lepi svoj imetek na jako čuden način. Dolenjci

pripovedujejo o neki gospe, ki je podedovala devet gradov in zapravila vseh devet s tem, da ni jedla nič drugega nego *kurje kožice*. Ko je zaklala zadnjo kokoš, je obrala, ker je bila še lačna tudi meso. Takrat je plesnila z rokama in zdihnila obupno: „Oh, da sem vedela, da je kurje meso tako dobro, bi imela lahko zdaj še vseh devet gradov in bi živela po gosposko do smrti.” Ta sladkosnedna gospa je bila sestra Erger-Bergerjeva. Vzel jo je k sebi, da mu pomaga vohati in nadzirati družino in podložnike. Tudi on je dobil po očetu devet gradov, ali ker je ljubil vsako dobro jed in ne samo kurjih kožic, se je obvaroval sestrine nesreče in revščine. Osem graščin je prodal in iztržil za vsako skrinjico zlatov. Te skrinjice je hranil v posebni izbi, ki je bila brez oken in odločena samo za denarje in dragotine. Zapirala se je z debelimi železnimi vrati, ki so se zaklepala z raznimi ključi tako umetalno, da se ni bilo bati razbojnikov. Pet skrinjic se je sčasoma izpraznilo, ali tri so stale še polne, nedotaknjene. Tudi velika graščina, katero je pridržal grof zase, mu je dajala tako obilne prihodke, da se je mogel še več let razveseljevati brez skrbi z najslastnejšimi zalozki in požirki.

Bogastvo bi mu bilo upadalo gotovo bolj polagoma, da si ni našel tako prebrisanih uradnikov. Oskrbnik mu je bil rojak Valker. Brez usmiljenja je varal grofa in odiral kmete. Vsa gospoda so trdili, da so romali skoraj vsi zlati iz onih petih skrinjic v požrešno njegovo malho. Grof itak ni mogel prebiti brez njega. Priljubila se mu je Valkerjeva nepopustljiva strogost proti tlačanom in čudovita natančnost in pazljivost, da niso mogli utajiti kmetje ni enega klasa desetine ne ene kapljice gorščine. Najbolj pa se mu je primilil in prikupil oskrb-

nik s svojo pohlevnostjo, da je trpel z voljo in brez mrmranja vse psovke in udarce njegove.

Razen njega je služilo grofu še sedem drugih tujcev, ki so bili vsi najčistejše kvakarske krvi. Rabil jih je za pisarje, sodnike, nadzornike, preglednike in valpte. Častita imena teh mogočnih grajskih uradnikov nam je zgodovina ohranila. Zvali so se: Krekselkran, Šuršelšaf, Purcelpaum, Štrunkkibel, Plumpbitel, Kalbšimel, Fermaledajterer. Čebelarstvo in ribištvo pa je bilo izročeno v skrb našemu rojaku g. Lenkarju. Ta mož je služil grofa zvesteje nego vsi kvake. Zasačil je vsakega prestopnika, ki je zakrivil kako kvaro v uljnaku ali na vodi in ovajal gospodarju tudi take reči, ki pravzaprav niso spadale v njegovo področje. Njega in Valkerja so črtili kmetje najhuje, ker sta jim storila največ krivic in jih dala največkrat pretepati. Lenkar se je pokoril za svoje grehe že na tem svetu, naprtil si je bil pred oltarjem jako hudobno ženo, ki je delala z njim skoraj še grje nego on s slovenskimi rojaki svojimi.

Erger-Berger si za življenje svoje ni ustanovil mnogo pravil, ali tistih, katera je imel, se je držal čvrsto, trdokorno, nepreporno, da ne bi bil odjenjal za ves svet. Bil je uverjen, da treba upravljati podložne tlačane z istimi sredstvi kakor vojake: s palico in strahom. Kmeta je smatral za blatno, podlo in jako nizko stvarjenje, ki ne sme imeti in zahtevati nobene pravice. Trdil je odločno, da izpolnjuje svoje dolžnosti tem bolje, kolikor ostreje se govori in postopa z njim. Palica je vladala tisti čas na vseh gaščinah, ali grof ji je dal tako obširno oblast in veljavo, kakršne ni imela nikjer drugod na Slovenskem. Kazen so izvrševali navadno biriči, ali dostikrat jim je pomagal tudi on sam. Manj nego petindvajset se jih ni odšte-

lo nobenemu grešniku, potem je pristopil kdaj Erger-Berger in dejal: „Da si boš nauk bolje zapomnil, na še tele!” in naložil mu jih je pet ali šest s svojo roko.

Kadar se je peljal na polje k delavcem, je nesel vselej za njim hlapec glasovite grajske „vice”. Te „vice” so bile dolg, stisnjen košek, v katerem so se nahajala grofova trapila: šibe, palice in biči. Ime so dobile od tod, ker so se *čistili* in odvajali z njimi tlačani lenobe, zabavljivosti, zvijače in upornosti. Šib ni bilo več nego tri: leskova, brezova in brinova. Padale so le na trupla slabih in starib bab, na možake pa samo takšen dan, ko je bil gospod prav dobre volje. Tudi palice so bile različnega lesa: glogove, hruškove, kostanjeve itd. Delavci so se najbolj bali trnove, ki je bila grčasta, jako debela in težka. Dosti bolj nego vse šibe in palice je čislal in ljubil grof svoje biče. Slonela jih je v „vicah” cela zbirka. Nekatere si je dal splesti iz lanenega in konopljenega vlakna. Drugi so imeli na držalu privezan dolg jermen in na njem priplet, od katerega je zardelo marsikatero tlačansko uho. Na enem pripletu je, visela svinčena kepica. Ta strašni bič je vihtil Erger-Berger nad hujskači in dražljivci. V enega (konopljenega) je bila vpletena železna žica. Dika „vic” pa je bil nalašč za grofa iz volovske kože ustrojen jermen s tremi robovi. Bil je trd kakor žebelj. Koder je priletel, je precej zasedla kri in take rane so se dolgo poznale. V košku sta bila spravljena tudi dva koro- bača. Eden je imel pet kratkih, ali sila debelih vrvi z vozli na koncih. Grof ju ni rabil pogosto, ker se mu je enkrat pripetilo, da je, zamahnivši z njim, udaril samega sebe, na veliko radost vsem tlačanom, ki so se komaj premagali, da se niso naglas zasmeli.

„Vice” so se dobivale sem in tja nekdam po več graščinah.

Ene so strašile med Krko in Ljubnim še leta 1847. Ali te so bile nedolžna igrača proti Erger-Bergerjevim. V košku je tičala brezova šibica, tenka drenova palica, „štaberl“, s kakršnim so pokorili takrat učenci razposajene šolarčke, in pa nekoliko — kopriv. Z njimi je ščegetal šaljivi gospod preveč jezikljaste punčke po ustih.

Skoraj še huje nego z biriči in vicami si je krotil in podlagal strogi grof slovenske podložnike z zlobo in zvijačnostjo ali, kakor je sam govoril, z modro politiko. Posredno in neposredno je delal med njimi zdražbe in sovraštvo. Posamičnih se mu ni bilo nič bati, ali jako nevarni bi mu bili lahko, da so se zedinili in udarili nanj skupno. Trebalo jih je torej razdeliti, razkačiti enega proti drugemu. Kadar je bil kje cerkven shod, je poslal tja svoje hlapce in „podrepnike“, da so se zamešali med fante in jih dražili in hujskali proti fantom sosednih žup in vasi, dokler se je vnel prepir in pretep. Pomagali so kdaj ti, kdaj oni stranki z izgovorom, da morajo braniti nedolžnega proti rogoviležem. Ta nečedni posel jim je uspeval tako dobro, da kmalu ni bilo nobenega večjega zbora v vsej okolici brez razžaljenja in prelivanja krvi.

V isti namen je izumil Erger-Berger pravilo, ki se je udomačilo potem po vsi Sloveniji, da nihče ne sme zalezovati in ljubiti deklet iz drugih vasi. Prestopnika so domači fantje svobodno zgabili in nabijali, kolikor so hoteli. Če jih je prišel tožit, se je zadrł grof: „Prav se ti godi. Pusti tuje golobice tujim golobom, kadar pridejo vasovat drugi k vam, jim pa vrnite.” Ali on se je smejal tudi takrat, če so napadli pijani in samopašni kmetje koga brez vzroka. Nemirnjakov in pretepačev ni kaznoval nikoli, razen če so se lotili njegovih služabnikov. Vohunov je imel obilo po vaseh in goricah. Zvečer so hodili

poslušat pod okna, v gori pa so se skrivali za kako mejo ali v grmovje, da so čuli lahko vsako besedo vinskih bratcev, ki so se pomenkovali in veselili v bližnjem hramu. Kdor je zabavljaj kaj gospodi, je bil poklican v grad, dejan v klado in tepen, da se je sam sebi smilil. Kmet Zadnjikar je izustil pijan surovo šalo, če bi grofa zaklali, da bi bilo kolin za devet far. Ovadnik ga je slišal in zatožil. Ponoči je Zadnjikar izginil. Čez več dni so ga našli v gozdu obešenega. Grof je dejal: „Zmešala se je možu pamet, pa se je revež sam zadrnil. Meni ga je žal.“ Ljudje tega niso verjeli, ali so pred grajskimi molčali, da niso imeli sitnosti. Na tak način se je zmešalo še več drugim, ki so se spominjali preglasno stare slovenske svobode in sedanje bede.

Sem ter tja so živeli tisti čas še mnogi svobodnjaki, ki niso delali nikomur tlake. Grofu se je zdela njih prostost silno pohujšljiva za podložnike ter jim jo je vzel. Ker so se branili, jih je dal bičati, dokler so obljubili pokorščino. Nekateri so pod bičem umrli. On pa je pomignil zaničljivo z ramama in rekel: „Tepci, zakaj so bili tako neumni, da se niso podvrgli precej, ko sem ukazal. Smrti so si sami krivi.“ Grofova „politika“ je sezala v vse razmere kmetiškega življenja. Županov sin bi se bil rad oženil. Oče je bil še mlad. Sina ni odgovarjal, ali velel mu je, naj si postavi svojo hišo; doma je pretesno za dve rodovini. Fant prosi gospoda dovoljenja. Odgovori se mu, naj si steše ali sezida svobodno novo hišo, ali ne v vasi, nego pol ure dalje, blizu grajskega ulnjaka. Grof je hotel dobiti s tem zvestega in stalnega čuvaja svojim čebelam, obenem pa odvrniti nevarnost, da bi se vas povečala.

Velikih vasi ni mogel videti, ker se je zalegla v njih najlaglje upornost in zarota. Javornik, gorska vas, je imel do sedemde-

set hiš, kar je bilo v stare čase jako mnogo. Ponoči, o tistem vremenu, je jelo goreti in do zore je bil ves Javornik v pepelu. Ljudje trdijo še zdaj, da so ga požgali grajski hlapci po zapovedi gospoda svojega. Samo petnajst pogorelcov si je smelo narediti hiše na prejšnjem mestu. Vsi drugi so se morali razseliti. Iz ene močne vasi je osnoval grof šest slabih in še te so stale daleč ena od druge.

Pod Gorjanci so bile tri vasi: Staro selo, Novo selo in Malo selo. Ljudje vseh treh so živeli med sabo v bratovski prijaznosti in družbi. Grof je poskušal zaman razdreti to neprilichno slogo, dokler ga domisli Valker, kaj mu je storiti. Vsi troji vaščani so pasli živino v Gombarici, ki je bila dovolj prostorna za vse in je imela prav dobro pašo in tudi studenčnico. Zgodilo se je, da so se pastirji nekaj sprli in stepli. Na pašnikih taki boji niso nikjer redki; fantje se sprimejo in zopet pomire, nasledkov ni nobenih. Ali grof porabi priliko. Po oskrbniku naznani gospodarjem, da ne sme goniti nihče več v Gombarico. On zahteva na svoji graščini mir in red: ker ne znajo ali nečejo krotiti svojih otrok, niso vredni grajske milosti in dobrote. Za kmete je bil to hud udarec. Čez nekaj dni se dovoli zopet pasti, toda samo Maloselcem. Staroselci in Novoselci so bili zdaj še bolj razjarjeni. Srečnim Maloselcem so jeli očitati, da so jih grofu počrnili, ker bi se bila povrnila brez njihovih spletk stara pravica vsem trem vasem, a ne samo njim. Po mnogih prošnjah se dá grof omečiti in dá isto dovoljenje tudi Novoselcem. Zdaj se vname huda jeza tudi med temi in Staroselci. Maloselci pa so tudi strašno pisano gledali Novoselce, kajti bi bili mogli brez njih mnogo več živine na pašo goniti in rediti. In tako je grof popolnoma dose-

gel svoj namen; te vasi so se odslej sovražile in se sovražijo morebiti še dandanašnji.

Erger-Berger je mrzel na vsak kmetiški napredek, na vsako izpremembo v kmetiškem gospodarstvu in življenju. Poročilo se mu je, da si je izkopal bistroumni tlačan Bernač pod hišo svojo globoko klet in da misli vinski hram v gori zapustiti in spravljati vino doma. Grof se prestraši. Dejal je: „Bernač se je domislil take pametne reči, da ga bodo gotovo vsi posnemali. Zgled je nalezljiv, naj bo slab ali dober. Dokler hranijo kmetje vino svoje v gori, ga ne morejo nič utajiti, graščina ne izgubi ni merice gorščine. Moji podložniki se shajajo najrajši okoli polne majolike. Če ga ločejo v hramu, pošljem tja vohune in zvem vsak pomenek njihov. Ko bi pa zvozili vino na svoj dom, potem zbogom lepa gorščina, najdebelejša grajska kravica! Nekaj ga bodo dejali v klet, največ in najboljšo kapljico pa skrili pod streho, v slamo, seno ali v kako drugo zakotje in utajili, zaklinjaje se, da je vse vino v kleti. Namesto petih veder bom dobil komaj dve in morda niti toliko ne. Tudi ne bo lahko mojim ogleduhom priti kar tako, brez opravlja v tujo hišo. Ti slovenski potuljenci bodo modrovali v svoji kleti, ali bogve kje, in ugibali brez nevarnosti in povse brezskrbno, kako bi me ociganili in utopili graščake v kaplji vode.”

Tako globoko in korenito je presojal Erger-Berger tudi take na videz čisto neznatne in malenkostne reči, kakor je izkop vinske kleti pod kmetiško hišo. Precej, ko je novico zvedel, je poslal k Bernaču veliko krdelo tlačanov, da so mu zasuli novo klet, biričem pa je ukazal, naj mu namažejo za kazni prav gorkih petindvajset. Ker se je bal, da bi utegnil, razkačen, osnovati proti njemu med vaščani kak upor ali zaskok,

mu je vzel hišo in kmetijo in ga preselil na najzadnji konec grajske zemlje, v nezdrav, močvirnat kraj, kjer je kmalu potem umrl.

Politika je napotila Erger-Bergerja, da je zatrl celo svoje kvakarsko sovraštvo proti našemu jeziku in jel goreče pospeševati slovensko umetnost, narodno pesem, bajko in šalo. Potikal se je po Gorjancih neki *Kolba*, bivši vojak. Delati ni hotel ničesar, najrajši bi bil sedel ves dan pri majoliki, kratkočasil ljudi z burkami in jim prepeval svoje in tuje pesmi. Takih dobrovoljnih gostov se Podgorec ne brani, ali je ta neprilika, da mora dostikrat še sam stradati vina, nikar da bi mogel napajati druge. Tudi ne utegne vselej poslušati burk in petja. Kolba je živel torej nekateri dan prav po pasje, kar ne ugaja nikomur, najmanj pa veseljaku. Izmed njegovih pesmi je naredila največ hrupa in smeha po vsej krški dolini zabavljičica, s katero je pikal Brusničane. Ko se je vršilo pri njih proščenje, so ga bili razžalili, ker ga niso poklicali nikjer k pijači. Srdit sede na tla pod lipo in se zamisli. Sedel in premišljeval je do mraka, potem pa začel korakati gor in dol po vasi in prepevati:

*Brusničani se vkup zbero
in star'ga mačka odero itd.*

Grofu je povedala za to pesem najprej Meta. On se je je jako obveselil. Brusnice mu že zato niso bile po volji, ker so bile prevelike; dobro pa je tudi vedel, kako iz srca sovražijo Brusničani že od nekdanj gospodo. Poslal je po Kolbo, da je pel to zabavljičico med obedom, pri katerem je bilo več tujih gostov, med njimi tudi neki vitez iz moravškega okraja. Pesem in napev sta se priljubila vsem poslušalcem. Kolba je dobil za

nagrado toliko vina, kolikor ga je nesti mogel, in pa dragoce-
no dovoljenje, da se sme oglasiti v grajski kleti vselej, kadar
bo hotel. Ni mi treba praviti, da je prav pridno rabil to pra-
vico. Njegovo pesem si je zapisal moravški vitez in jo nesel s
sabo domov. Iz istih razlogov kakor grof Brusničane, je sov-
ražil on Moravčane. Sklical je svoje hlapce in jim zapovedal,
da se morajo zabavljice naučiti in dražiti z njo z drugimi fanti
vred vražje Moravčane. Izpremenil je samo nekatera imena,
druge besede so ostale, kakor jih je zložil Kolba. Kmalu je
donelo od Save do Snežnikov po vsem Gorenjskem:

*Moravčani se vkup zbero
in star'ga mačka odero itd.*

S to pesmijo se je zakuril v Podgorju razpor, ki se še zdaj
nekoliko čuti. Brusničani so se lahko hudili nanjo in na tiste,
ki so jim jo prepevali. Ker je zabavljanje Dolenjcu menda pri-
rojeno, se je glasil brusniški maček v vsaki vasi, na vsakem
shodu, o vsaki veselici. Kolba je imel tekmece, gornika Gun-
gulića, čigar oče je bil Vlah, ki je pobegnil od doma zaradi
uboja. Gungulić ni znal pesmi skladati, tem bolje pa je pras-
kal in ujedal z izmišljenimi pripovedkami. Pravil je npr., da je
vprašala Podgorka Novomeščanko v petek popoldne ob treh,
zakaj zvoni. Mestna mamka ji veli: „Zato, ker je ob treh Bog
umrl.“ Podgorka zakliče dobrodušno: „Kaj, umrl je? Bog mu
daj nebesa, čeprav ga nisem poznala.“ Najrajši je nagajal
Gungulić Gabrčanom. Rogal se je, da je poslal bolan Gabrčan
po gospoda, naj bi ga dejali v sveto olje, potem pa je šel v
hosto delat, ker v Gabrju ni navada, da bi bolnik ležal. Ko
župnik pride in se začudi, da ni moža doma, reče mu gospo-
dinja: „To nič ne škodi. Prosim, denite sveto olje v tole čre-

pinjo. Kadar se vrne, se bo pomazal z njim sam, saj ima zdrave prste.”

Takih razžaljivih smešnic je pripovedoval Gungulić na stotine. Grofu so bile vse jako povšeči. Tudi Gabrje se mu je zdelo za kmetiško vas preveliko. Podgorce je črtil že zato, ker so se njihovi spredniki spuntali proti gospodi in, osvojivši mehovski grad, tako neusmiljeno krvavo postopali s svojimi zatiralci. Kakor Kolbo je povabil k sebi tudi Gungulića in mu odprl na stežaj klet in zidanico. Za vsako pesem in šalo sta dobila od njega oba tudi denarjev. Ta darežljivost je izpodbujala na posnemanje: v vseh župah so se prikazali novi pesniki in burkeži, ki so smešili in zasramovali rojake svoje. Grofu je kar srce skakalo od veselja, da mu je setev tako krasno obrodila. Med kmeti je izginil vsak sled edinosti in prijateljstva. Vsako srenjo in vas so dražili in grdili sosode z nečednimi pesmimi in psovkami; kjerkoli so se sešli fantje iz različnih žup, so se izdirali koli in padali po glavah. Kmetje so preklinjali iz vse duše Erger-Bergerja, ali skoraj še bolj so sovražili brate in tovariše svoje.

Zdaj pa čujmo zanimivo pripovedko, ki se bržkone ni porodila v slovenski glavi. Z njo so se kratkočasili najrajši nemški graščaki. Gospoda je pa niso le z veseljem pravili in poslušali, ampak so tudi verjeli, da je resnična. Za nas je znamenita zlasti zato, ker je odločila in pospešila usodo našemu zncu, mogočnemu grofu Erger-Bergerju.

V Stari vasi je živel naš rojak Peter Krese. Kmetijo je imel majhno ali jako dobro. Da je tako rad delal, kakor pil, bi bil prehranil brez velike težave sebe in rodovino svojo. Nadloge si je torej zakrivil sam. Vinograd mu je dajal do petnajst veder vina. Pred pustom mu ga je vselej zmanjkalo; prihra-

nil ga je samo eno ali dve banjki za Kurentov god. Potem je nastopil dolgi dolgi post, ki je trajal do jeseni, to je do trgatve. Kdaj pa kdaj se je pripetilo, da ga je poklical kak bogatejši znanec v hram, ali take prilike so bile redke, tudi moramo Petra pohvaliti da ni visel rad za brado. Pri *svoji* majoliki je vriskal in prepeval, pri tuji se mu skoraj ni ljubilo niti govoriti. V tožni čas neskončnega svojega vinskega posta je sedal pred leseno kočico na tvalo pa se oziral proti visokemu gradu, ki je stal na prijaznem griču pod Gorjanci, in govoril zdihujoč: „Oh, zakaj nisem jaz graščak? Znal bi si streči, bogme, bolj pametno nego ti ničevi grofički in barončki. Tri bokale bi ga moralo priti vsak dan na mizo. Računimo! Dopoldne eden, opoldne eden, popoldne zopet eden. Šentaj, trije so premalo, dva treba privreči. Zvečer je človek najbolj žejen, pa ga srka tudi najbolj brez skrbi. Če priplezajo v glavo tudi vse štiri žabe, kaj zato? Spi se z njimi še trdnje in slajše. Oh, preljubi Bog, prestvari me vsaj za en dan v ‚vašo gnado‘ pa boš videl, da si bom napravil že na tem svetu taka nebesa, da te lepših in boljših ne bom nikoli prosil.”

Tako je Peter hrepenel in molil pred svojo hišo skoraj vsak dan, posebno zvečer, ko mu je šla rodovina spat. Kadar se je v sladke želje svoje prav živo zamaknil, se je pogovarjal sam s sabo tako glasno, da ga je vsak človek lahko razumel. Grof, zemeljski njegov vladar, je šel nekoč pozno z lova domov. Grede mimo Kresetove koče, čuje Petrov pomenek in se ustavi za oglom. Kmalu zve, kaj mu podložnika tišči in zamika. Grof, burkast mož, se nasmeje in veli: „Naj se ti volja izpolni!” Peter ni vedel nič, da ga je kdo poslušal.

Drugi dan ukaže graščak županu, naj da Kresetu vina, ko likor ga bo piti hotel; kadar bo omagal, naj mu pride povedat.

Svoji gospe, služabnikom svojim in služabnicam razloži natančno, kaj je zamislil, in odkaže vsakemu, kaj mu je storiti. Hišni je dejal: „Ti boš jutri grajska gospa in grofica, nekoliko ur tudi soproga, skrbi za svojega moža, da ne bo stradal.” Župan poroči že o mraku, da leži Peter na trati za grajskim vratom pijan, kakor bi bil ubit. Gospod namigne slugam. Oni gredo po gospodovo obleko, slečejo Petra, denejo nanj lepo gosposko opravo ter ga odnesejo v grajsko spalnico, kjer ga polože v pernato posteljo, na kateri so počivali že škofje, knezi in ministri. Drugo jutro se odpelje grof zarana z gospo v mesto.

Peter se prebudi jako kasno, šele okoli desete ure. Zapaživši na sebi gosposko obleko, pod sabo krasno, mehko posteljo in okoli sebe poslikane stene in drago opravo vsake vrste, je bil uverjen, da še spi in da se mu o ti sreči samo sanja. Mel si je oči pa se oziral, otipaval sebe in okolico, strmел, slednjič pa se široko nasmejal: „Ehe, zdaj ni moči več dvojiti, Bog mi je ponižno mojo prošnjo uslišal. Kaj pravzaprav sem, še ne vem, ali vsa znamenja izpričujejo, da manj nego gospod ne morem biti.” V bližnji izbi služabnik začuti, da se je Krese predramil. Stopivši k njemu, ga vpraša: „Milostivi grof, ali vas smem preobleči?” Peter odgovori prijazno in veselo: „Praviš, da sem grof. No, naj pa bom, nisem bedak, da bi se jezil na tako čast. Če oblačijo druge grofe služabniki, preobleci svobodno tudi mene, manj od drugih nečem biti.” Vse po grofovsko in po najnovejši šegi opravljen odide iz spalnice v obednico, odpre okno in veli: „Jaz bi bil, bogme, mož, da ne bi pogledal vsakega, ko bi bilo vse, kar vidim, moje.” Sluga se mu prikloni: „Milostivi grof, vaše je vse, ta beli grad tukaj in vsa ravnina od gore do gore in ob reki od jeza

do jeza z vsemi vasmi, hišami in poslopji.” Krese se zadovoljno namuzne: „Kdor ima toliko sveta, ima gotovo tudi kaj vina, a? Prinesi mi ga precej polno majoliko in obenem kaj prekajenega, gnjat ali kračo!” Služabnik mu postreže poleg zapovedi. Peter ga vpraša: „Prijatelj! Kdo pa gospodinji danes pri nas, da si mi prinesel jed in pijačo ti? Po navadi je to ženski posel.” Mladič odgovori: „Gospodinji seveda milostiva grofica, vaša gospa. Zdaj se še oblačijo, pa bodo skoraj tukaj.” Krese se silno začudi, ves zmešan zajeclja: „E, seveda, kdo drug bo gospodinjlil nego gospa. Ali bratec, ne zameri, da te še nekaj vprašam. Sinoči sva z županom malo preveč martinovala, pa je od preobile starine glava moja tako pozabljiva, da ničesar ne ve. Kaka pa je pravzaprav grofica in kako ji je ime?” Sluga veli: „Gospa so visoki, čedni, očitni, da je malo takih. Krstno ime pa jim je, kakor se spodobi, prav gosposko, grajsko: zovo se Sidonija.” Peter pogleda debelo: „Kaj praviš — Segonja? To ime se težko zapomni in ni lepo, ali kaj zato. Poglavitna reč je lepota. Grde jaz ne bi maral.” Zunaj se začujejo ta trenutek koraki. Sluga zašepeta: „To so grofica!” in nizko se poklonivši odide. V obednico stopi velika, črno oblečena gospa. Krese skoči pokonci in jo pozdravi: „Dober dan, dober dan! No'r gnon (Euer Gnaden), kako ste — kako si kaj spala?” Grofica mu odgovori nekaj po nemško. On se začne praskati za ušesi in jo prosi, da bi govorila za zdaj z njim po domače. „Ker sem tak gospod, ni dvojbe, da znam tudi jaz nemški. Toda sinoči sva se zamaknila z županom tako globoko v vražjo majoliko, da sem zapil vso nemščino svojo. Ali se bom že domislil; jutri boš videla, bova tajčala, da se bo vse kadilo.” Gospa mu reče po slovensko: „Dragi grof! Prišla sem te povprašat, kake ukaze in zapovedi naj naznanim tvojim

podložnikom in uradnikom, da jih izpolnijo. Vsak dan ima svoje potrebe in torej tudi svoja povelja.” Peter veli zadovoljno: „Moja Žgonja ali kako se ti že pravi, ti govoriš jako pametno. Kmetom se mora zapovedovati, drugače postavajo: sami ne znajo drugega nego pijančevati in objedati nas gospodo. O, mene ne bodo prekanili ne, tem capinom vidim v dno duše pa vem, da so vsi sleparji in cigani. Verjeti se ne sme nobenemu nič. Graščaki delajo z njimi predobro, zato so se tako napuhnili. Poroči mojim kmetom in služabnikom, da mi morajo zanaprej, kadar jih srečam, poljubiti roko. Do zdaj so izkazovali to čast samo gospem. Jaz pa nečem biti slabši nego moja baba. Gorje vsakemu, ki se bo predrznil mene zaničevati. Na shodih preklinjajo vsi podložniki najrajši grofe, barone in sploh ‚vaše gnade‘. To peklensko šego bom iztrebil do zadnje korenine. Razglasi torej ljudem mojim strogo zapoved, da morajo začeti in izvršiti odslej vsako pijačo in veselico z molitvijo za moje zdravje in dolgo življenje. Tudi to jim treba ukazati, da se mora vsak, kdor gre mimo grada, odkriti, da prizna s tem podložnost svojo in našo oblast. O, jaz jim bom že pokazal, da me Bog ni postavil zaman za grofa in gospodarja njihovega. Če kažejo osle drugim, meni jih, bogme, ne bodo. Hodi mi še marsikaj na misel, kar se mora predruščiti, ali za danes sem zadovoljen, da se obznani in stori, kar si slišala.”

Sidonija se dvigne in napoti k družini in tlačanom; Peter pa je pil in jedel, dokler je izpraznil majoliko in obral kračo. Med tem opraviлом se je pogovarjal sam s sabo o različnih rečeh, največ pa o svoji gospe. Dejal je: „Babnica ni napačna; malo predolga je res, ali to mi je prav pogodu, da je tako pri sebi. Nihče mi ne bo mogel očitati, da imam trlico. Kak kmet bi

rekel: Hvala Bogu, da mi je dal tako. Grofje pa pojo drugo pesem. Naj si izbero tudi najlepšo ženo, brez ljubice ne prebó nobeden. Zoretova Ančka me je ugrela vselej, kadar sem jo videl. Proti nji je ta Žganja strašilo za v proso. Zoretova tičica mora priti v mojo kletko, naj me stane tudi pol graščine.”

Pomenek mu podere Sidonija s poročilom, da je zapovedi njegove razglasila, potem pa ga vpraša, kaj bi mu pripravila za južino. Peter ji veli, smehlja se šegavo: „V ti reči vladata dve pravili, eno nalaga želodec, drugo stan. Izpolniti velja obe. Kar sem živ, hrepeni želodec moj najbolj po štrukljih. Jedel sem jih že dostikrat, ali prav do sitega še nikoli. Danes bi se jih rad naužil. Skuhaj jih torej danes kar cel kotel; veliko, vem, da jih ne bo ostalo. Čudovito dober založek se mi zde tudi svinjska ušesa s hrenom. Dve ušesi utegneta biti premalo. Pa naj jih bo deset! Mar je grofu, če se mu zakolje sto prascev! Hrena pa nadrgni polno skledo, skodelica je za berače, ne pa zame. Skoraj še bolj nego z ušesi pa mi boš ustregla z dobro potico, s tako, ki jemljo v nji ocvirki več prostora nego sredica. Slast se ji bo jako povečala, ako dodaš obilo smetane, jajc, orehov, medu in sira. Tudi sem se uveril, da se lepo priležejo vsaki potici lešnikova jedrca, stolčena prav na drobno, in pa bučne pečke, ki se morajo prej dobro posušiti, ne na vetru, nego na temenu. Zdaj veš, kaj ljubi moj želodec; ker pa ne smem pozabiti, da sem grof, speci enega ali pa dva *pava* in zakaj ne tudi onegale zelenega ptiča tam, ki mu pravijo menda popagaj. Potemtakem vidiš, da bom obedoval to, kar mi diši, obenem pa ohranil neomadeževano grofovsko svojo gosposčino.”

Grofinja je hotela še vedeti, kako vino naj mu prinese za

južino. Krese se zagrohota: „To vprašanje je jako nepotrebno, dajala mi boš na sodbi zanje Bogu težek odgovor. Mislim, da mi ni treba praviti, da želim tistega vina, ki je najboljše, najslajše, najmočnejše, z eno besedo, vina, katerega bom čutil v vseh žilah in mišicah, v vseh kosteh in laseh. Taka vina so pri nas: muškat, gadovec in sladka repica. Ta božja pijačica ne rase pri nas, ali jaz vem, da jo imajo in časte v tem gradu že od nekdaj. Nosijo jim jo vlaški tovarniki s prisojne hrvaške gorice Repice, po kateri je dobila svoje ime. Zdaj pa le pojdi brž v kuhinjo in pazi, da se mi južina ne prismodi ali drugače ne izkazi, jaz pa moram iti gledat, kaj onegavijo družina moja in tlačani. Rad bi videl, če mislijo izvrševati moje zapovedi tako natanko in urno, kakor zahtevam in kakor se spodobi in je dolžnost ljudem, ki so ustvarjeni za posluh in službo.”

O teh besedah se dvigne, vzame grofovsko palico, stoječo v kotu, in koraka počasno in važno iz obednice na hodnik in od tod po stopnicah na dvorišče in skozi velika vrata na plano. Ker je veliko pil, se mu je žaril ves obraz; oči so se mu napele in stopile iz jamic; itak se ni moglo reči da je že pijan. Močno podgorsko truplo mu je neslo brez kvare tri, tudi štiri poliče.

Kmetom so povedali zgodaj zjutraj grajski uradniki, nekaterim tudi grof sam, da bo gospodaril z gradom in z njimi nekaj časa njegov namestnik, ki je tudi grofovskega rodu. Naložili so jim strogo, da morajo izpolniti vsak ukaz njegov brez godrnjanja in tako ročno in zdušno, kakor da jim pride od gospodarja samega. Tlačani so bili silno radovedni, kakov je ta njih novi gospod, v katerega ima graščak toliko zaupanje. Zagledavši preoblečenega Kreseta, zazijala so jim usta kar na stežaj; ostrmeli so tako, da niso mogli dolgo nič misliti, nikar

izpregovoriti kako pametno besedo. Ko pa so se od čuda zopet zavedeli, so jeli kričati vsi v en glas: „Viš ga no, to je Peter, nihče drug nego Kresetov Peter, le pogledajte mu krivo desno nogo pa tumpasti nos in bradavico pod levim očesom. O ho, ho, Peter! Povej nam no, kako si se prelevil tako hitro iz kmeta v grofa?” Mnogi so se mu začeli zdaj na vse grlo grohotati, drugi pa ga zlobno pikati in ga zabavljivo povpraševati, če jih bo kaj kmalu osvobodil tlake, za katero ve iz svoje skušnjje, kako je težavna in krivična. Nikomur ni prišlo na misel, da mu je treba poljubiti roko, niti odkriti se mu niso hoteli.

Nekoliko trenutkov je bil Krese, videč pred sabo stare znanke in tovariše, precej zmešan in omamljen, ali njih nespodobne besede so mu povrnille kmalu grofovski ponos in zavest, da je on njihov vladar, oni pa njegovi podložniki in sužnji. Jel je nanje rjuti in grmeti, da so skoraj oglušili. Za hudim gromom pa je prišlo skoraj tudi strašno treskanje. Peter skliče biriče in hlapce in jim veli, naj polove kričače in zabavljače in jih polože na klop. Morali so jih mazati z debelimi palicami in biči, dokler jim niso roke otrpnile. Mnogi so od strašnih bolečin omedleli, nekateri tudi umrli. Ta dan je bilo tepenih več tlačanov nego pod oblastjo pravega grofa vse leto. Ta se ni nikoli dotaknil starcev, bab in otrok; Peter pa je kaznoval vse brez razločka in tudi ženo svojo. Reva ni mogla vso noč nič zaspiti; bala se je, ker moža ni bilo domov, da se mu je pripetila morda kaka nesreča. Ko je drugi dan zvedela, da je postal grof, je tekla v grad, da bi videla, kaj pomeni ta čudna govorica. Našla ga je sredi množice vaščanov, ki so ga trepetaje prosili oproščenja, obetali mu zvestobo in pokornost ter se mu nizko priklanjali in mu poljubljali ne le

desno, ampak tudi levo roko. Misleč, da ima še zmerom zakonsko pravico, je stopila brez straha k njemu in se mu nasmejala: „Povej mi no, Petrček, kdo je danes večji bedak, ali ti ali naš grof — za božji čas, saj ni Kurentov god, da so te tako našemili.” Kreseta to očitiranje tako razvname, da je začel na vso moč udrihati po stari ženi. Ko ga je vprašala, če ne pozna Barbe svoje, da jo bije tako neusmiljeno, je dejal nekoliko utolažen: „Resnice ne bom nikoli tajil. Dobro se spominjam, da si bila moja baba v prejšnjem življenju, dokler sem bil še menda kmet ali kaj. Ali saj sama vidiš, da sem zdaj grof in da taka metla, kakor si ti, ni več zame. Moji sedanji gospe pravijo Žganja ali kako že, ne pa Barba. Razen gospe imel bom za ljubico Zoretovo Ančko in morda še katero drugo, ali zate ne bo mesta niti med ljubici, ker si prestara in pregrda in si mi prehudo nagajala, dokler sem zdihoval pod oblastjo tvojo. Pusti me odslej na miru, kakor bi se nikdar ne bila poznala; obgovarjati me ne smeš nič več, niti pozdravljati me ni treba. Če boš poslušna in pametna, dobil ti bom moža, da ga boš gotovo vesela. Moral te bo vzeti kak brdak birič ali gozdnar, ki se ga ne bi branilo nobeno dekle. Če pa ne boš znala brzddati svojega strupenega jezika, gorje ti: dal te bom vreči v temno ječo, da ne boš videla nikoli več belega dne.”

Ihteč se in preklinjaje besnega dedca in nesrečo svojo, je bežala Barba po tem opominu proti domu. Spotoma je srečala Zoretovo Ančko in se zakadila vanjo. Za deklinjo je bila velika sreča, da ji starka ni bila kos, drugače bi ji bila pomulila vse lase z glave.

Kmalu po nje odhodu je prišla Sidonija povedat Petru, da je južina kuhana. Ker se mu je zdelo razžaljivo za moža in grofovsko dostojanstvo, da bi korakala žena na desni, jo je

prijel z levo roko za pod pazduho in peljal v grad. Taki vljudnosti ni bil do zdaj vajen, pa ni čudo, da se je ponašal jako okorno in je Sidonija komaj čakala, da jo izpusti. Držal jo je tako čvrsto, da jo je štirinajst dni roka bolela. Med obedom je morala ostati ves čas pri njem. Dasi so ga mikali najbolj štruklji, svinjska ušesa, potice in majolike, se je zabaval rad tudi z njo, ker ga je zanimal njen pomenek, iz katerega je zvedel marsikatero ugodno novico. Nekatere drobtine tega razgovora nam je zgodovina ohranila. Ko je pohrustal sedmo uho, je vprašal Sidonijo, če jima je podaril Bog že kaj majhnega, kakega sinčka; smrkolink ne mara, kajti je z njimi preveč sitnosti in premalo veselja. Gospa je zardela in rekla tiho v stran gledaje: „Do zdaj sva še sama.” Nežni soprog jo je tolažil: „To naj te nič ne skrbi, saj sva še oba jaka, pa če bi bila tudi že stara, ne bi trebalo obupati. V Gorjancih vem za podrto kapelico. V nji je lep rezan kamen. Na tem kamnu se vidi vse polno pičic, črnih, belih in rdečih. Kdor odmoli angelsko češčenje, se mu naredi iz teh pičic prekrasna podoba svete Ane, ki drži v naročaju hčerko svojo Marijo. Ti podobi se priporočajo brezdetne žene in do zdaj je bila še vsaka uslišana. Sveta Ana ne dá kake pokveke in negode; otroci, ki se porode po njeni prošnji, so zdravi, krepki in dobri, da ne delajo roditeljem nikoli nobene skrbi, neprilike in nejevolje. Če hočeš, bodeva romala še to leto tjakaj, ali moram te še enkrat opomniti, da se boš priporočila sv. Ani za sina, ne pa za hčer.”

Peter si je nalival najprej muškata in ga pocedil dober bokal, potem pa postavil predse veliko majoliko gadovca, ki zori v Gadovi peči in ga smatrajo vsi izvedenci za najboljše dolensko vino. Gadovec ima svojstvo, da omeči človeku srce in mu podari čudovito prijaznost in ljubeznivost. Umilil je tudi

Petra, da je začel zaljubljeno gledati v Sidonijo in jo objemati. Ko se je zakonske nežnosti nekoliko naveličal, jo je prosil, da bi mu povedala prav natanko, kako sta se seznanila in se zaverovala eden v drugega, preden sta se vzela. Sladko se smehljaje veli Sidonija: „Ta neskončna sreča mi je prišla takole: na Gorjancih je bil pri Sv. Miklavžu shod. Midva sva se napotila tja, jaz na Gabrje, ti na Brhovo in tako se spotoma nisva mogla srečati. Bilo nama je tako namenjeno, da sva prišla oba isti trenutek do Krvavega kamna. Takrat je začel iti dež. Midva stopiva pod košato bukev in se spogledava. Moje oči se primejo tebe, tvoje mene. Pri cerkvi sem ti kupila potem poln robec odpustka, ti pa si me prijel za roko in me peljal k Vlahom, ki so pekli pri jezeru jagenjčke in točili vivodince. Dal si mi tak reženj pečenke, da mi je kar roka omahovala. Hoja me je bila tako silno ustradala, da sem jedla kakor volk. Ti si bil tako usmiljen, da si plačal zame še štiri velike kose bravine in več majolik vina. S to dobroto si se mi tako prikupil, da sem dejala: ‚Jaz hočem imeti Petra ali pa nobenega.‘ Ti pa si rekel, jokaje se od veselja: ‚Naj me vzamejo vsi vragi, če ne boš moja. Mogoče, da te bom kdaj pošteno ozmerjal in morda tudi kdaj obunkal, ali mi ne boš smela nič zameriti, ker te bom vedno rad imel in ti skrbel za jed in pijačo, da ne boš stradala niti ovsenega kruha niti suhih drobnic niti zdrave gorjanske studenčine.‘ Po tem sladkem pomenku naju je vino zmoglo in podrlo. Domov nisva šla prav lahko. Podgorci so naju morali dolgo vleči za roke, pehati in valiti po strmcih navzdol, dokler sva se iztreznila. Dve ali tri leta po ti dogodbi sva naredila poroko in svatbo. Neizrečeno čudno in skoraj nemogoče se mi zdi, da bi se ti ne spominjal več tega srečnega shoda pri Sv. Miklavžu in najinega spoznanja in zaro-

čenja. Le nekoliko pomisli, pa vem, da mi boš potrdil, da se je vršila in dovršila ta reč popolnoma tako, kakor sem ti jo zdaj povedala." Peter se zamisli, skoči pokonci in veli: „Da, ti govoriš resnico. Spomin se mi je oživil. Zdaj ti razložim lahko vse po vrsti, kako sem potoval k Sv. Miklavžu, kaki so bili tisti Vlahi, ki so naju gostili, in kaj sva imela takrat na sebi. Jaz sem bil v novih irhastih hlačah, ti pa v mezlanastem krilu, ki se je prelepo izpreminjalo: mislim, da je bilo zeleno ali pa rjavkasto." Kaj je govoril Peter Sidoniji dalje, nam ni znano; gotovo pa vemo, da se je bojeval zmagovito z iskrenim gadovcem. Zaničljivo je porinil na stran prazno majoliko in načel trebušno banjko, v kateri se je nahajala „sladka repica". Srkal jo je vriskaje in prepevaje, ne sluteč, da se skriva v nji nevarni škrat, ki mu je nakanil ugrabiti grofovstvo in z njim ves zemeljski raj, katerega je pričel komaj uživati. Ni mu še splavalo po grlu četrta banjke, kar se mu zmrača oči, glava obesi na prsi in truplo zdrkne s stola na tla, pogrnjena z debelo plahto, ki ga obvaruje bolečega udarca. Do mraka je ležal mirno v obednici, potem pa ga je dal vrnivši se grof preobleči nazaj v njegove samodelne podgorske cape in odnesti zopet na tisto mesto, kjer so ga pobrali prejšnji večer.

Tam je smrčal vso noč, dokler ga ne prebude glasne psovke in kletve tlačanov, ki so šli ondod na delo. Že to jutro je prejel od njih marsikak krepak sunec od spredaj in zadaj v povračilo svoje zverske surovosti, s katero jih je mrcvaril pretekli dan. Zaman se jim je grozil z biči in vislicami. Kmetje so spoznali brez težave slano grofovo šalo in neskončno smešnost in sramoto Kresetovega Petra. Ko je zapazil na sebi kmetiško obleko, je začel dvojiti tudi sam o svoji grajski oblasti in mogočnosti. Najprej se je hotel ves zmešan napotiti v grad,

itak se je premislil, ker ga je uverilo zabavljivo grohotanje zbirajoče se gospode in nje družine, da ni več grof, nego zopet tak bore kmetič, kakršen je bil ves čas svojega življenja, razen nekoliko zlatih uric, ki so mu tako hitro minile. Ljudje so bili nanj tako razkačeni, da se niso hoteli nikoli več z njim sprijazniti, in tudi Barba mu dolgo ni mogla oprostiti grofičice Žganje in Zoretove Ančke. Slovenski podložniki so zdaj baje nehali jeziti se na nemške oblastnike, ker jih je poučila bridka skušnja, da bi delali rojaki z njimi še stokrat huje nego najokrutnejši tujci.

Pripovedko o Kresetovem Petru sem imenoval zanimivo, ali to se ve, da je ugajala samo ušesom, ki so se držala kvakarske gospode. Naši kmetje so sodili o nji drugače. Kadarkoli so jo slišali, so se jeli zaničljivo posmehovati in rogati. To bajko si je izmislil človek, ki se je s pametjo sprl in stepel ali je pa še nikoli srečal ni. Gospoda bi se radi z njo oprali in olepotičili, češ mi nismo taki, kakor vpijejo kmetje; živina so Slovenci, ne pa mi. Ali naj le poskusijo dati svojo moč našemu človeku, pa jim bo zagodel tako pesem, da jim bo prešla za vselej volja, rabiti nas za vražje svoje predpustne burke. Te govore niso graščaki nikoli zvedeli in, da jim jo je tudi kdo ova dil, ne bi jih bila nič brigala, ker je ne bi bili verjeli. Smatrali so svoje kmete za surove divjake, ki nimajo nobenega višjega čuta in hrepenenja in si žele na tem svetu samo ene sreče, da bi se prav do sitega napasli in obenem upijanili.

Kakor vsi plemenitaši je bil uverjen tudi Erger-Berger, da bi posnemal Petra vsak Slovenec, kateregakoli bi doletela po kakem naključju grajska čast in oblast. Premišljeval je dostikrat, kako krasno zabavo bi napravil sebi in svojim gostom, ko bi ponovil duhovito šalo prednika svojega. Med njegovimi

podložniki se je zval eden Pavel Krese. Kar je delal Peter, pristovalo bi se prelepo Pavlu, kajti sta ti dve imeni kristjanom skoraj nerazločni eno od drugega. Ta misel se je zapičila grofu tako čvrsto v glavo, da se ni dala več izruvat. Naložil je torej županu, naj skuša Pavla tako napojiti, da bo ležal brez zavesti kje v obližju, od koder bi ga mogli prenesti brez hrupa v njegov grad. Grajski služabnik se je dosti trudil, ali sreča mu ni hotela poslužiti, da bi izvršil gospodovo zapoved. Pavel je bil čuden, svojeglav človek, ki ga ni znal vsak preslepiti in zasačiti. Bil je izpolnil že trideseto leto, vendar še ni mislil nič na ženitev. Tudi je povedal, zakaj ne. Dejal je: „Stare in grde ne maram, na mlade in lepe žene pa preži naš grof. Vem, da je njega že zdavnaj greh zapustil. Ali česar ne more storiti sam, dovoljuje rad svojim mladim gostom.”

Pavel je sploh hudo zabavljaj gospodi. Za mlajših let je bil radi tega večkrat do krvi šiban in bičan. Pozneje se je naučil molčati; vsaj vpričo grajskih podreptnikov ni zinil nikoli ni besede proti grofu. Društva se ni branil, pil pa ni v njem nikoli toliko, da bi ga bilo vino zmešalo. Kadar ga je kaka reč hudo ujezila, se je zaprl sam v svoj hramček in takrat se je gotovo vselej upijanil pa se zvalil na tla in spal kdaj po dva dni brez dolgih presledkov. Župan ga je vabil zaman v grajsko zidanico, Pavel je mahnil z roko, nekaj zagodrnjal in korakal dalje; niti pomenkovati se ni hotel z njim. Ko pove grofu, da ne more ničesar opraviti, ker se opija Krese samo v jezi in prezira grajsko gostoljubje, od kraja gospod ni vedel, kako bi mu prišel do živega, itak se je sčasoma domislil. Zopet je poklical župana in mu velel: „Pavla bomo danes razsrdili, da bo pihal kakor gad. Letošnje gorščine še nismo pobrali pri njem. Pojdi ponjo v takšen čas, ko ga gotovo ne bo v hramu,

n. pr. opoldne, kadar kmetje južinajo. Vrata bodo seveda zaklenjena. Ti rabi staro grajsko pravico pa jih razbij! Vzemi potem gorščine še kako vedro več, nego je navada. Pavla bo ta sila in krivica brez dvojbe razpalila. Tolažbe si bo iskal v vinu in potem ga bomo ponoči dvignili in prenesli s prašnih tal njegovega hrama v najlepšo izbo in na najmehkejšo posteljo, ki jo imam.”

Preizvrstno zamišljena zlobna nakana se posreči. Ob osmih zvečer je že smrčal Pavel na grajskih blazinah in pernicah. Erger-Berger skliče vse svoje uradnike in družino ter jim naznani voljo svojo takole: „Jutri zjutraj se z gospo odpeljem. Že dolgo časa me vabi knez Pomarančar, da bi prišel k njemu in bil za botra njegovemu sinku, katerega mu je Bog podaril šele v pozni starosti, kakor mislimo, po molitvi nekega puščavnika. Zame bi bilo grdo, ko mu ne bi hotel izpolniti te častne in nujne želje, zato odidem. Za namestnika vam puščam Kresetovega Pavla. Kaj se smejete? Vaša dolžnost je, ga poslušati, kar vam ukaže. Gorje vam, ako mi ne boste častili namestnika. Dajte mu ključe vseh izb in shramb in tudi pečatnik moj. Karkoli bo ukrenil in zapovedal, potrjam vpričo vas že znaprej. Naložite tudi tlačanom in vsem kmetom, da ga morajo spoštovati na isti način, kakor mene, niti imenovati ga ne smejo drugače nego grofa. Posebno pa naročam vam, kuharjem in kuharicam, kletarjem in kletaricam, da postrežete Pavlu, kar najbolj znate in morete. Pripravite in prinesite mu ročno vse, česarkoli bo zaželel. Ker boste z njim brez dvojbe največ govorili in občevali, zapomnite si dobro vsako besedo, katero bo bleknil, vsako neumnost, ki mu bo prišla na misel, da mi boste povedali lahko vse natančno, kaj se bo godilo v gradu, ko ne bo mene doma.”

Po tem opominu je šel Erger-Berger spat, njegovi uradniki in družina pa so ostali še dolgo skupaj in ugibali, kaj namerava grof s to burko in kake posledke bi utegnilo imeti prečudno namestništvo Kresetovega Pavla. Ker nihče ni pričakoval ničesar hudega, so se ločili prav dobre volje. Pred razhodom so smeje se čestitali eden drugemu, da dobe gospodarja, ki jih bo znal gotovo bolj kratkočasiti nego strogi general. Edini Valker je stal med tem pomenkom zamišljen na strani in molče škripal z zobmi. Ko so drugi odšli, je dejal prijatelju Lenkarju: „Na svetu sem videl veliko bedakov, ali njihov prvak se zove Erger-Berger. Iz te njegove glume se izleže lahko nevihta, ki nas bo ugonobila vse skupaj.” Lenkar je tolažil Nemca: „Ne boj se! Slovenski rod jaz poznam in vem, da je popolnoma zamorjen in poživinjen. Tudi je zavladala v njem taka nesloga, da nista niti dva kmeta istih misli. Pavel je butec. Ko bo zvedel, da je grof, bo hotel žreti in lokati kakor Peter v pripovedki. Pamet imajo ti ljudje v trebuhu, ne pa v glavi.” Valkerja niti te besede niso povse pomirile. Nevoljno godrnjaje, je dal prijatelju roko in se napotil v spalnico.

Pavel Krese se je prebudil to pot prav zgodaj, ko se je začelo komaj daniti. Stari fant je bil bistre glave in se je kmalu domislil, kje se nahaja in kdo ga je dal našemiti v gospoda. Zgrabila ga je strašna jeza. Dejal je: „Lopov se ni zadovoljil s tem, da mi je razbil nova vrata in me okradel, za nameček me hoče tudi zasramovati in osmešiti. Ali bom mu dokazal, da nisem Petrove žlahte, čeprav sva oba Kreseta. Maščeval se bom tako korenito, da si bodo zapomnili gospoda moje ime.” Brzo je uvidel, da mora krepko brzdati svojo strast in se delati neumnega, dokler si ne dobi pomočnikov.

V spalnico je slišal razločno grofov glas, ki je opominjal gospo, naj se hitro pripravi, da se odpeljeta, preden se Pavel predrami. Čul je dobro tudi druge grajske ljudi, ki so se zabavljivo o njem razgovarjali. Videč, da mislijo igrati z njim vso Petrovo komedijo, se je začel grohotati in se prav iz srca veseliti novega svojega dostojanstva. Posteljo zapusti precej po grofovem odhodu. Sedeč na baržunastem stolu, je premišljeval svoj namen in čakal služabnika, za katerega je zdaj vedel, da ga bo prišel oblačit. Ker se nihče ni prikazal, je jel po izbi ropotati. Sluga pogleda skozi vrata in vpraša: „Milostivi gospod grof! Če zapovedate, sem pripravljen, da vam postrežem.” Kakor nekdanj Peter je rekel tudi Pavel, naj ga svobodno obleče. Opravljen po najnovejši gosposki šegi je korakal v obednico in ukazal, naj se mu prinese masten in obil zajtrk in polna banjka vina. V besedah in v vsem vedenju je igral jako spretno Petrovo vlogo, kar pa ni bilo nič čudnega, kajti je znal bajko o njem že v otročjih letih skoraj bolje nego očenaš. Ko se vrne služabnik z jedjo in pijačo, ga vpraša Pavel, kje je gospodinja. Postrežnik odgovori: „Milostiva grofica so šele vstali, čez četrto uro gotovo pridejo.” Krese se prime za glavo in veli: „Prijatelj! Jaz sem od včerajšnje pijače tako omamljen, da sem pozabil celo ime svoje soproge. Kako ji besa že pravijo?” Sluga ga pouči, da se zove Evzebija. Erger-Berger ni dal Pavlu nobene gospe, ali saj ni bilo treba. Omislila mu jo je rada grajska družina sama.

Komaj je začel zalagati, privrši v obednico črno opravljen, jako obila ženska ter ga pozdravi preljubeznivo in mu veli: „Preljubi moj grof! Tukaj so ključi vseh shramb in tudi tvoj pečatnik, vidna znamenja grajske tvoje oblasti. Prosim te, da mi poveš, kaj čem naložiti in ukazati podložnikom tvo-

jim za današnji dan?" Pavel ji odgovori zastavno: „Zlata moja Ozebica! Dela bo danes toliko, da ga ne bo lahko zmoči. Reci vsem uradnikom, naj ostanejo dopoldne doma, da mi bodo zgotovili neka preimenitna pisma. Hlapci in lovci naj prinese svoje orožje sem, da ga bom razgledal, če je čisto in nepohabljen. Vrtoglavim kmetom se ne sme nikoli nič verjeti. Nas gospode črte, da bi nas podavili precej to uro, ko bi se jim dali. Paziti in stražiti nam je noč in dan, da se ne prigodi kaka nesreča. Posebno pa moramo skrbeti za dobro orožje in da nam je vedno nabito in nabrušeno. Poroči mojo zapoved tudi vsem mladim tlačanom bližnjih vasi, da jim je priti kar precej v grad, da jih bom opomnil z ostro besedo njihovih dolžnosti, katere izpolnjujejo tako zanikrno in brezdušno. Kadar boš to odpravila, teci brez oklevanja v kuhinjo in prištavi največje lonce, v katerih naj se skuhamo zame vse dobrote, ki hrepene po njih grofovski želodci. Tudi vina zahtevam mnogo, in to seveda najboljšega. Naj se ga prinese gor nekoliko sodcev: steklenice in majolike so za otroke in babe, ne pa za oblastnike in grofe.”

To rekši, mahne Pavel Evzebiji z roko, in to je pomenilo, naj odide in zvrši, kar je ukazal. Ona je razumela znak in, globoko se priklonivši, odletela k uradnikom in družini ter jim oznanila Kresetovo voljo in trdno njegovo vero, da ga je prestvarila pretekla noč v resničnega graščaka in grofa. To poročilo je vzbudilo občo veselost in upanje, da bo prineslo njegovo namestništvo še obilo prezanimivih novic in smeha.

Sum in strah mineta celo lisjaka Valkerja. Zadovoljno se zareži in reče Lenkarju: „Zdaj verjamem, da so tvoji rojaki res voli, ustvarjeni za bič in jarem. Če jih privežeš k polnim jaslim, mislijo, da so v nebesih, Ha, ha, ha!” Prijatelj se mu slad-

ko nasmeje in veli: „Bratec! Ali ti nisem tega zmerom pravil? Vidiš, ravno zato pa se tudi ne morejo in ne smejo smiliti omikanemu človeku. Hi! hi! hi!”

Tlačanom so bili povedali uradniki, da se je grof nekam odpeljal in kaj jim je naložil; ali kdo mu je namestnik, niso nič vedeli, dokler niso prišli po njegovem povelju v grad. Vsi so pričakovali, da jih bo osorno ozmerjal in morebiti tudi kaznoval. Vsak si more misliti, kako neskončno so se začudili, ko so zagledali v velikaški obleki in časti svojega znanca in prijatelja Pavla. On jih prisrčno pozdravi in jim veli s povzdignjenim glasom: „Po čemer so goreče hrepeneli in za kar so se srdito, ali zaman bojevali spredniki naši, dosežemo lahko brez punta in sile, brez kaplje krvi. Erger-Berger mi je dal vso svojo oblast in uradniki njegovi so mi razodeli, da je potrdil vpričo njih in družine vse, karkoli bom ukrenil, zapovedal in storil. Ali sama moja beseda ne zadostuje; jaz potrebujem vaše pomoči in podpore. Ako me boste hoteli poslušati, postanete še danes svobodni gospodarji svojih kmetij in svojega dela in odslej boste imeli nad sabo samo tista dva poglavarja, katerih se ni kmet nikoli branil — Boga in cesarja.”

Tlačani, čuteč, kaj namerava Krese, so se zasmeli in dejali, da ga bodo poslušali tem rajši, ker se ujema ta pokorščina tudi z grofovo zapovedjo. Pavel pokaže prijateljem grajsko orožje in jim reče, naj si izbere vsak, kar se mu zdi najnarednejše. Strelci naj si vzamejo samostrele in samokrese, drugi fantje in možje pa kopja, sulice, sablje in meče. Ko so se vsi oborožili, pošlje stražo pred velika vrata in na razna druga mesta, ki so se mu videla kaj nevarna. Gradu ni smel zapustiti noben uradnik, nobeno družinče, prestopnika te zabrane bi zadela smrtna kazen. Krvnika Valkerja in Judeža Lenkarja je

dal Pavel ukleniti. Teh dveh se je bilo najbolj bati, da bi utegnila pobegniti in poklicati na pomoč sosedne graščake in divje Vlahe.

Zdaj se je moglo začeti pravo delo. Krese zapove grajskemu tajniku sestaviti tri pisma. Na prvem naj napiše razločno, da mu je izročil grof Erger-Berger vso svojo grajsko moč in pravico in potrdil pred odhodom svojim vse njegove naredbe in ukrepe. Ko je bilo pisanje dogotovljeno, so se podpisali uradniki za priče in družina so se podkrižali. V drugem pismu je oprostil grofov pooblaščenec Pavel Krese za večne čase vse grajske kmete tlake, desetine, gorščine in vseh drugih davkov, bremen in dolžnosti. V tretjem je razdelil grajsko polje in vinograde na enake dele med siromake, ki niso imeli do zdaj svoje kmetije, grajske gozde in travnike, ribnike in potoke pa je podaril občinam in vasem na skupno rabo in uživanje. Tudi pod ti dve listini so se podpisali uradniki in podkrižali družina in kmetje. Naposled je pritisnil Pavel na vsa tri pisma grofovski pečat. Ko je bil ta glavni posel dovršen, so šli nemški gospodje in družina svobodno, kamor so hoteli, razen Valkerja in Lenkarja, katera sta bila izpuščena šele popoldne. Oba sta se brez konca in kraja veselila, da je prešla nevihta brez hujših nasledkov. Pavel se je jezil mnogo bolj na grofa nego na njegove služabnike, velikega svojega dejanja ni hotel oskruniti z nepotrebno in brezkoristno osveto. Sklical je zdaj kmete, ki so mu pomagali, pa tudi tiste, ki so bili ostali doslej doma, ter jim dovolil, da si vzame vsak iz grada, kar koli mu ljubi in rabi: brašno, pohištvo, opravo, orodje ali kar hoče, razen konj in treh skrinjic za železnimi vrati, katere pridrži zase. Trajalo je več ur, dokler je bilo grajsko blago razgrabljeno in odneseno. Potem povabi grofov namestnik vse

bivše tlačane na veselo in mastno južino, ali jim reče smeje se, da si jo bodo morali sami pripraviti. Odprl je vse hleve in svinjake, vse ovčarnice in kurnike in dal zapoditi živali na prostrano senožet, da se z njo pogosté. Kmalu so se pekli na sto različnih grajski voli in telca, prasci in jagenjčki, kopuni in purani. Takisto je dal privaliti na travnik iz vseh grajskih kleti in zidanic dolgo vrsto sodov in sodcev, polnih najslajše domače in tuje starine in novine. Mnoštvo jedi in pijače je bilo res velikansko, ali trebalo je pa tudi napasti več tisoč ljudi, in to Podgorcev, ki so obdarjeni z tako prostornim želodcem, da poje in popije eden za deset Poljancev ali Ribničanov. Hvaležni kmetje so obsipali Kreseta z zdravicami, poljubci in objemljaji, on pa se je držal resno in skoraj žalostno: Ko so ga vprašali, kaj ga teži, dejal je: „Bratje, jaz se moram še nočoj od vas ločiti in oditi v daljni svet. Gospoda mi ne bodo nikoli pozabili in oprostili vaše svobode in mojega maščevanja. Da ostanem tukaj, bi me ugonobili brez dvojbe očitno ali skrivaj, prisilno ali z zvijačo. Denarja imam zdaj, hvala Bogu, dovolj zase in za vsakega prijatelja, ki pojde z menoj. Kdor me bo spremljal in delil usodo mojo, bom skrbel po bratovsko zanj in za njegovo rodovino do smrti. Poiskali si bomo zavetja, kjer nas ne bo dosegla sovražna roka. Pred odhodom pa moram pokončati spomin naše dolge dolge sužnosti in sramote, ta visoki strašni grad, ki nam je iztlačil toliko grenkih solz, vročih zdihljajev, krvavih žuljev in pregrešnih kletev, ki je zakrivil toliko naših nesreč, bed, ran in prezgodnjih pogrebov.” To rekši, pograbi ogorek in prosi tovariše, da bi mu pomagali zadnjikrat. Vžgali so grad v isti čas odznotraj in zunaj, zgoraj in spodaj. Od vseh strani pa se je jel valiti gost, črn dim, ki je zagrnjal kmalu nadstropja in streho, grajsko zgrad-

bo in prizidana poslopja ter se razprostiral in ulegal daleč tja po ravni okolici in tja čez Gorjance. Skozi dim pa so švigale in sikale orjaške ognjene kače, rdeče, rumene, višnjevaste in zelenkaste in, dvigujoč se do oblakov, oznanjevale Slovencem in Hrvatom prvi srečni porod narodne pravice in svobode. Bila je že pozna ura, ko se je poslovil Pavel z jokajočimi prijatelji svojimi. Pet korenjaških vrstnikov se mu je bilo ponudilo za potne tovariše. Dobro oskrbljen za vsako potrebo, je zajahal z njimi grajske konje in oddirjal proti krškemu brodu. Čez nekaj mesecev je prišel od njega v Podgorje list, da je došel z družbo brez nezgode v Benetke in se tam nastanil. Dolenjski rojaki ga niso videli nikoli več, ali noben dan niso pozabili moliti za njegovo zdravje in srečo in še njihovi vnuki so častili in blagoslavljali spomin njegov.

Nikjer se ne bere, kaj je grof Erger-Berger pri knezu Pomarančarju jedel in pil, zvedel in učakal. Ali jako verjetno se mi zdi, da se mu je godilo pri njem prav dobro. V stare čase so se znali gospoda preizvrstno kratkočasiti, zvirati in ščepiriti o trudih in troških zatiranega naroda slovenskega. Pri gostoljubnem gospodarju jim je minil dan, kakor bi trenil, preden se je končal še obed, se je začela večerja. Pri bogatem knezu ni trpel grof gotovo ni glada ni žeje. Tudi strašni požar, ki se je prikazal zvečer v dalji, mu ni mogel skaliti dušnega miru in srčne veselosti, ker je vedel, da pazi na njegov dom celo krdelo zvestih uradnikov in služabnikov, ki bi odvrnili vsako nevarnost precej v začetku, ko bi se komaj prikazala. Brez strahu je šel spat in brez hude slutnje je rekel svojemu prijatelju drugi dan po obilnem zajtrku: „Zbogom!”

Spotoma je zvedel od popotnikov grozno nesrečo in takrat sta mu otrpnila duh in jezik. Molče se je pripeljal do tož-

nega pogorišča. Tam je dal voz ustaviti in uprl srpo svoje oči v grde razvaline, iz katerih je sukljal na mnogih mestih še dim in ogenj. Ker se dolgo ni nič ganil in črhnil ni besedice, ga je pogledala gospa in obledela. *Erger-Berger je bil mrtev*. Notburga mu je dala položiti truplo v rodbinsko grobnico in urezati v kararski marmor napis: „Tukaj počiva v naročaju večne slave dika in ponos kvakarskega plemstva nepremagani junak, grof Anastasius Eberhart Ferhtegot Erger-Berger. Vsak trenutek njegovega dragocenega življenja je bil posvečen blaginji in napredku domovine in človeštva. Njegova obupujoča vdova se utaplja v vroči reki bridkih solza, ki jo zalivajo noč in dan.”

Iz tega napisa bi se lahko povzelo, da je grofica Notburga utionila naposled v solzah, kar se pa nikakor ni zgodilo. Priplavala je iz njih srečno na suho in živela še več let, ali to se ve, da dosti manj udobno in zadovoljno nego prejšnje čase. Brez uspeha je tožila svoje nekdanje kmete cesarski gosposki. Hotela jih je vreči nazaj pod svojo oblast in prisiliti, da bi ji sezidali popaljeni grad znova in povrnili vso storjeno škodo do krajcarja. Oni pa so pokazali tri Pavlova pisma, katerim nobeno sodišče ni moglo utajiti ali izpodbiti pristnosti in veljave. Svoboda se jim je torej potrdila; radi nje so jim dali hrvaški sosedje pridevek „kmetiški baroni”.

Notburgi ni ostalo nič drugega imetka, nego oprava in dragotine, v katerih je šla s soprogom k Pomarančarju, zlata turška kola in zvesti čuvar njenega poštenja, junaški Žandelj. Podgorska pravljica veli, da je zamenila voz za grad, ki stoji na precej visokem strmем hribu nad Savo. Ta grad je imenovala Bogenšperk (po naše bi se reklo Kolovni vrh), zato ker ga je dobila v zameno za turška kola. Gospoda so se silno sme-

jali temu imenu, češ kakov Kolovni vrh je ta Bogenšperk, do katerega ne more priti noben voz radi strašne strmine. Učenjakom je hodila morda na misel tudi modrost rimskega jezikoslovca, ki je tolmačil canis a non canendo, lucus a non lucendo. To zabavljanje je grofico hudo ujezilo, pa je udarila z nogo ob tla in se zaklela, da se bo vozila v svoj grad, preden preteče en mesec. Zbrala je svoje tlačane in jim zapovedala, da morajo narediti precej čez ves hrib gladko in široko cesto. Na vsakih deset korakov je postavila biriča z bičem, na vsakih sto pa vislice. Ta strašila so delo tako pospešila, da se je cesta v štirinajstih dneh dogotovila. Po bliskovo sta dirjala po nji grofica in Žandelj od Litije do Bogenšperka. Tam so jima konji popadali in crknili. Notburga je dala precej napreči druge, pa hajdi po oni strani gore navzdol proti ljubljanski cesti. Na strmem klancu zadene voz ob skalo, odskoči kvišku in se postavi navpik. Notburga in Žandelj odletita iz njega in trčita z glavama s tako neznansko silo, da sta padla oba mrtva na tla. Na tem kraju je že marsikaterega popotnika strašilo. Opolnoči sta se dvignili iz zemlje kakor dve megleni podobi, prhali objemaje se četrť ure sem ter tja po zraku, potem se zrušili in pogreznili zopet v zemljo. Videl ju je tudi nedolžen otrok, ki se je peljal tod z očetom. O tem pogledu je naredil križ in dejal: „Bog daj pokoj vajini duši!”

Od takrat je ta polnočna prikazen izginila za vselej.

BRATOVSKA GOMILA

Pri Sv. Roku na Tolstem vrhu se je praznovalo preveselo proščenje. Po službi božji so se šli romarji krepčat z izvrstnim domačim vinom in z jedili, ki so jih prinesli s sabo ali pa jih dobili na gori. Proti večeru se je bil prostor okoli cerkve izpraznil, samo za eno mizo je sedelo še krdelce mladih, izobraženih Slovencev, katere je oduševljeval za domovino in slavljanstvo z iskrenimi govori podgorski pesnik *Hudolin*. Ko je začel Gorjance zastirati mrak, se je dvignila tudi ta odlična narodna družba. Za slovo so trčili vsi njeni udje s svojim prvakom Hudolinom, želeč zdravja in vsake sreče njemu in njegovi izvoljenki, žarnooki Hrastnikovi Milki. Izpivši vsak svojo kupico na slavo in napredek svete narodnosti naše, segli so si mladeniči v roke in se napotili po raznih cestah in stezah proti domu. Pesnik se je obrnil na desno in hitel skozi hosto v dolino, kjer mu je stala rojstna vas in očetna hiša. Storila se je krasna, topla, mesečna in jasna noč. Zrak je bil popolnoma čist, le ob daljni Krki se je potezala tanka, komaj vidna meglica. Oziraje se nanjo je zapel Hudolin z zvonkim glasom, toda s slovenskim izgovorom in po svojem napevu rusko pesem:

„Noščni kroz mir
tumit,
šumit
Gvadalkivir . . .”

Dospevši pod hribom na pisano loko, je stopil na okrogli, ljubki griček, ki je zdaj brez imena, predniki naši pa so ga zvali Bratovska gomila. Ves zamaknjen je upiral od tod svoje oči v bleščečo se zgrado, v kateri je živela nežna Milka, ki je ganila pesniku srce z dražestno svojo milino in nedolžnostjo, ko je bila dopolnila komaj petnajsto leto. Z gorečo dušo ji je prepeval v nočni tišini: „Luna sije...” in še marsikatero drugo slovensko, hrvaško in rusko podoknico in pohvalnico. Minila je ura za uro, on pa se kar ni mogel ločiti iz obližja sladke ljubimke. Legel je naposled pod košato drevje, ki je obraslo vrhunec Bratovske gomile, delaje prijazno hladnico. Tu je počival vtopljen v radostne misli in predrzne osnove, dokler ga je začel premagovati vsemogočni spanec. Toliko da je bil zadremal se mu dotakne roke lična miška in ga pozdravi: „Dobrodošel, preljubi pevec! Ali si mi prinesel kaj odpustka, da bom pogostila z njim svoje lačne mladičke?” Hudolin se nasmehne, seže v žep in ji pomoli polno pest slaščic, ki jih je kupil pri Sv. Roku. Miška ga prelepo zahvali in mu veli: „Ker si ti obdaril mene tako obilno, bi bilo jako grdo, da ne bi razveselila tudi jaz tebe. Za povračilo ti povem staro zgodbo, ki ti utegne veliko veliko koristiti in osrečiti vse tvoje življenje. Poslušaj me pazljivo in ne zametuj mojih besed čeprav so mišje.” Zgovorna živalca se usekne, obriše, odkašlja, pljune in se zopet obriše, po tem tudi mnogim inim slovečim govornikom priljubljenem in navadnem uvodu pa jame pripovedovati tole in takole:

Pred štirimi in tremi stoletji se je životarilo tožno in težko v slovenski domovini. Divji Turčin jo je hodil malone vsako leto požigat in pustošit. Gospoda so se zapirali v svoje trdne gradove, katerih sovražnik ni mogel lahko ustrahovati, ubogi

kmetič pa ni imel nikjer in od nikogar ni zavetja ni pomoči. Slabiči in plašljivci so se skrivali v brlogih ali bežali v daljne kraje, junaki pa se zatekali na višave k božjim vežam in branili v svojih taborih do zadnje kaplje rod in sveto vero svojo. Mnogi so popadali na boriščih, druge so polovili Turki in jih gnali s sabo v kruto, dosmrtno sužnost. Ali često sta pomogla Slovencem Bog in sreča, da so slavno odtirali in ugonobili besne svoje napastnike. V Krški dolini se je odlikoval z zmagovito srčnostjo med vsemi vrstniki najbolj mladi korenjak Blagne, čigar dom je stal na vinogradnem bregovju pod raško cerkvijo. Z malo množico zvestih tovarišev je zaskakoval Turčina brez prestanka ponoči in podnevi. V hudi borbi je ubil s svojo roko poveljnika sovražnih vojsk, sinu njegovega, Abdula, pa je ujel živega. Ker je bil usmiljenega srca, ga ni hotel ječiti. Ukazal mu je, da mora stanovati na Raki, dokler ne pride zanj odkupnina.

Blagne je takrat še samoval, skoro pa si je našel ljubico Metko, ki je slovela za prvo krasotico med rojakinjami. Dogovorila sta se, da se bosta poročila precej, ko odidejo Turki in potihne vojni hrup. Zgodilo pa se je, da se je zaljubil v Metko tudi zali Abdul. Ona se ni mislila izneveriti Blagnetu, itak se ji je tako prikupila lepota Abdulova, da je bleknila čudne besede: „Meni je jako žal in škoda je brhkega mladeniča, da je Turčin. Ko bi bil naše vere, ne bi se ga branilo nobeno dekle in sam Bog ve, če ne bi premotil tudi mene.” Blagne se je silno ustrašil te pohvale: dal je Abdulu prostost in ga odpravil domov brez odkupnine. Spremil ga je sam do prve turške straže. Vrnivši se, se je pozakonił z Metko brez odlaganja in je živel z njo v neskalsenem miru in krščanski ljubez-

ni in slogi do smrti. To dokazuje, da je bil on ne le junak, ampak tudi jako previden in razumen mož.

Vrtoglavi Abdul pa se nikakor ni mogel spametovati. V razkošni svoji palači na Turškem je premišljeval in snoval neprenehoma, kako bi se maščeval Blagnetu in mu ugrabil drago ženo. Minilo je deset, dvajset in še več let, po brezumni njegovi glavi pa je rojila še vedno slovenska Metka. Nikdar se ni domislil, da je njena izredna krasota že davno zvenela in da je grozno smešno za vsakega junaka, če ljubi starikasto babelo. Abdul ni dokazal o nobeni priliki velike bojne spretности in umetnosti, ali pomogla sta mu imenitni rod in bogastvo, da ga je povzdignil turški cesar za vodnika vojski, katero je poslal na Slovensko. Dosti bolj nego ta nezaslužena čast ga je mikala nada, da se mu izpolni zdaj neskončno hrepenenje strastno ljubečega srca. Neudržno so se valile turške drhali proti Kolpi in Savi. Abdul pa je dejal: „To bi bila sramota, ko bi se polastil Metke z mnogobrojno vojsko. Zapleniti jo hočem sam brez pomočnikov, Blagne naj se uveri, da se ne bojim ni njega ni njegove svojati.”

Pustivši svoje vojake, je jahal po bliskovo čez ravno polje proti Raki.

Blagne je delal s sinovi in družino v vinogradu, doma sta mu bili samo žena in dekla, da pripravita južino in poskrbita za živino.

Abdul prijezdi naravnost v vežo in vpraša osorno: „Kje je Blagneška?”

Ona veli: „Tukaj pred vami. Kaj mi boste povedali?”

Abdul ostrmi, da mu zastane sapa. Čas, boleznin in brige so bile Blagnetovo ženo jako posušile in nagrbančile. Porodila je možu več hčerá in tri krepke sinove, ki so bili že vsi odrasli

junaki. Na nji ni bilo seveda ni sledu nekdanji brhkosti. Obraz so ji opisali mozolji in pege, kazile so ga tudi precej debele bradavice, ki so ji čepele ob nosu in nad očmi.

Turčin zagrmí srdito: „Kaj taka nagrada me je čakala za mojo dolgo ljubezen in zvestobo?! Te prevare ne morem ti oprostiti, nakazna baba!”

Ob teh besedah izdere sabljo, da bi jo posekal. Blagnečka pograbi burkle, dekla pa tolkač in Slovenki sta se zakadili brez strahu na divjajočega Turčina. Udrihali, klestili in mlatili sta njega in konja, kakor bi padala suha toča. Abdul v nizki veži ni mogel vihteti sablje, preplašeni konj pa se mu je vrtel, kakor bi plesal, naposled je našel večna vrata in planil na dvorišče. Bojni krič Blagnetovih žensk dvigne vso vas na obrambo. Turški poveljnik uvidi, da se je nemogoče vojskovati s toliko silo, in pobegne brez ozira proti Savi. Spotoma je strašno z zobmi škripal in kletil ter se zarotil, da ne bo miroval, dokler ne nalovi in ne dovede na svoj dom devetindevetdeset najlepših slovenskih devic za nadomestilo grdobe Metke.

Brzo se razve po vsi deželi novica, da so prilomastili vanjo zopet krvoločni Turki. Blagne gre nabirat črno vojsko na gornjo Krko, na Temenico in Mirno, njegovi sinovi pa skličejo bližnje Poljance, Hribce in Podgorce in začno po očetovem napotku ustavljati in prijemati sovražnike, danes od spredaj, jutri od zadaj ali pa tudi od vseh strani in koncev obenem. Bili so se tako junaško in uspešno, da je prešel ves mesec, preden so mogli predreti Turki iz Posavja do Kostanjevice. Blizu tega mesta se je vnela kratka, ali trda bitev, v kateri je pocepalo več stotin sovražnikov.

Kristjani ni ta pot niso bili premagani, ali izgubili so mnoge vrle tovariše in tudi vse tri Blagnetove sinove. Po tej nez-

godí so se umaknili na Šentjernej. Trupla slavnih viteзов Blagnetov so vzeli s sabo, jih položili v železne krste in zagrebli jokaje z največjo častjo in svečanostjo na prelepi loki pod Tolstim vrhom. Na grob so jim nasuli visok sklad zemlje, na kateri so navalili nekoliko težkih skal, te skale pa so pokrili zopet z debelo plastjo črne, rodovitne prsti. Tako je postal precej velik, okrogel grič, na katerem so posadili prijatelji rajnkíh junakov vsakovrstnega žlahtnega cvetličja in gosto vrsto hostnega in vrtnega drevja. Ta brežuljek je dobil ime „Bratovska gomila“ v večen spomin, da leže pod njim trije plemeniti bratje, ki so prelili mlado svojo kri za sveto domovino in sveto vero našo. Njih požrtvovalna hrabrost je prinesla obilno korist vsi Sloveniji. Zadrževala je sovražnike več dragocenih tednov vse dotlej, da so se mogli zbrati dolenjski in gorenjski brambovci in prihiteti na pomoč trepetajoči krški dolini. Slovenski vojski je zapovedoval grof Humpenhorst, ki je živel zvečine v svojem visokem ali tesnem gradiču na Tolstem vrhu. To oblastno dostojanstvo so mu naklonili deželna gospoda iz usmiljenja, da bi se z njim okoristil in se izkopal kolikor toliko iz dolgov, v katerih je tičal do grla. Njemu se po vojni slavi niso cedile nikoli sline, dasi ni bil strašljivec: najljubše zabave so mu bile igra, šumne gostbe in surove, nečedne burke.

Abdulu je jela vojna presedati in ga skrbeti. Težko in brez sijajnih uspehov se je boril že z malim krdelom, s katerim so mu nagajali Blagnetovi sinovi. Zdaj pa je stala pred njim in mu zapirala pot znatna vojska, v kateri je bilo več tisoč orožja vajenih in izkušenih brambovcev. Ker je bil uverjen, da jih s silo ne premaga, nakanil jih je ugonobiti z denarjem in izdajstvom. Poslal je Humpenhorstu svojega pribočnika, za tol-

mača mu pridružil zagrebškega meščana, odpadnika Grilmajerja. Ta dva mu ponudita tri tovore zlatov, ako izroči Turkom zakrakovski brod na Krki in odide s kako pretvezo iz tabora domov na Tolsti vrh, ne pustivši v njem nobenega namestnika. Kakor marsikateri ini velikaši tiste dobe, se je polakomnil turških novcev tudi Humpenhorst. Poslancem je dal besedo in roko, da stori po Abdulovi volji.

Turki mu prineso obetane zlate še isti dan. Doma jih ni hotel spraviti v strahu, da jih ne zasledi kako nezvesto družinče. Dejal jih je v tri kotle in *zaril v „Bratovsko gomilo“ pod krste Blagnetovih sinov*. V starih časih tatovi in razbojniki niso bili tako drzoviti kakor dandanes. Najhujši brezbožniki so se bali in ogibali grobov, čeprav so slutili v njih zlatnine ali srebrnine. Mrličiči so čuvali in stražili grofov zaklad bolje, nego bi ga bili najvestnejši služabniki. Prejemši turški denar, se je naredil Humpenhorst bolnega in se dal odvesti na Tolsti vrh. Staremu Blagnetu, čuvarju zakrakovskega broda, pa je naznanil pismo, da Slovencem dohaja na pomoč jaka četa hrvaških junakov, ki bo zasedla po njegovem povelju važni prelaz čez Krko. Kadar se bodo oglasili pri njem Hrvatje, naj jim izroči zakrakovski brod in poišče sebi kakega drugega kraja in posla.

Kakor vsem tovarišem se je tudi Blagnetu zdelo jako čudno, da je obolel grof tako nanagloma in izginil, ne imenovavši namestnika. Še večjo sumnjo mu je zbudil njegov ukaz, po katerem naj bi brod dobili v roke tujci, za katere nihče ni vedel, kdo so in kakovi so, in ki niso poznali ni vode ni brodniških in deželskih običajev naših. Neizmerne skrbi so pritiscale dušo domoljubnemu poštenjaku. Zaklel se je, da se nikomur ne umakne z broda. Humpenhorsta je smatral za iz-

dajalca. Iste misli so obhajale tudi druge brambovce. Grofa so črtili, ker je bila znana vsi deželi njegova nečloveška krutost proti podložnim kmetom. Poslušali so ga neradi, kajti niso mu ničesar verjeli in zaupali. Čuvši, da je pobegnil na Tolsti vrh, so se zagrohotali zaničljivo in si čestitali na taki izgubi. Dobro vedoč, da je prva potreba vsaki vojski glavarstvo in pokorščina, so sklicali brez oklevanja tabor in si izvolili v en glas za poveljnika svojega starega ljubimca Blagneta. Prejšnji vojni načrt se popravi in urno izvrši. Podgorci zgrade klanke, soteske in jarke, gredoče proti Novemu mestu, večina vojske pa se razpoloži na prostranih spašnikih, ki so se širili takrat od Krke do Šentjerneja. Na levi je imela reko, desno kri-lo pa so ji zaklanjali neprehodni gozdi, ki so pokrivali srednje Podgorje. Blagne je bil namenjen zaskočiti precej drugi dan z vsemi močmi sovražnike, stoječe na šentjernejskem polju.

Te spremembe so se dogajale tako brzo in natihoma, da niso Turki ničesar zapazili in izvedeli. Abdul je hotel osvojiti najprej zakrakovski brod, ki je bil edini na celi Krki. Slovenski brambovci mu niso delali zdaj nikake preglavice. Misleč, da so brez vodnika, se je nadejal, da jih razbije in razkropi o prvem navalu. Po zmagi bi bil udaril preko Krke in vihral plené, moré in požigaje proti Ljubljani. V kasni noči se pridrvi na krški brod krdelo po hrvaško preoblečenih Turkov. Med njimi so bili mnogi častniki in tudi glavni zapovednik Abdul sam. Tolmač Grilmajer naznani Blagnetu, da bodo vozili čez Krko odslej bratje Hrvatje. Slovenski poveljnik sprejme prihodnike prav presrčno ter jih odvede pod ogromen šotor, da bi jih pogostil. Nalil je velikansko kupo vina in jo dal Abdulu govoreč: „Hrvatje drage goste, ki jim prvič pridejo v

hišo, počaste z dobrodošlico, katero zovo ‚bilikum‘. Prav tako vas pozdravljamo danes mi Slovenci. Uverjen sem, da ne boste prezirali tega domačega daru. Bog poživi hrvaške sokole, ki so se nas spomnili v nadlogah in nam prihiteli na pomoč proti našemu in svojemu sovražniku, proti peklenskemu turškemu zmaju. Prosim, da bi izpili zdravico slovenskih bratov vsi po vrsti in to v dušek, kakor zahteva vaša junaška šega.”

Abdul pogleda mrko, postavi čašo predse in zarohni: „Jaz sem se zarekel Bogu, da ne pokusim vina, dokler bo trajala sedanja vojna.”

Blagne se nasmeje dobrovoljno: „Kar jaz vem, si naklada jo obljubo vinskega posta samo božji ugodniki in bolni siromaki, ti pa nisi ne svetnik ne bolnik nego najpodlejši turški rokovnjač in bedak Abdul!”

To rekši ukaže brambovcem, da ga denejo v kopel; ker ne mara slovenskega vina, naj se naloče slovenske vode. Vojaki uklenejo Abdula in ga vržejo v Krko.

Poveljnik ga je imenoval po pravici bedaka. Da je imel le količkaj pravega razuma, ne bi se bil šel nastavljat Blagnetu. Lahko bi se bil domislil, da ga bo spoznal po glasu, obrazu in raški slovenščini, katere se je bil naučil za svoje nekdanje sužnosti. Kakor on, branili so se vina vsi njegovi tovariši turške krvi. Tudi nje so zvezali brambovci enega za drugim in jih pometali v globoko Krko. Za mizo je sedel še edini Grilmajer. Blagne mu doprinese dobrodošlico. Pograbil jo je hlastno z obema rokama in izpraznil do dna, preden bi bil odmolil kdo očenaš, čeprav je jemala tri poliče stare mere. Ko mu je zdrknil po grlu zadnji požirek, je zahvalil Slovence z dolgim go-

vorom, ki se je zdel poslušalcem tako ginljiv in krasen, da so mu vpili od vseh strani: „Živio, živio!”

Blagne se je čudil in ga vprašal: „Za Boga milega, kaka nesreča je zagnala tebe med turške zverine? Jezik in čustva te razodevajo, da moraš biti naš človek.”

Grilmajer odgovori: „Vi ste dobro pogodili, da sem vaš zemljak. Zibali so me blizu mirne vode Rinže. Za mladosti sem krošnjaril, pozneje pa sem se naselil v Zagrebu, kjer sem ometal meščanom dimnike. Moja umetnost jim je tako uga-jala, da so me sprejeli za svojega. Hitro sem se udomačil med to veselo in dobrodušno gospodo. Nekoč sem se vračal iz vinskega hrama domov. Ker sem naložil pretežko breme, me je podrlo na poti, da ne vem ni kje ni kako. Prebudil sem se v turškem šotoru. Vame je zijalo deset grdogledih dedcev, ki so držali nože v rokah. Dejali so, da se moram poturčiti ali pa mi bodo odrezali glavo. Jaz reva sem ljubil bolj zemljo nego nebesa, bolj življenje nego zveličanje; prestopil sem k turški veri, ki je tako prismojena in pasja, da prepoveduje ljudem najslajše darove božje: vino, pleče in klobase. Turki so me vlačili s sabo sem ter tja, da sem jim rabil za tolmača. Pitali so me s pusto bravino in smrdljivo riževo kašo. Taki veri in takim gospodarjem pameten človek ne služi nikoli z veseljem. Ako pa me vzamete v službo vi domačini, bom izpolnjeval vaše zapovedi drage volje s tem pogojem, da ne bom stradal vina in da me ne boste silili v boj. Truplu mojemu je prirojeno čudno svojstvo, če ugleda sovražnika, da se nehote obrne in teče brez oddiha, kolikor in dokler ga morejo nositi zdrave noge. Hrvatje so se mnogo pehali, da bi me prestrojili v junaka, ali vsi trudi so jim ostali jalovi. Prosim vas, da ne boste ponavljali takih nepotrebnih poskušanj. Zato, da me ne

mikajo pretepi, pa nikari ne mislite, da vam ne bom nič pomagal in koristil. Trapasti Abdul je izbrbljal vpričo mene vse svoje osnove in nakane, korenito znam tudi mnoge druge turške skrivnosti, ki vas bodo gotovo zanimala.”

Slovenci niso dolgo premišljevali, kaj bi ukrenili in kako bi postopali s strahopetnim Grilmajerjem. Skoraj so se uverili, da se ne hvali brez razloga s svojimi vednostmi. Poročila in prijave njegove so jih zadovoljile popolnoma, zlasti pa je bil všeč poveljniku Blagnetu. Ko ga je natanko izprašal in izvedel vse, kar trebalo, mu je naložil prijetno dolžnost, da bo skupljeval in pošiljal brambovcem vino. Po končani vojni se bo smel vrniti v Zagreb ali pa bo ometal dolenjske dimnike, kakor ga bo volja.

Zarja ni bila še zarumenela, ko so Turkom naznanili ogleduhi grozovito prigodbo, ki se je zvršila na zakrakovskem brodu. Ta novica je predramila in oživila njihov tabor, kakor bi bilo udarilo vanj sto nebeških strel. Naredila je v njem strah, ki se ne da misliti, nikar dopovedati. Turki so pričakovali vsak hip sovražnega napada. Izgubivši glavnega zapovednika in najboljše podpoveljnike, so obupali ne le o zmagi, ampak tudi o svojem rešenju. Vojska se jim je začela razhajati in bežati na razne strani brez reda, pameti in smisla. Nekateri so krenili po ravnem proti Samoboru, drugi so utekli v hosto in hribe. Najmočnejša četa se je podila čez Kukovo goro. Gnala jo je divja želja, da bi se maščevala grofu Humpenhorstu, katerega je imela za krivca vse svoje nesreče in sramote. Begunci so mislili skoraj sploh, da je vzel turški denar, pa jih prevaril, da so poginili po njegovem povelju Abdul in drugi prvaki in častniki. Brez zapreke so prihrumeli divjaki v grad Tolsti vrh in zgrabili grofa, ki se je zaman klel,

da je nedolžen. Privezali so mu noge za pripognjena vrhova dveh silnih smrek, katera so potem izpustili nazaj kvišku in ga tako raztrgali. Grad njegov so oplenili, razstrelili in porušili, da ni ostal kamen na kamnu.

Blagne je dal hrib očistiti razvalin in je sezidal na njem ne veliko, ali preprijazno cerkev sv. Roka. Ko je bila dodelana in posvečena, se je vršila v nji slavnostna služba božja, okoli nje pa hrupna narodna veselica, na katero je prišlo mnogo tisoč dolenjskih in hrvaških romarjev. Nobeden ni bil tako dobrovoljen, lačen in žejen kakor Grilmajer. Jedel in pil je za deset drugih, zato ni bilo čudo, da se je domov grede strmoglavil v prepadino, treščil z glavo ob skalo in se ubil. Zakopali so ga lepo po krščansko na Tolstem vrhu. Ali duša mu dolgo dolgo ni mogla najti pokoja. Dobrih tri sto let je hodil Podgorce strašit. O polnoči se je prikazal za Sv. Rokom suh, tanek mož, opravljen po dimnikarsko, z metlo na plečih, in je začel valiti okoli cerkve velikanski sod vina. Valil ga je neprestano dve, tri ure. Ko pa se je oglasil prvi zvon, sta zdrknila dimnikar in sod po strmini navzdol in iz daljave se je slišalo čez nekaj trenutkov zamolklo ječanje umirajočega človeka. Prikazen je zagovoril staroverski duhovnik pred kakimi petdesetimi leti. Razsekal je z blagoslovljeno sekiro sod, da je izteklo vse vino po tleh. Brez vina pa se Grilmajer ni maral potikati po Tolstem vrhu, od takrat ga niso več videli.

Gospodarji tega zemljišča so si zidali pozneje pod Gorjanci nov grad, ki se zove Gracarjev turn in stoji na položni višavi v prostornem in rodovitem dolu, spadajočem med najlepše pokrajine v vsi naši prelepi slovenski domovini. Humpenhorstov zaklad pa leži še dandanes uklet v „Bratovski gomili”.

Usoda ga je namenila tistemu njenemu lastniku, ki bo lju-

bil dom in narod svoj, da mu bo rabil ne le na svojo korist in radost, ampak tudi na slavo in blaginjo vse naše Slovenije. Takega gospodarja je dobila „Bratovska gomila” baš v sedanjo dobo. Miljutin Hrastnik je resničen domoljub in poštenjak, kakršnih živi jako malo na tem spačenem svetu. Pojdi k njemu in mu razloži imenitno skrivnost, ki si jo čul od mene. On je imovit mož, ali turški rumenjaki mu bodo podvojili in potrojili bogastvo, če jih da iz hvaležnosti tudi celo polovico tebi. O ugodni priliki ga prosi za roko zlate svoje Milke in jaz sem ti porok, da boš z njega odgovorom povse zadovoljen.

S temi besedami je končala miška dolgo pripovedovanje. Poklonivši se Hudolinu, mu je želela veselo svatbo in šinila z odpustkom v svoje podzemeljsko prebivališče. Njena povest ga je tako razvnela in oduševila, da ni mogel nič zaspati. Šel je z „Bratovske gomile” in se šetal do dne po žitnem polju, ki se razgrinja med hribovjem in Staro vasjo.

S tem duhovitim mladeničem sem govoril prvikrat pred petimi leti. Po kratkem znanju mi je odkril vse svoje dogodke, misli in namere. Nekoč sem ga pobaral, če je priobčil Hrastniku zanimivo miškino pripovedko.

Dejal je: „Nisem se usodil. Bal sem se, da jo bo smatral za prazno *sanjo* in bajko in se smejal in rogal moji lahkovernosti in razpaljeni mašti.”

Ker sva bila z Miljutinom stara prijatelja, sem mu razložil *jaz* zgodovino „Bratovske gomile” in ga nagovarjal, naj bi jo dal razkopati.

Reče mi smejaje: „Naj bo, da se priljudna miška ne bo jezila na preboječega pesnika, ki ni izpolnil njene zapovedi, pisal bom še to pomlad po slovečega našega starinokopa P., da nam bo razvrpal in preiskal gomilo. Ako se najde zaklad,

si ga razdeliva s Hudolinom po bratovsko, kakor se spodobi. Tudi za Milko se pogodiva brez težave. Zdaj je še premlada. Če pride ponjo čez dve leti, jo bo odvedel svobodno pred oltar, potem pa, kamor bo hotel, ali v Moskvo ali pa še dalje, n. pr. v razcvitajoči se — Vladivostok.”

Ta pomenek sva imela s prijateljem o novem letu. Bilo je kazno, da se bo stvar ugodno zvršila za pesnika. Ali zopet se je potrdil modri pregovor: „Človek obrača, Bog obrne.” Miljutin je umrl še tisto zimo za boleznijo, ki je trajala komaj pol dneva. Hudolina pa se je polastila neozdravna obupnost, poslovil se je z vsako dobro nado in tudi z Milko za vekomaj. Prisegel je sebi in svojemu stvarniku, da ne bo mislil nikdar več nase, nego da bo živel, delal in trpel samo za ubogi svoj narod in za človeštvo. Pred malo meseci sem izvedel, da je strla smrt tudi njega sredi zelenja in cvetja najkrepkejše mladosti. Humpenhorstovi novci so ostali tedaj tam, kjer so bili več nego tri stoletja. Morda jih bodo ogrenili izvrstni Miljutinovi sinovi, ki se odlikujejo po očetovem zgledu in nauku z najiskrenejšo ljubeznijo do slovenske domovine, knjige in narodnosti. Kadar se bo nahajal zaklad v njih radodarnih rokah, bo pripotoval izpod Gorjancev marsikateri dobrodejen stotak in tisočak v skromne blagajnice naših narodnih društev in zavodov.

GOSPOD VEDEŽ

S staro Jero mi ni trebalo več shajati se na daljnih spašnikih. Ko se je sporekla nekaj s svojo gospodinjo, se je pogodila z njo moja žena in jo vzela za deklo. Izpolnila je pošteno svojo obljubo: povedala mi je še mnoge zanimive bajke in prigodbe iz starega in novega veka. Pri južini smo se razgovarjali nekoč o napredku našega naroda. Jera nas je molče poslušala. Ko nam je beseda potekla, se je oglasila tudi ona. Dejala je: „Slovenščina je dandanes vsakdanja hrana. Kamorkoli se pride, povsod se menijo, kdo je narodnjak, kdo nemškutar, kaj zamišlja in snuje naša, kaj protivna stranka. Jaz pa prav dobro pomnim tiste čase, ko niti najpametnejši ljudje niso ničesar vedeli o slovenščini, ko so se pomenkovali celo duhovniki med sabo najrajši po nemško, ko se je sramoval domačega jezika vsak, kdor je imel na sebi gosposko suk-njo, brez razločka, naj je bila plačana ali še na dolgu. Tudi meščani so se bahali in šopirili z nemščino, posebno mojstri in bogatini. Teh pa ni bilo malo za moje mladosti. Takrat se je dobro živelo, pa tudi veliko zaslužiło. Denar se je trkljal od vseh strani skupaj, da človek skoraj ni vedel, od kod in zakaj. Pred letom 1848 je bil krvav trpin samo kmet, meščanu pa se ni godila nobena sila. Hiša mu je stala čista, brez krajcarja dolga, in na dnu skrinje mu je ležala obsežna, usnjena moš-nja ali stara nogavica, vsa natlačena s plesnivimi križavci, šmarnimi tolarji in peticami. Rokodelec je bil takrat gospod,

ne pa usmiljenja vreden berač, kakor je zdaj. Sloveči čevljar Rozman se je kdaj pohvalil: kako bi jaz zdeloval, da nimam večjih dohodkov nego kakov cesarski uradnik ali kakov župnik. On se ni lagal. Pomočniki njegovi so živeli po grofovsko, jedli piščeta, pili starino in prejekali debelo plačo, da je niso mogli zapraviti. Ne morete si skoraj misliti, kaki velikaši so bili v tisto srečno dobo trgovci. Denarja je bilo na svetu kakor blata, pa ni čudo, da je obogatel vsak, čeprav je kupčeval samo z iglami, koncem, gobo in trakovi. V Novem mestu je prvakoval med trgovci poštenjak stare korenine Marin. V svojih magazinih in prodajalnicah je nakopičil blaga, da bi bil zakladal z njim lahko do malega pol kranjske dežele, in denarcev si je pripridil več, nego jih ima zdaj vse Novo mesto in obenem vseh pet bližnjih župnij. Eno hčer je dal Pilpohu, ki je bil vaša gnada, drugo pa doktorju Rozini. Dandanes doktorjev vse mrgoli. Kdor ne ve, kako bi ogovoril kakega škrica, reci mu: doktor, pa se bo prav malokdaj zmotil. Pred štiridesetimi leti ni bilo take obilnosti. Gospod Rozina je bil prvi in dolgo časa edini doktor na vsem Dolenjskem. Ko je prišel semkaj, so se čudili ljudje in povpraševali, kaj pomeni ta beseda. Izvedeli so, da so doktorji veliki gospodje in učenjaki, ki poznajo vse cesarske in cerkvene zakone in vso pravico. Čuvši to novico, so gledali gospoda Rozino in se mu klanjali tako spoštljivo kakor okrožnemu glavarju ali pa proštu. Kar je rekel on, je bilo kakor pribito. V vseh zborih je imel prvo besedo in poglobitno veljavo.

Prišlo je čudovito leto 1848, ki nam je prineslo brez konca in kraja vojska, puntov in zmešnjave. Povsod so ljudje vpijali, da se mora vse življenje predrugačiti, ali malokdo je vedel kako. Posebno gospoda so bili vsi omamljeni in zmeteni.

Doktorja Rozine pa ni zapustil bistri razum, spoznal je precej prvi trenutek, kaj je treba ukreniti in storiti. On ni mislil na svojo korist, nego na korist svojega naroda, na blaginjo zanemarjene in zamorjene dolenske krajine. Dokazal je Novomeščanom in drugim svojim rojakom, da so Slovenci, in jih poučil, kake pravice jim to daje, pa tudi, kake dolžnosti jim to naklada. S svojimi prijatelji je ustanovil časnik, v katerem je naznanil vsemu svetu, da je mrtva Slovenija zopet oživila in se dvignila iz tisočletnega groba. Osnovel je tudi slovensko družbo, ki se pa ni imenovala Čitalnica, nego nekako drugače. Časnika sam ni utegnil pisati, ker je bil preobložen s svojimi opravili, dobil pa je zanj moža, ki je bil kakor nalašč ustvarjen za takov posel. Ime mu je bilo menda France, to prav dobro pomnim, da se je pisal za Polaka. Bil je glavica, da malo takih. Gospodje, ki so hodili v našo krčmo, ga niso mogli prehvaliti. V en glas so govorili, da se ne nahaja v vsi naši deželi ne pet uradnikov, ki bi se mogli kosati z njim v bistroumnosti, spretnosti in učenosti. Navzlic ti sposobnosti je imel precej nizko službo v cesarskem sodišču. K nam je prišel dostikrat pit. Vselej smo se ga obveselili, ker nam je povedal marsikatero okroglo in se pomenkoval rad z vsakim človekom. Gospoda so mu očitali, da je velik pijanec. Vino je ljubil res morebiti bolj, nego se sme, ali brez škode zase in za druge: on ni zapil niti zdravja niti pameti niti svojega poštenja. Ko ga je pocedil tri ali štiri stare merice, je izvilkel papir in svinčnik ter je pisal in pisal, dokler je bilo kaj praznega na papirju. V pol ure, kdaj še prej, je počrčkal cele štiri strani. Svinčnik pa mu je tekel, kakor bi plesal; tako urno ni znal sukati noben pisar svojega peresa. Kar je napisal pri vinu, je nesel potem za svoj časnik v tiskarnico. Mi krčmarjevi smo

dejali Polaku gospod Vedež zato, ker so mu bile znane vse novice, zgodbe in skrivnosti mestne in deželске. Sam Bog ve, kdo mu jih je razodeval. Nekateri so sodili, da dobiva z vseh strani od znanih in neznanih ljudi pisana poročila, da bi jih priobčil v časniku. Tudi jaz sem večkrat videla, da je prišel kakov deček in mu stisnil v roke pisemce. Če sem ga vprašala, čigav je, mi je pokazal osle in šinil iz hiše. Ali jaz menim, da na ta način ni mogel vsega izvedeti. Travnovka, jako razumna žena, je trdila, da ima doma čarobno zrcalo, v katerem se vidi vsaka tajnost, ki se godi na svetu. Večkrat sem slišala, da hodi učenjak, ki zлага pratiko, v globoko rupo. V tem breznu opazuje zvezde, katere razloči lahko tudi podnevi. Po premikanju planetov ugiblje, kako vreme bo bodoče leto, in svojo vednost naznani potem v pratiki. Mislila sem: kaj, ko bi pozvedoval takisto tudi Polak zgodbe in skrivnosti? Svoj časnik je spisoval torej brez težave, ker mu novice niso nikoli pošle, ali dostikrat je tožil, da ne sme niti desetine tega natisniti, kar bi želel in kar bi trebalo. Gosposka je nanj bistro prežala; zdel se ji je, ne vem zakaj, preglasen in nevaren.

Časnik so prejemale malone vse hiše, bral ga je v slast vsak meščan, ki je znal nemški. Gospod Vedež je zbujal v njem gorečo ljubezen do slovenščine. Trud njegov in doktorja Rozine je obrodil tako dober sad, da v nekoliko mesecih ni bilo v mestu nobenega poštenega domačina več, ki bi se sramoval svoje slovenske matere in krvi in jezika našega. Dandanes znajo rodoljubi lepše in spretneje govoriti slovensko, nego so znali takrat. Nemški pomenek se ne čuje tako pogostoma iz njihovih ust, tudi pojo po domače mnogo več in bolj umetno in ubrano, nego se je pelo leta 1848. Ali verjemite mi, da smo bili pa vendar za marsikatero reč onda veliko bolj sreč-

ni, nego smo zdaj. Med narodnjaki ni bilo nič prepira in sovraštva, nikake zdražbe, nobenih strank. Meščane je vezalo tako prijateljstvo, tako splošna, zlata sloga, da mi ni moči dopovedati. Živelimi smo kakor v raji. Če se je osnoval kakov skupen sprehod na deželo, so vzeli slovensko zastavo, pa hajdi na Trško goro, v Otočec ali pa bliže na Trate, v Portovo hosto ali pa kam drugam. Teh krasnih veselic so se udeležili vselej vsi meščani, kakor bi bili *ena* družina, *ena* rodovina.

Med to pšenico je rasla seveda tu pa tam tudi kaka ljuljka, ali tako poredkoma, da je ni mogla dosti onesnažiti. Ta ljuljka so ponočnjaki in postopači. Brez njih ga ni nobenega večjega mesta. Nekoliko te sodrge se je nahajalo vedno tudi v Rudolfovem. Leta 1848 sta rogovilila najhuje dva negodnika, ki sta imela oba jako imovite in poštene roditelje. Zvala sta se Grgič in Kórliček. Grgič je bil silen dolgin in strašno surov in nesramen človek. Pretepal se je skoraj vsak dan. Gorje tistemu, kdor se ga je bal. Če se mu je pa nasprotnik krepko uprl, ga je kmalu minila srčnost. Dobivši dve, tri gorke pljuske, je pobegnil. V porednosti je Grgiča Korliček še prekosal. Za ljubico si je izbral, ha, ha, ha — črno ciganko! Kaj rad se je ponašal in bahal s prošto milostjo. Kvasil je, da ga povabi k sebi na pomenek in na južino, kadarkoli se vidita. Pravzaprav pa je lazil h gospodu zato, da mu je tožaril in ovajal svoje prijatelje in znance. Neko nedeljo so se zbrali meščani v Vragovem logu na veliko veselico, na kateri so prepevali samo slovenske pesmi. Stojte zadaj med tovariši, je začel Korliček zabavljati: 'Tega paverskega krokanja sem že sit. Pojdimos tja na onile grič in zapojmo po nemško in kako tako, da se bodo Slovenci jezili. Danes jim moramo nagajati, drugače bi utegnili misliti, da se jih bojimo.' Samopašna drhal je šla na grič,

iz radovednosti ali pa po neumnosti so se ji pridružili tudi nekateri meščani boljše bire. Začeli so krožiti nemško pesem, v kateri so se ponavljale večkrat besede, da se mora naše cesarstvo podati in podložiti Nemcem. Pevcev ni nihče motil, razsajali in blazneli so svobodno, kolikor so hoteli. Zaradi miru jim niti gospod Vedež ni rekel niti besede, v časniku pa jih je potem baje prav pošteno okrcal in obral. Korliček in njegova svojat so se zarotili, da se morajo maščevati. Dogovorili so se, da ga bodo čakali na cerkvenem shodu pri Sv. Roku. Zvečer, ko bi se ljudje razšli, bi planili po njem ter ga vrgli v vrečo in nasekali. Na tak način bi ne mogel nič vedeti, kdo ga je mlatil, in bati se jim ne bi bilo nobene tožbe in kazni.

Lepše božje poti in svečanosti jaz ne poznam, nego je proščenje pri Sv. Roku v šmihelski župniji. Kdor se hoče seznaniti z Dolenjci in njih šegami, pridi tjakaj, pa bo gotovo zadovoljen. Našel bo ljudi vsake vrste: Podgorce, Belokranjce, dolinarje, meščane, kmete, obrtnike in vso trojno gospodo: pravo, jaro in posiljeno. Hribček, na katerem stoji cerkev, je tako nizek, da nikogar ne utruji, in tako blizu Novega mesta, da zdrav človek pol ure nima kaj hoditi. Celu uro potrebuje komaj kak devetdesetleten starec ali kak hromak. Jaz sem šla do zdaj še slednje leto k Sv. Roku in se nisem nikoli pokesala. Kako prijazno se dviguje bela cerkvica na zeleni gorici in kako natanko se razločuje od tod vsaka hiša, vsako drevo, vsaka cesta in steza v mestu in v obližju. Če pripeka sonce, stopim pod lipo ali pa v gosti gaj, ki se širi za cerkvijo. Če nimam s sabo dežnika, me varuje hosta za silo tudi dežja. Kamorkoli se ozrem, vidim povsod same vesele ljudi, o njihovem pogledu sem se morala vselej veseliti tudi jaz. Pravijo, da

Gorenjec, dokler je trezen, molči ali pa govori prav modro o vremenu in svoji čuhi; ko se upijani, pa da zgrabi kol ali poleno in začne udrihati po glavah. Mi Dolenjci pa smo taki, da nas dobra volja ne zapusti nikoli, naj smo trezni ali vinski. Komaj zapazimo pred sabo polno kupico, nam že zakipi srce, da moramo peti. Če se praznuje kaka večja veselica, se razume samo po sebi, da zahtevamo tudi godbo in ples. Pri Sv. Roku se vidi o taki priliki vsaka zabava in prijetnost, ki si je naš človek le želeli in misliti more. Matere privedo s sabo otroke, fantje ljubice, prijatelji prijatelje. Gospoda, kmetje, rokodelci, posli, dijaki — vsak stan se raduje in kratkočasi po svoje, kakor se mu ljubi: grede, stoje, sede ali leže. Za odpustek skrbe slaščičarji, za telesne potrebe pa krčmarji, mesarji in kuharice. Draginja ni presilna: za pol goldinarja se iznebi, kdor ni pijanec in požeruh, vse žeje in lakote. Pijo ga vsi, največ pa še kmetje in sploh prosti ljudje. Večkrat se je že zgodilo, da se je zvedlo pri Sv. Roku do sto veder vina, posebno prej, ko nas še ni imelo tako trdo za denar. O tako obilni pijači je obstal že nekateri čmerikast škric in zagodrnjal: 'Kmet si ne bo opomogel nikoli, ker zatrepi vse svoje krajcarje na vino o teh nepotrebnih proščenjih. Nesreča njegova so prazniki, ki ga odvrčajo od dela pa tudi od vode, ki se mu zdi v take dni menda strupena.' Ta sodba se mi zdi prestroga in krivična. Delavnikov je v letu desetkrat več nego cerkvenih shodov. Prekrasno, povsod skrbno obdelano naše polje, razprostirajoče se po bregovih in dolinah, izpričuje jasno in glasno, da izpolnjuje dolenjski ratar vestno in marljivo svoje dolžnosti. Nihče mu ne sme zameriti, ako hoče kdaj pozabiti svoje brige in nadloge in se poveseliti in razvedriti kako urico v društvu svojih sosedov in prijateljev. Dobre volje je

bolj potreben, pa tudi bolj vreden nego vsak drug, saj si jo bogme krvavo zasluži. Kadar slišim tako bedasto grajanje, mi pride na misel stara naša pesem, ki ne porečem, da je pametna, ali ima v sebi vendar tudi nekoliko resnice:

*Bratje, pijmo vince,
naj voda tam stoji,
naj pije jo gospoda,
k' za vince ne trpi.*

Ni to se ne sme pozabiti, da gre pravi kmet k Sv. Roku in na vsako božjo pot najprej zaradi službe božje, na vino misli šele po sv. maši in pridigi. Gospoda pa vidijo cerkev navadno le od zunaj, k Sv. Roku pridejo iz prazne radovednosti, da zijajo v dekleta in da morejo potem doma povedati, čigavo vino je bilo najslajše.

Leta 1848 se je vršilo to naše proščenje še dosti bolj hrupno in radostno nego druga leta. In po pravici. S kmeta je padel za zmerom težki jarem tlake in desetine. Nove svobode se je veselil prav po otročje, kajti takrat še nihče ni mislil, da bo treba plačati tisto vražje ‚poškodovanje‘ (odškodovanje), ki je zaprlo toliko dolenjskim gospodarjem sapo. Dijaki in drugi narodnjaki so bili oduševljeni zaradi slovenščine, kateri se je priznala veljavnost tudi po zakonu. Ves hrib se je napolnil s srečnimi ljudmi. Pri vseh odrih, v vseh družčinah so se razlegale pesmi, zdravice, burke, šale, smeh, vriskanje in ukanje. Graščak iz bližnjega gradiča je napajal svoje nekdanje podložnike in se ni kar nič unejevoljil, ko so mu jeli, grohotaje se, laziti samopašni kmetiški paglavci na kolena in se mu obešati okoli vratu. Zagledavši čevljarja Rozmana, ki je šel v letu komaj po enkrat kam iz mesta, mu je podal roko, nalil

dve kupici in pil z njim bratovščino! Žlahtni Pilpoh se je sprehajal prijazno s krčmarico Kočijaško. Babnica je bila še mlada, močno pri sebi in jako čedna, da se ni ustrašila vsakega dekleta. V tem neskončnem in splošnem zamikanju je izginil, kakor vidite, vsak razloček med stanovi. Nekdo se domisli ‚bratov Hrvatov‘, ki so se baš krvavo bojevali proti silovitim Madžarom, in prosi znance, da bi se nabirali zanje darovi! Ljudje so zavpili: ‚Živio!‘ in v četrť ure so nametali pol klobuka krajcarjev, grošev in tudi večjih denarjev. Zdaj se prikaže na hribu gospod Vedež. Mladina zavrísne od veselja, da je letelo kar skozi ušesa. Dijak Tršinar, visok korenjak, ki je stanoval več let pri sosedu, in še nekateri drugi fantje ga dvignejo in nosijo sem ter tja na ramah. Kamorkoli so prišli z njim, je zagrmelo v pozdrav: ‚Živio, živio, gospod Polak! Živela Slovenija!‘ Pametni možje so majali z glavami in govorili: ‚To se ne bo zvršilo dobro. Polak ima še majhno službo. Njegovi poglavarji so tukaj. Njega časte, da ga bolj ne morejo, za njih se pa nihče ne briga. To se jim gotovo za malo zdi. Bog daj, da bi bili krivi preroki, ali strah nas je, da ga danes leto ne bomo videli pri Sv. Roku.‘

Stoje na nasipu pod lipo, je pridigal gospod Vedež dobre pol ure vnemaje svoje poslušalce na dosmrtno ljubezen do matere Slovenije. Z iskrenim svojim govorom je ljudi tako ganil in razpalil, da so jokali, objemali eden drugega in s povzdignjenimi rokami prisegali zvestobo slovenski domovini. Prav lepo je zahvalil mladeniče, ki so ga nosili, potem pa jim je dejal smehljaje se: ‚Današnji dan mi ostane v spominu do zadnjega mojega trenutka, ali na svetu je že tako, da ni nobene sreče brez nesreče. Vtem ko me slavite vi veliko bolj, nego sem vreden, preže name ne daleč od tod moji sovražniki z

vrečo, v katero me mislijo nocoj stlačiti in namahati zato, ker sem jim povedal v svojem časniku resnico.' Dijaki se spogledajo; njihov vodnik Tršinar se zakolne: 'Mi smo vam poroki, da se to ne bo nikoli zgodilo, ali prosimo vas, da nam svoje sovražnike imenujete.' Gospod Vedež ni hotel nikogar ovaditi, mahnivši z roko je pustil fante in se zamešal med tovariše in stare prijatelje.

Dijaki so se posvetovali, kako bi zasledili lopove, ki so hoteli osramotiti njihovega ljubljenca. Sum je letel na pet negodnikov, posebno pa na Grgiča in Korlička, ker sta bila onadva v mestu glavna nemirnjaka. Zarotnikov ni bilo treba dolgo iskati. Tršinar ju je našel v tesnem jarku, po katerem se gre od Sv. Roka proti Šmihelu. Korliček je držal v roki culico, v kateri je bila vreča. Ker se je delala že noč, nista zapazila, da se je skril v bližnje grmovje in ju poslušal. Pomenkovala sta se, da bosta napadla gospoda Vedeža v jarku, ko pojde po svoji navadi med zadnjimi tod domov. Dejavši ga v vrečo, bosta zažvižgala trikrat na prste. To znamenje bo zbralo vse tovariše. Gospoda Vedeža bodo odnesli v hosto in ga tam nabijali, dokler se ne bodo naveličali.

Tršinar vstane in odide nazaj k dijakom ter jim naznani, kaj je izvedel. Nastopila je noč, ki je bila lepa in svetla. Ljudje so se napotili domov zvečine že popoldne, o mraku se je prostor okoli cerkve spraznil skoraj povsem. Točil je samo še en krčmar, pri njem so pili Korličkovi tovariši. Sem pa tam je stala kaka gruča veseljakov, prepevajočih zaljubljene čenče in kvante, in je taval in se zaletaval kak posamezen pijanec, dokler ga ni položilo vino na trdo zemljo. Pod cerkvijo je rasla velika, stara lipa, katero so že davno posekali. Pod njo se je šalil gospod Vedež z godci in mladimi meščani, svojimi čas-

tilci in prijatelji. Tršinar zašepeta dijakom, da je treba iti na delo. Šli so v jarek in zasačili oba zarotnika. Grgič se jim je iztrgal in pobegnil. Korlička pa je zmašil Tršinar v vrečo in ga zadel na ramo. Breme ga ni dosti težilo. Tekel je z njim po jarku navzdol, potem pa zavivši na levo po poti, ki gre pod hribom v goščavo. V ti hosti se ni bilo bati nobene priče.

Fantje obesijo čvrsto zavezano vrečo na močno vejo visokega drevesa, ali prav nizko, niti seženj nad zemljo. Korliček, slab junak kakor Grgič, se je ustrašil sovražnega zaskoka tako silno, da je omedlel, in ni vedel ničesar, kaj delajo z njim. Ko se je predramil, je že bingljajal z drevesa. Slišal je na pol glasen razgovor, ali razumeti ni mogel ni besede. Po vreči je jela ti-pati mrzla roka. Korliček jo je čutil na rami, na glavi in za vratom, potem se mu je zdelo, da se pomiče polagoma po hrbtu dol proti nogam. Ko je otipala kraj, katerega je najbrž iskala, je nekdo zavpil z gromovitim glasom: 'Udri!' Zdajci so začeli padati na jetnika od vseh strani udarci, rezki, bridki in gosti kakor rogljata suha toča. Zaman je javkal in klical na pomoč, zaman je zvijal in meteljal v svojem zaporu. Premetavanje mu nadloge ni zmanjšalo, nego jo povečalo in pomnožilo. Prej so letele šibe samo na eno, in to na tisto mesto, katero je odločila zanje priroda in šega vseh narodov, zdaj pa so ga smukale tudi po nogah, po rokah in celo po glavi. Še čez štirinajst dni mu je bil obraz ves lisast in roke polne križajočih se črnih in sinjih prog in riž.

Ko so dijaki mislili, da so ga dovolj kaznovali, so izginili natihoma kakor sence; v gozdu je ostal Korliček sam. Bil je tako stopen, da se nekaj časa ni mogel niti ganiti. Ali šibe niso bile največja beda, ki je prišla ta večer nanj. Komaj so ga pustili sovražniki, so se mu jele prikazovati vsakovrstne neznanske

pošasti, da nas varujta Bog in Mati božja take groze. Strašilo ga je neprenehoma vso dolgo noč do sončnega vzhoda. Človek se mora čuditi, da je ostal živ in zdrav. Najprej se je oglašil nad njim čuk. Tudi na bližnjih drevesih so vpili čuki in sove. Teh ptičev se je bal že od nekdaj, ker je vedno slišal, da so hudourniki, ki naznanjajo smrt, ogenj, točo ali kako drugo veliko nesrečo. Ko je potihnilo skovikanje, se je začula tožna mrtvaška pesem. Korličku je strah poživil ude. Vzel je iz žepa nožič, da bi razparal vrečo in pobegnil. Naredivši majhno linico, je nazaj odskočil. Mimo njega je šel sprevod. Beli možje brez glav so nesli odprto rakev, v kateri je ležal krvav in razmesarjen mrlič. Korliček zamiži, da ne bi gledal te strahote. Ko zopet odpre oči, je zijal vanj ogromen vol, iz gobca mu je švigal plamen. Za njim se je prikazal krilat, ognjen zmaj, še stokrat groznejši od vola.

Priletele so potem dolge, rdeče kače. Zadnja je bila bela in na glavi je imela svetlo krono. V nji je bil vdolan žlahten kamen, ki se je svetil kakor sonce. Kače so strašno sikale in pomaljale proti njemu strupena žela, da bi ga pičile. Zdajci privrši silna reka. Iz nje so vzdigoval velikanske ribe svoje ostudne glave. Zaganjale so se vanj od vseh strani, da bi ga požrle. In tako je zamenila ena nakaza drugo. Proti jutru so izginile pošasti, zabučala pa je nevihta, kakršne še ni doživel Korliček. Polomila je vse drevje okoli njega in se zaletavala v hrib, da se je tresel kakor mrzličen bolnik. Vihar je metal vrečo gor in dol, sem ter tja, da so vse kosti pokale v jetniku. Butilo ga je vsak hip ob zemljo ali pa ob veje in deblo. Tisto noč je divjala nevihta tudi v Novem mestu. Z naše hiše je vrgla več nego sto kosov opeke in na sprednjem koncu nam je pobila vsa okna. Med viharjem je tudi grmelo in treskalo skoraj

brez presledka. Strela je zapalila dva mestna kozolca. Zbeganemu Korličku se je dozdevalo, da se je omajal ves svet in začel plesati okoli njega. Najprej mu je priskakal pred oči ljubenski hrib, potem Rasno, Mehovo in Gorjanci. Še huje pa je ostrmel in zatrepetal, ko se je užgala gora za goro, vas za vasjo in naposled tudi Novo mesto. Njegova rojstvena hiša je stala vsa v plamenu, Obup mu da srčnost, da prereže vrečo. Stopil je na zemljo in se uveril, da to, kar je videla njegova zmešana glava, ni bil požar, nego svetloba vzhajajočega sonca. Tako trdo se je pokoril lahkomišelni postopač za svojo hudobno nakano! Domov je prišel bled kakor smrt. Kazen, katero je pretrpel, je ostala ljudem dolgo časa skoraj neznan. Dijaki so molčali, ker so se bali profesorjev, ki bi bili za tak postopek zapodili brez dvojbe marsikoga iz šole. Korliček sam pa tudi ni hotel povedati svoje neizrečene sramote. Svoji materi se je nalagal, da so ga prijeli razbojniki ter ga zvezali in zavlekli v hosto. Tam pa si je oprostil roke in se jim branil tako junaško, da so ga morali pustiti. V temi je zablodil, prenočil v gozdu in videl tiste prikazni, o katerih sem vam pripovedovala.

Kar so ugibali gospoda Vedeža prijatelji, se je uresničilo že čez dobre štiri mesece. Gospoda so ga premaknili iz Novega mesta o božiču leta 1848. Dobil je službo, če me spomin ne vara, v Ribnici. Ubogi Sloveniji pa so dali njeni sovražniki piti omotice ter jo položili na posteljo, na kateri je trdno in zdržema spala do leta 1865. Tisto leto so prekrstili Novo mesto v Rudolfovo. To svečanost so prišli praznovat iz Ljubljane prekrasni junaki v rdečih srajcah. Stopivši k speči Sloveniji, so zavriskali: „Noč in tema je minila, zopet nam sveti jasen, prijazen dan, čas je, da vstaneš in se veseliš svojih otrok in pri-

jatelj. Slovenija se je dvignila in od takrat se ni dala več omotiti. V prvi vrsti tistih, ki so jo oduševljeno pozdravili, je stal Korliček za zgled vsem meščanom in v očiten dokaz, da nekateremu človeku ni treba ustnih naukov, nego da ga spa-
metuje tudi — kaka vreča.”

NARODNA BLAGAJNICA

Po Dolenjskem je hodil pol stoletja plečat, dolg berač, ki je bil s svojim tožnim stanom popolnoma zadovoljen. Zaradi vedne dobrovoljnosti so ga zvali ljudje: „Veseli Miha, Veseli Podgorec.” Naj je stopil v kmetsko hišo, krčmo ali vinski hram, povsod so ga pozdravljali glasno in radostno: „Dobrodošel!” Miha je kratkočasil mladino in starce s svojimi poskočnimi pesmicami, mičnimi pripovedkami, bistrournimi ugankami in domišljaji. Sile ni trpel nobene. Kmetje mu niso dajali le kruha, ampak ga vabili tudi na južino in večerjo in v krčmah je dobival razen štruce tudi mesa in vina, kolikor je zaželel. Drugi berači morajo ležati ponoči v nastilu ali pa na sami slami, Mihi pa so prinesle gospodinje vselej tudi kako rjuho, plahto, star plašč ali oguljen kožuh, da se je z njim ogrnil. On je bil hvaležen za vsak dar in ni pozabil noben dan moliti za dobrotnike. Tako je beračil mnogo mnogo let, vsem ugoden, nikomur nadležen, dokler ga nista pritiskali medla starost in težka naduha. Zdaj, ko se ni mogel več šaliti in prepevati okroglih pesmic, so ga jeli rojaki grdoglediti in zaničevati. Odrezali so mu kosec suhega kruha, nikjer pa mu niso ponudili tople jedi ali kupice vina. Žalosten je hramal starček iz Podgorja proti Novemu mestu, prosit gospode, da bi ga sprejeli v tamošnjo bolnico.

Sreča ga mesar Ponomár, ki se je prej dostikrat smejal njegovim burkam, ter ga vpraša, kam se je namenil. Berač zdih-

ne: „V mestno bolnico.” Mesarju se stori inako. Dasi je bil sam ubog, je pomagal rad vsakemu revežu, tudi Miha se mu je v srce smilil. Reče mu: „V bolnicah se beračem slabo streže. Vi pojdete z mano. V moji hiši boste imeli vsaj pošteno juho in še kak drug tečen založek. Moja žena bo pazila, da ne boste ni stradali ni zmrzovali. Dokler se ne okrevate, vas ne bomo zapustili.” Po teh besedah poda beraču roko in ga prisili, da gre z njim. Odkáže mu snažno izbico, v kateri je bila peč in mehka postelja. Miha leže in skoraj mu prinese gospodinja juhe in mesa, da se je okrepčal. Ostal je pri teh blagih ljudeh več tednov. Skrbeli so zanj, kar so najbolj mogli, ali ljubo zdravje se mu ni hotelo povrniti. Čuteč bližnjo smrt, pošlje po gospoda, da ga je izpovedal in obhajal, potem pa pokliče Ponomárja in mu veli: „Bog je tako odločil, da bom jaz še danes umrl. Vi ste bili edini človek, ki me je omiloval v moji nadlogi, zato boste pa tudi moj edini dedič. Moja oprava ni vredna ničesar, ali v moji palici boste našli zaklad, ki vam bo veliko koristil, ako ga boste tako rabili, kakor vam bom naznanil. Najprej pa čujte, na kako čuden način mi je prišla ta znamenita palica v last. Po svojem siromašnem podgorskem očetu nisem dobil ni denarja ni kmetije. Že za rane mladosti sem se moral hraniti sam s svojimi žulji. Delal sem največ v hrvaških gozdih. Tam je padel name hlod in mi pohabil desno roko, da nisem mogel več služiti. Kar sem si bil prihranil, sem potrošil, preden je prešlo leto, potem je bilo treba iti beračit. Živel sem slabo in skopo kakor še nikoli. Tiste čase je hudo stiskalo našo deželo. Zemlja ni rodila skoraj nič, ljudje so cepali od lakote. Dostikrat v vsi vasi nisem ulovil niti skorjice kruha. Kdaj sem se odteščal šele zvečer in nikoli se nisem smel za gotovo nadejati, da se bom jutri do sitega najedel. Grozovito me je

bolela in skrbela ta moja revščina. Vsak dan sem molil, da bi skoraj umrl, ali Bog mi ni uslišal nespametne prošnje.

Binkoštni ponedeljek sem romal v Stopiče, kjer so praznovali cerkveni shod. Zbralo se je po stari navadi vse polno Podgorcev, ali po službi božji so šli poklapljeni precej domov, krčme so ostale prazne in tihe. Kdor je imel še kaj denarcev, jih je varoval, da si kupi v mestu komisa in ovsenjaka, vino je hodilo kmetom malo na misel. Dolga in težavna gorska pot je mene tako upehala, da sem premikal komaj noge, ki so mi bile že oslabele zaradi neprestanega posta. Dejal sem: Moram se okrepiti, če ne, omagam. Šel sem v prvo krčmo in si dal prinesiti pred hišo merico vina.

Ta koča je stala na strmem bregu. Pod sabo v dolini zagledam častitega starca, ki je sedel na kamnu in molil na brojanice. Bela brada mu je visela do pasa, v obraz in život pa ga ni bilo drugega nego kost in koža. Posušila so ga leta, še bolj pa, kakor sem menil, strašna lakota, ki je pomorila takrat pod Gorjanci več ljudi nego dvajset let pozneje prva kolera. Zdelo se mi je, da se mož milo ozira gor proti meni. Zapekla me je vest. Mislil sem si: Jaz sem res na vso moč truden, ali proti temu ubožcu sem korenjak in junak; brez vina bom prebil laže od njega. Hitro vstanem in odidem z merico v dolino.

Starcu so zaigrale solze v očeh, ko sem mu natočil kupico. Veli mi z ginjenim glasom: ‚Mene baš ne tare nikaka sila, ali bil bi greh, ko bi preziral dar, ki mi dohaja iz pravega človeškega srca.‘ Popivši merico, me opomni, naj nesem posodo nazaj, potem pa se vrnem k njemu, da se bova kaj pomenila. Razgovarjala sva se prijazno in prijetno, da nisem vedel, kako in kdaj je minil dan. Vprašal sem ga, kdo je in od kod. Odgovoril mi je: ‚Meni je ime *Vekomir*. Porodil sem se v ve-

liki in lepi vasi na šentjernejskem polju, katero so porušili pred tri sto leti Turki, da se ji ne pozna zdaj noben sled več. Domovino svojo sem ljubil tako goreče in resnično, da sem žrtvoval zanjo ves svoj imetek, vso svojo rodovino in naposled tudi svojo kri in svoje življenje. V nagrado me je namestil višji naš gospodar za čuvaja njeni blagajnici in mi podelil milost, da ne pojdem prej s tega sveta, dokler ne učakam dne nje slavnega odrešenja in vstajenja iz groba.' — Vekomir pa me je pobaral, če ne preklinjam svoje usode, da si moram iskati kruha po tujih hišah. Dejal sem: 'Nikdar še nisem klel svoje nesreče. Beraštvo mi je naložila božja volja, katero mi je častiti in slaviti. Jaz bi nosil vesel to težko breme, ko bi dobil vsak dan le toliko kruha, da bi se nasitil. Drugega priboljška si ne želim nobenega, dokler bom zdrav. Bridko se mi zdi samo to, da mi ljudje ne morejo dati niti živeža.' Starček me prime za roko in veli: 'Potolaži se! Ker so tvoje želje tako ponižne in skromne, ti hočem pomagati.'

Ko se je storila noč, vstane blagi moj tovariš ter mi reče: 'Brate, hodi zdaj z mano. Ti si mi dal južino, jaz te vabim k sebi na večerjo.' Zavila sva proti izvirku Težke vode in šla kakih sto korakov. Vekomir se ustavi pod strmo skalo. V nji so bila tesna, skrita vratca, ki so se precej odprla, ko se jih je dotaknil z brojanicami. Stopila sva v lep, razsvetljen hram, v katerem je stala pogrnjena miza in nekoliko stolov. Vekomir vzame iz omare rumene pečenke, rahle potice in majoliko vina. On ni pokusil ničesar, jaz pa sem jedel v slast kakor volk, tako dobro in obilno nisem še nikoli večerjal.

Ko sem popil vino, ki je bilo pravi vivodinski pridelek, mi je začel razkazovati starec taka podzemeljska čuda, kakršnih bi iskal zaman po vseh kraljestvih in deželah. Mislil sem, da

se nahajam v nebesih. Iz hrama se je prišlo po gladkem, marmornatem hodniku v tri velikanske dvorane, ki so se razprostirale ena za drugo. Vsaka njih je bila mnogo mnogo večja in krasnejša nego sloveča zagrebška cerkev sv. Štefana. Stene so se jim svetile in lesketale, kakor bi bile ulite od najčistejšega zlata in srebra. Strop so jim podpirali debeli, prelepo izrezljani stebri, katerim sem dogledal komaj do vrha. Zloženi so bili od samih dragih kamnov in biserov. Med stebri so stale visoke železne kadi, napolnjene z zlati, srebrniki ali pa z žlahmimi demanti, ki so sijali tako živo in svetlo, da se je razločila v dvoranaх najmanjša stvarca lahko brez luči. Jaz sem strmel in se zamikal in se kar nisem mogel nagledati in načuditi. Smehljaje se izpregovori Vekomir: „Kajne, da ni slabo založena ta naša narodna blagajnica? Zdaj pa me poslušaj, za kakove potrebe nam je bila podarjena in namenjena. Po sedanjih hudih letih bodo nastopili dobri časi. Kmet bo prideloval vsega dovolj in zapihala bo ostra burja, ki bo odnesla tlako in desetino. Gospoda bodo škripali z zobmi in prežali na priliko, da si prisvoje izgubljeno oblast nazaj. Zavladal bo cesar, ki bo ležal vse svoje življenje bolan na postelji. Služila mu ne bosta ni duh ni truplo. Namesto njega bodo zapovedovali zlobna gospoda. Hoteli bodo kmetom prodati zemljo in jih prisiliti zopet na tlako in desetino. Razpisali bodo tako neusmiljene davke, da jih ne bodo zmagovali niti najskrbnejši gospodarji. Vsa stara plačila bodo ne le ostala, ampak se podvojila in potrojila. Prišla pa bodo tudi mnoga nova, kakršnih ni bilo še nikjer, odkar obseva našo zemljo nebeško sonce. Pred vsakim malinom bo stražil vojak in zahteval od vsakega mernika žita, ki se prinese, četrtno. Na trgih se bo jemala desetina od vsega blaga, ki se bo prodajalo. Na vseh cestah

in stezah bodo stali biriči in pobirali po grošu od slednjega popotnika, naj bo tujec ali domačin. Kdor ne bo imel groša, ne bo mogel iti niti v cerkev. Davek bo treba dajati od vsakega drevesa, od vsake trte, od vsakega sadeža in posevka. Kdor bo hotel gojiti cvetlice, bo moral plačati od slednje celo desetico. Od petelina bo letne štibre 5 gld., od kokoši 2 gld., desetkrat več pa še od konj in goved. Od tolikega zatiranja se bo razlegel jok in stok po vsi slovenski zemlji od enega konca do drugega. Takrat bom poklical jaz svoje rojake in jim *odprl prvo dvorano*. Razdal jim bom vse, kar je v nji nakopičenega. Na tak način bodo plačevali strašanske davke brez težave in gospoda ne bodo mogli izvršiti svoje peklenske nakane. To grozno dobo bodo zamenila leta splošnega miru, blaginje in veselja po vsi naši domovini. Vladal bo razumen in plemenit cesar, ki bo naš rod ljubil in ga branil sile in krivice. Naši kmetje si bodo tako opomogli, da bo najubožnejši jedel vsak dan meso in popil polič vina. Gospodo bo to neznansko peklo in kačilo. V vojni bodo cesarja izdali in se združili z njegovimi sovražniki. Zaradi te njihove nezvestobe bo izgubil celo polovico cesarstva. Verni kmetje pa ga bodo prosili, naj jim da orožje in ponovi boj. Cesar jih bo poslušal in zbral črno vojsko, s katero bo premagal vse sovražnike in jim vzel nazaj ne le vso polovico cesarstva, ampak še mnoge druge dežele, ki prej niso bile njegove. Po končani vojni bo pregnal brez milosti izdajalsko gospodo in ji zaplenil vsa zemljišča, domovja in poslopja. Ukazal jih bo prodati, naj jih dobi tisti, kdor bo zanja največ ponudil. *Takrat se bo odprla našemu narodu druga dvorana*. Kmetom bom razdelil vsa bogastva, katera vidite v nji. S temi zakladi bodo šli veselega srca na dražbo in si kupili vse graščine in pristave, vse palače, rudnike in

tovarne, vse blago in vso zemljo, s katero so gospodarili prej sovražniki njihovi in cesarjevi. Rojaki naši ne bodo zdaj več vedeli, kaj je revščina, skrb in nadloga. Godilo se jim bo tako dobro, da si bodo stregli lahko vsak dan s pečenko, potico in starino in se vozili v dragih kočijah s štirimi konji. Toda ta sreča, žal, ne bo trajala dolgo. V svoji obilnosti se bodo Slovenci napuhnili in razvadili. Ne brigaje se za dušo, cerkev in druge svete reči, bodo mislili samo na posvetne veselice in šale. Zapustili bodo Boga in Bog bo zapustil njih. V pravični svoji jezi bo preklel in zavrgel našo domovino. Od vseh strani se bodo privalili vanjo sovražniki našega rodu in imena. Omehkuženi narod se jim ne bo mogel upirati. Teptali in puštošili nam bodo deželo, da se bo spremenila skoro v ogromno morišče in pogorišče. Mesta in vasi nam bodo popalili in razdejali, od morja do Drave, od Kolpe do Triglava ne bo ostala nobena cerkev, nobena hiša. V porušenih človeških bivališčih se bodo naselili volkovi in krokariji ter se pasli z mesom ubitih naših rojakov. Naši možje in mladeniči bodo popadali v nesrečnih bitkah. Brez milosrdja bodo podavili srditi krvniki sive starce in drobno deco, device in žene naše pa sramotili in si jih vzeli za ljubice. Kdor bo utekel iz občega poboja, se bo skrival v odljudnih brlogih, smradnih duplinah in podzemeljskih jazbinah. Otroci teh ubežnikov bodo rastle brez krsta, očetje in matere njihove pa umirali brez tolažbe svetih zakramentov. Ljudje se bodo hranili v svojih zavetjih kakor divje zveri s travo in koreninami, kruh si bodo mesili od stolčene hrastove in smrekove skorje. V vsi Sloveniji bo nastala beda in gorje, kakršnih ni videla niti v tisto krvavo dobo, ko so jo hodili malone vsako leto plenit in požigati besni neverni Turki. V ti neskočni revi bodo spoznali ljudje svoje

grehe in s skrušenim srcem prosili Boga oproščenja in podpore. Njih resnično kesanje in trda pokora bosta utolažila njegovo jezo. Ozrl se bo zopet milostivo na Slovence ter jim poslal mogočnega odrešenika in maščevalca. Zbudil se bo iz tisočletnega spanja Kralj Matjaž ter nam prihitel na pomoč s svojimi junaki, katere bo pripeljal iz daljnih krajev čez pet visokih gora, čez pet globokih voda. Njemu se bo *odprla tretja dvorana*. Z radostno dušo mu bom odprl neizmeme zaklade, ki se v nji hranijo, da bo mogel dajati plačo svojim vojakom v hudi in dolgi vojni. Sovražnikov bo privihralo nanj kakor listja in trave, ali ne bo se jih niti bal niti se jim umikal. Napadal in odganjal jih bo sedem let. Zadnji, poglavitni boj se bo vršil osmo leto na *Ljubljanskem polju*. Trajal bo brez sledka od velike do male maše. Ta dan bo posekal pod Šmarno goro Kralj Matjaž s svojo roko cesarja in vodnika sovražnih vojsk in potopil ostanke njegovih krdel v deroči Savi. Po slavno končani vojni bo prišel za našo domovino že zdavnaj prerokovani *zlati vek* stanovitnega miru, blaženstvu in poštenja. Moč njenih sosedov in nasprotnikov bo ležala v prahu, razbita na drobne kosce, in nikdar več se ne bodo tako okrepčali, da bi jo mogli nadlegovati in ji kratiti svobodo. Slovenci bodo ljubili Boga nadvse in svojega bližnjega kakor sebe in bodo s tem dokazali, da so vredni svoje sreče in nebeškega blagoslova. Izginile bodo vse grešne strasti, z njimi vred pa tudi vse stiske, toge in skrbi. Veselo, ali hvaležno in zmereno bodo uživali ljudje darove božje. Vsak bo imel toliko, kolikor bo potreboval zase in svojo rodbino. V deželi ne bo nikjer niti siromaštva niti prevelikega bogastva. Takrat se bodo te sijajne dvorane oživile in postale dostojen dom zmagoslavlja in veličanstva. *V njih bo stanoval sam Kralj Matjaž, vlada*

po volji božji in narodni zveste Slovence in njihove brate, ki bodo hodili od vseh strani k njemu kakor dobri otroci k svojemu skrbnemu očetu. Ubogo in zaničevano naše Podgorje pa se bo jelo zvati obljubljena dežela, kateri bodo zavidala oblast, slavo in krasoto vsa ljudstva in kraljestva tega sveta.'

Ko mi je Vekomir nehal razkladati te prevažne zgodbe pozne naše bodočnosti, je uprl resno svoje oči vame in mi velel: 'Če si jemal mojo povest pazljivo na ušesa, si lahko uvidel, da so ti zakladi odločeni našemu narodu *v skrajni sili*, da otme z njimi sebe in svojo domovino tujega gospostva, sužnosti in pogube. Dani torej niso bili zato, da bi kdo zanje pijančeval in igral in si kupoval svilnato opravo in ljubezen lahkomiselnih deklet. Gorje tistemu, kdor bi jih tratil na razkoš in pregrešne ali nepotrebne veselice. Po kratkem užitku bi mu prinesle neizogibno mučno bolezen in nesrečno smrt. Zapomni si dobro te moje besede, kajti dobiš tudi ti nekoliko peščic teh tajnih dragocenosti. Kar je popadalo z vrha kadi demantov in denarjev na tla, jih smem pobrati brez greha in dati, komur me je volja. Nocoj bom obdaril tebe, kakor sem se ti zarekel zunaj na grivini.' To rekši vzame Vekomir debelo, votlo palico ki je slonela ob stebru, in naspe vanjo do polovice demantov, drugo polovico pa napolni z zlati in srebrniki. Palico mi stisne v roko in veli: 'Tale tovarišica te bo spremljala odslej po vseh tvojih potih in te varovala vseh skrbi in nadlog. Ostani, kar si bil do zdaj, revež in berač. Kadar boš prejel od ljudi toliko, da boš prebil lahko brez stradeža, boš moral živeti ob svojem. Če pa te njihovi darovi ne bodo mogli nasititi, izvadljaj iz palice denar in se pogosti svobodno v kaki krčmi. Ako ne najdeš nikjer prenočišča, pojdi v gostilno, povečerjaj in lezi v posteljo, ki je pripravljena za tujce. Drugo

jutro odpri palico in plačaj. Če oboliš in te nihče ne bo maral v svoji hiši, se napoti v bolnico. Natresi si iz palice kakih petdeset ali tudi sto goldinarjev, da bodo videli gospodje, da ne zahtevaš postrežbe zastonj. Za pošteno plačilo se ne branijo nikogar, niti berača. Iz teh in vseh inih nezgod te bo rešila moja palica brez neprilичnih nasledkov. Ali ako bi zapravil po nepotrebnem in brez nujnega vzroka le en srebrnik, bi si nakopal z njim časno in večno pogubljenje.

Kadar ti bode življenje doteklo, daj palico, komur ti bo drago, vsekako pa ga moraš poučiti, kako in kdaj mu je rabiti zaklad, ki je v nji. Zabičaj mu, naj ga ne troši na noben način in z nikakim izgovorom na lišp in ničemurne posvetne zabave in naslade. Ako boš volil palico trgovcu, opomni ga, da mora tudi zanaprej kupčevati s *svojim* denarjem, dokler bo mogel zdelovati. Če bo pa trpel brez svoje krivice kako izgubo ali zabredel v dolgove in druge zadrege, se sme zateči brez greha k zakladu in si pomagati. V takem primerljaju mu bo zalegel tako dobro, da utegne silno obogateti, ne da bi škodil s tem truplu ali svoji duši. Zdaj, dragi bratec moj, pa idi zbogom, na zemlji se midva ne bova več videla.'

Po teh besedah mi je segel Vekomir v roko in me spravil do vrat, ki so se zdajci zaklenila za menoj. Ko sem stopil na plano, je pokrivala vso okolico gosta, črna tema, v srcu mojem pa je zasvetil jasen dan, ki me je ogreval celih štirideset let. Pomračil se mi je šele v ti moji prvi bolezni, ki je obenem tudi poslednja. Vekomirov duh me je oprostil kakor bi trenil vseh skrbi, stisk in bridkosti. Moj beraški stan se mi je zdel tako prijeten in udoben, da ne bi menjal z nobenim kmetom in nobenim gospodom. Pohajal sem po lepem božjem svetu dobre volje, čil in lahek kakor kak nedolžen otrok. Razveselje-

val sem ljudi s pesmimi in šalami in dobil od tod svoj pridevek ‚Veseli Miha‘. Čakala me je izvrstna hrana in pijača, kjer koli sem se pokazal. Tako dobro kakor jaz, ni živel noben Podgorec in Poljanec. Palice mi ni trebalo niti načenjati. Držeč se natanko Vekomirove zapovedi, sem ostal zadovoljen in srečen do globoke starosti. Spominjaj se je vedno tudi ti, prijatelj Ponomár, in godilo ter vršilo se ti bo vse po svoji volji, kakor si boš želel sam.”

Svojo dolgo pripovedko je dovršil berač Miha s hripavim in slabim glasom. Moči so mu brzo upadale. Začel je umirati in čez pol ure se mu je ločila blaga duša od telesa. Ponomár mu je dal zvoniti z vsemi štirimi in ga zakopati svečano kakor svojega očeta. V mesarjevi hiši se je udomačil blagoslov božji, ki jo osrečuje še dandanes. Nobena izkušnja ga ni mogla premotiti, da bi bil pozabil in prestopil Mihovo oporo. Ostal je mesar in prost kmet z vso svojo rodbino. Ker mu je blagodatna palica odvrčala in nadomeščala vsako kvaro in izgubo, mu je rastel dobiček in se mu množil imetek od leta do leta, od dne do dne. Zdaj ga štejejo vsi znanci že med prve kmetske bogatine na Dolenjskem. Ljudje ugibljejo, od kod se mu je nabralo toliko denarjev, in mislijo zvečine, da mu pomaga neki bankovčar. On se jim smeje in pokaže kdaj, da jih malo podraži, polno rešeto novih stotakov. Vsak razumen človek se lahko uveri, da so vsi pravi cesarski, in to mu je potrdila tudi gosposka, ko ga je bil ovadil zaviden sosed in prijatelj.

DOKTOR PREŽIR

Dekla Jera nam je pripovedovala kaj rada o strahovih, v katere je verjela čvrsto kakor v Boga in v sv. Šembiljo. Za najmičnejšo povest te vrste smatram tole:

V Kamovi hiši Pred mostom je stanoval pred veliko leti jako imeniten in bogat gospod. Prvakoval je ne le med uradniki, ampak tudi med meščani in okoličani. Brez njega volje in vednosti se ni smelo nikjer nič storiti in zgoditi. Vedel se je tako oblastno, da so mu zdeli gospodje pridevek: *Novomeški Napoleon!* Dasi je bil oduren in trd, so ga častili ljudje skoraj kakor Boga. Celo tercijalke niso vedele mnogo let nič slabega o njem; lotile so se ga šele nekoliko mesecev, preden je bil premaknjen od nas nekam gor na Nemško. Dobro, krotko in preprijazno njegovo gospo pa so obirale te jezičnice že precej od konca, ko je prišla Pred most. Ker ji niso mogle očitati nič drugega, so posegle nazaj v njeno mladost. Pred zakonom se je poznala, veste, s tistim slovečim *doktorjem Prežirjem*, ki je zložil toliko pesmi, katere prepevajo veseljaki še dandanes.

V našo krčmo so hodili kaj zastavni gospodje: Vesel, Trbuc, Ažman, Ravnik, Gropa in drugi taki. Ti naši gostje so se menili dostikrat o Prežirju in ga opisovali prav natanko, kakov je bil, kake navade je imel in kaj je doživel in pretrpel. Vsi so trdili v en glas, da ga treba šteti med največje razumnike, ki so se porodili v naši deželi in v našem narodu. Kdor ga je vi-

del in čul prvikrat, ni zapazil precej čudovite njegove bistroumnosti in zmiselnosti. Beseda mu ni tekla lahko in gladko. Mož je nekoliko mécal in pripovedoval vse mirno in enolično, ne pa kakor nekateri govorniki, da bi bil vmes kričal, pačil obraz in mahal okoli sebe z rokama. Tudi ni bil vaje, da bi se bil smejal sam svojim šalam. Ko pa je odjecljal prvih pet ali šest besed, se mu je razvezal jezik in zdrknila je z njega dostikrat tako slana, da so se morali prijeti možaki za trebuh, da jim ga ne raznese smeh, babe pa so bežale iz hiše, kakor bi jih pritiskal za petami sam peklenski rogatec. Njegove burke, veste, niso bile vselej take, da bi jih smeli slišati otroci. Brat ga je dobrovoljno kdaj pokaral: „France, razuma imaš dosti, razuma, ali kaj pomaga, ko pa nečeš rabiti pameti.” To prijazno očitaneje je pomenilo, da je zaničeval Prežir tiste podle umetnosti, s katerimi se dobi na svetu najprej velika služba, imenitnost in bogastvo, in jih zaradi tega zovejo praznoglavci pamet. Zahteval je od vsakega človeka resnico in pravico in spoštoval je samo tistega, kdor se je odlikoval s čednostmi in z vednostmi. Malopridneža in bedaka je črtil in preziral, čeprav je bil najmogočnejši velikaš in milijonar. On se ni znal ne lagati ne hliniti. Nikdar se ni nikomur prilizoval, uklanjal ali priporočal in prosil milosti. Gospodi je dokazal, da razume več nego vsi drugi, pa si je mislil: Zdaj veste, kdo sem in kaj znam. Če sem za vas, vzemite me v službo; če nisem, mar mi je! Živel bom tudi brez vas. Takih ponosnih korenjakov v stare čase vlada ni sprejemala rada med uradnike. Prežir si je moral iskati drugje kruha. Meni se prav zdi, da ga je imel v pisarnici neki drug doktor, ki mu je bil prijatelj. Delal je zanj pravdarska pisma ali káli. To pa vem za gotovo, da mu zaslužek ni bil preobilien. Hodil je rad v gledališče in na druge gos-

poske veselice; že zaradi njih se je moral oblačiti kar se da lepo, po najnovejši šegi. Take reči pa niso zastoj. Vedlo ga je kdaj trdo za denar. Svoje dohodke je potrošil tem laglje, ker je bil jako usmiljenega srca in dobrih rok. Noben revež ni šel od njega brez daru. Najrajši je pomagal poštenim siromakom, ki so se sramovali prositi: takim je stisnil v dlan kar celo dvajsetico pa tudi goldinar. Sestra, ki mu je nekaj časa gospodinjala, je zagodrnjala nejevoljno nad nekim beračem, ki se je bil navadil, da je prišel vsak dan po miloščino. Prežir pa jo je zavrnil: „Kaj se jeziš, ali ne veš, da mora človek vsak dan jesti in še po večkrat.” Na začetku šolskega leta je videl učenca, ki se je milo jokalo, ker mu uboga mati ni mogla kupiti bukev. Ko je izvedel, zakaj plače, ga je prijel za roko in šel z njim v prodajalnico ter mu kupil ne le knjige, ampak tudi papirja in drugih potrebnih reči, povrhu pa mu podaril še petico za jabolka. Dijak višje šole je potožil tovarišu, da bo moral šolo pustiti, ker oče ne more več zanj plačevati, druge podpore pa nima. Prežir, ki je slišal te besede, ga potrka po rami in mu veli: „Priatelj, pojdite z mano. Neki trgovec, moj znanec, potrebuje za tri otroke učitelja. Dajal vam bo hrano, stanovanje in kak majhen nameček tudi v denarjih.” Tako je pomogel pridnemu mladeniču, ki je postal pozneje sloveč duhovnik in doktor svetega pisma. Mnogim ubogim dečakom je dobil kosilo v samostanu. V Ljubljani se je bil pobratil z imenitnim patrom Benútom. Preden so se odprle po sv. Mihelu šole, se je vselej oglasil pri njem. Benút je že vedel, po kaj je prišel, pa se je zasmel in ga vprašal: „No, France, koliko bi jih pa letos rad preskrbel z zloglasnim našim ričetom? Ali veš, žlice jim boš moral sam kupiti.” Že bolj odrasle dijake pa je priporočal svojim bogatim znancem, posebno pa profesorjem ma-

lih šol, da so nagovarjali roditelje, naj si jih vzamejo otrokom za hišne učnike.

Kranjci ne morejo brzdati jezika. Skoraj vsakemu človeku natvezejo kak priimek, da ga pikajo z njim za hrbtom ali pa tudi dražijo v obraz. S pravim imenom menda ne kličejo nobenega krčmarja, nego govore rajši: Bikabirt, Kobilabirt, Švedrabirt, Prosabirt, Silabirt, Muhabirt itd. Ni dolgo kar je umrl pisač, ki so mu dejali doktor Kibla. Pa tudi pravih doktorjev naši ljudje ne puščajo na miru. Gorenjcem ni storil Prežir nikoli nič žalega, pa so mu pritiskali vendarle smešni in grdi pridevek: doktor Figa, zato, ker se je rad zabaval z otroki in jim pridno kupoval sladke tržaške fige.

Ljudje pravijo: Kdor otroke ljubi, brez skrbi snubi. Tak mož res najlaže nosi težko breme zakonskega stanu. Tudi doktor Prežir si je našel v Ljubljani lepo in obenem bogato deklico, s katero se je želel poročiti. Ali njemu ni bila namenjena nobena pozemeljska sreča. Zaveroval se je v to gospodično tako globoko, da je ni mogel pozabiti ne na tem in, kar je gotovo še dokaj bolj čudno, niti na onem svetu. Pod okno ji je hodil baje v jasnih nočeh, ko je svetil mesec, prepevat: Luna sije — kladvo bije ... To pesem je bil zložil nalašč zanjo. Razen tega pa še mnogo mnogo drugih. Gospod Gropa mi je posodil precej debele bukve, ki so bile polne Prežirjevih pesmi. Prebrala sem vse od konca do kraja. Nekatere so bile pobožne in svete, kakor kaka prav lepa pridiga, največ pa je bilo posvetnih, takih, kakršne najbolj ugajajo vroči mladini. V njih poveljuje Prežir lepoto svoje izvoljenke ali pa opisuje tako ganljivo hrepenenje in bolečine svojega srca, da so mi prihajale neprenehoma solze v oči. Dandanašnji se nahaja pač malo

moških, ki bi ljubili in častili svojo žensko tako resnično goreče in stanovitno, kakor jo je ta imenitni slovenski doktor.

Gostje naši niso nikoli ničesar slišali, kakovega srca je bila proti njemu *ona*. Jaz mislim da bi ga bila vzela drage volje, ko bi bil imel toliko dohodkov, da bi se bila vozila pri njem lahko v kočiji in živela še dalje tako dobro in brezskrbno, kakor je bila vajena v domači hiši. Ali revnega človeka, če je prav doktor, bi se branilo še kako kmetiško dekle, nikar gospodična, za katero so se poganjali najboljši snubači, mestni in dežel-ski. Ponudil se ji je velikaš, vaša gnada, ki je dobil od cesarja prelepo službo, po očetu pa denarjev, da sam ni vedel koliko. Oče in mati sta rekla: „Vzemi ga!” in pokorna hčerka ju je poslušala in se z velikašem pozakonila. Njena nezvestoba je Prežirja tako potrla in zbegala, da ni moči dopovedati. Laž-nivi svet in tožno življenje sta se mu pristudila. Kdaj se je zaril v papirje in brskal in črčkal po njih noč in dan brez spanja, brez jedi in pijače. Večkrat pa se mu je delo uprlo, da po štiri-ri najst dni ni prijel nič za pero. Taval je zamišljen sem ter tja, kakor bi bil mesečen, ali pa je dirjal po cesti, kakor bi ga kdo podil. Živel je brez pravega redu in pravila. Zanimarjal je opravke, pa tudi samega sebe. Na obleko ni pazil več tako skrbno kakor nekdanj, dostikrat so ga videli prav borno opravljenega. Posebno so se smejali Gorenjci njegovi stari kapi in izpreminjastemu klobuku. Tolažbe in zabave si je iskal v družini, ki ni bila vselej dobro izbrana, najrajši pa v vinu. V krčmah je prebil po ves večer, kdaj tudi popoldne. Zaradi te slabosti so ga razlajali sovražniki, še bolj pa hinavski prijatelji za silnega pijanca. Ta govorica je bila prehuda in nesramna. Prežir je sedel mirno pri svoji merici: on ni nikoli razbijal in razgrajal ali delal ljudem nadleže. Tako pohlevnega pivca si želi

vsak gostilničar. Tudi naši gostje so začeli enoč premlevati to Prežirjevo pijanstvo, gospod Ravnik pa jih je ustavil in pošteno branil slavnega pesnika. Dejal je: „Za pet ran božjih, ne bodimo taki zlobni farizeji! Prežir ga je rad pil, kakor ga pijemo radi mi, ki smo tukaj, in z nami brez števila ljudi vseh stanov in narodov. Pač res je, da objedajo sršeni samo žlahtno sadje, lesnik pa se niti ne dotaknejo. Drugim pivcem nihče nič ne očita, ker so ničle, Prežir pa je ostal še po smrti imeniten in velik mož, zato misli vsak capin, da ima pravico, omejavati mu grob z blatom. Ni tega ne smemo pozabiti, da smo mi tu zvečine oženjeni dedci; doma nas čaka društvo, žene in otroci, itak visimo v krčmi dostikrat od sedmih do polnoči, če ne še dalje. Doktor Prežir pa je bil brez rodovine, samec. Če bi mu prav nobena žalost ne bila morila srce, ga je gnala v krčmo že puščoba. S čim in s kom zaboga bi se bil mogel kratkočasiti v svoji mali izbi doma. Spati se mu ni dalo in brati se pa zmerom tudi ne more. Zopet se potrjuje stara resnica, da vidimo pazder v očesu bližnjega, bruna v svojem pa ne vidimo.”

Naši gospodje so pravili, da ga je bila tožnost enoč tako prevzela in zmešala, da ni nič vedel, kaj dela in ukreplje. V ti zmotnjava se je hotel sam končati. Že se je bil zadrnil, ali prihiteli so še o pravem času domačini in ga oteli. Usmiljeni Bog, ki je poznal njegovo plemenito srce, ni želel, da se pogubi časno in večno, nego da se reši in zveliča. Ni še učakal velike starosti, ko se ga je prijela huda bolezen, ki se ni dala ozdraviti. Na smrtni postelji se je resnično pokesal vseh svojih grehov in napak in je umrl spokorjen, okrepčan s svetimi zakramenti in v trdni veri, da najde človek mir in pravo bla-

ženstvo samo v naročaju vzvišene naše matere, svete kato-
liške cerkve.

Tisti prvak, ki se je oženil s Prežirjevo milico, je služil naj-
prej v Ljubljani ali kje, kasneje pa ga je poslalo poglavarstvo
v Rudolfovo. Ker v mestu ni mogel najti pripravnega stano-
vanja, je šel v šmihelsko župnijo in vzel v zakup Kamovo
hišo, kar sem že omenila. Ljudje so hitro izvedeli, kako znanje
je imela njegova gospa na Gorenjskem. Povedali so jim urad-
niki, ki so prebivali nekdej v Ljubljani; s Prežirjem so neka-
teri celo občevali. Pa saj ni bilo treba dosti praviti. Prežir go-
vori o svoji ljubezni na vsa usta v pesmih, katere poznajo že
zdavnaj tukajšnji Dolenjci. Kar jaz pomnim, prepevajo v me-
stu: Luna sije ... ne le dijaki, ampak tudi vse dekle in pestunje.
Gospa je živela s svojim možem v prelepi prijaznosti in slo-
gi, vsaj na videz. Bog ji je bil podaril tudi nekoliko krasnih in
prav dobrih otrok. Nekateri so pa vendar ugibali, da ne more
biti srečna, ker je bila zmerom tako bleda in dostikrat vsa
zamišljena. Trdili so, da se ji sili še vedno v spomin zapuščeni
ljubček. Za hišno si je vzela neko suho Marijo, zvesto, ali pre-
cej sitno babnico. Razen nje ji je stregla moja znanka Neža,
ki je služila prej obenem z mano v krčmi. Ti dve sta dobro
vedeli, kaj se govori o gospe, in Marija, ki ni mogla nič za-
molčati, jo je vprašala enoč kar naravnost, če je bila res že
zaročena s tistim slavnim doktorjem, ki je znal delati take
mile pesmi. Gospa se zasmije nekako posiljeno in veli: „Da se
ti ljubi pobirati te stare čenče! Doktor Prežir je bil tak tiček,
kakor so vsi. Kvasil je o ljubezni vsaki, da se je pomenkoval
z njo le pet minut. Kakor drugim, se je dobrikal kdaj tudi me-
ni. Skrb me je bil! Trape, ki so mu verjele, je božal baje prav
ljubeznivo, ali kadar mu je prišla muha, je pa znal tudi pras-

kati kakor maček. Hodil je v gledališče in na plesišča, pa je metal po tleh majhne listke, na katerih so bile zapisane vsakovrstne zabavljice na ljubljanske gospodične. Ti listki so šli potem od rok do rok po vsem mestu. Ogrebal je na tak način tudi mene. Jaz sem se strašno jezila.

Ko je to slišal, se je grohotal in hvalil po Ljubljani, kako me je razsrdil. Pa s takim porednežem da bi se bila jaz zaročila? Ha, ha, ha!”

Vidi se, da gospa ni hotela priznati resnice. Taji in zanika se lahko vse, še to, da je sneg bel. Jaz in Neža sva bili trdno uverjeni, da je mislila še zdaj na doktorja. Dokler je bil živ, se ni pripetila nobena takova reč, ki bi jo bila izdala. Kmalu po njegovi smrti je šla z gospodom nekam na deželo. Domov se jima ni mudilo, ker je svetil mesec. Vrnila sta se nekaj pred polnočjo. Hišna, ki je bila obenem kuharica, prinese večerjo. Komaj začneta zajemati, zapoje nekdo za hišo z zvonkim glasom: „Luna sije — kladvo bije.” Gospa se zgane, da ji pade žlica iz rok. Tresla se je kakor šiba. Ko je vprašal gospod, kaj ji je, zaječi: „Oh, prišlo mi je tako slabo, da komaj diham.” V posteljo so jo morali nesti, ker sama ni mogla iti.

Vreme se je še tisto noč spremenilo; deževalo je mnogo dni skoraj neprenehoma; noči so bile temne, da se ni nič videlo. Gospa si je opomogla in se zopet razvedrila, ali na njeno nesrečo se je razvedrilo kmalu tudi nebo. Zopet je sijal svetli mesec. Vreme je bilo tako toplo, mirno in prijetno, da sta ostala gospod in gospa do enajstih na vrtu. V Portovi hosti zavpije trikrat sova, precej za njo pa se oglasi s Krke: „Luna sije — kladvo bije.” Gospa zakriči in pade brez zavesti gospodu v naročaj. Drugi dan je vstala zdrava, ali ob pozni enajsti uri se je ponovila pesem in z njo tudi njena bolečina. Od zadnjega

do prvega krajca in kadar je bilo oblačno, ni čutila nikoli nič težave, ker se ta čas ni slišalo nobeno petje. Ko pa se je začela luna polniti, se je oglasil vsak večer neznani pevec in uboga gospa je trepetala in omedlevala. Večkrat jo je lomil in zvijal tak strašanski krč, da jo je hotelo zadušiti. Precej, ko je ponehalo petje, ji je prešla tudi bolezen.

To petje ni bilo zmerom enako; kdaj se je čulo več glasov, največkrat pa samo eden. Še bolj čudno je bilo to, da se ni glasilo vselej z istega kraja, nego zaporedoma s Šanc, izza Kamove hiše, z Lok in kdaj celo s Krke. Najbolj pogostoma pa je dohajalo vendar s Šanc, s tiste nekoliko viseče tratine, ki je na bregu za kapiteljskim vrtom. Gospod je mislil, da mu ženo hodijo nadlegovat razposajeni dijaki. Prej se kvartajo v kaki beznici, ko jih krčmar zapodi, gredo pa tulit na Šance. Če dobe kak čoln, se vozijo po Krki in ustavijo kje za Kamovo hišo, da tam vrišče in nagajajo. Tožil jih je ravnatelju, ali brez uspeha, ker so vse utajili in se jim ni moglo nič dokazati. Gospod je bil velik prijatelj s kanonikom Jelovškom. Nagovarjal ga je, da bi šel dijake svariti in se jim groziti z najstrožjo kaznijo, ako ne bodo mirovali ponoči. Jelovšek je prišvepal — imel je takrat bolne noge — res v šolo, ali fantov ni hotel zmerjati in strašiti, nego jih je prosil prav lepo, naj bi ne prepevali več „Luna sije“ v takem kraju, kjer bi jih mogla čuti tista bolehnata gospa v Kamovi hiši. Reva je tako občutljiva, da bi ji utegnilo to petje jako škoditi. Dijaki so se o teh besedah na ves glas zasmeli. Eden je baje celo dejal: „O saj vemo, zakaj ji preseda pesem; naj ji le, saj je presedala tudi Prežirju njena babja omahljivost.“ Prošnja kanonikova ni pomogla nič. Kakor prej se je razlegalo ob mesečini ponočno petje in begalo in mrcvarilo nesrečno Ljubljancanko. Neža vpraša

Marijo, zakaj neki ne more slišati te prelepe pesmi brez hudih bolečin. Hišna odgovori: „To se zdi tudi meni neizrečeno čudno. Če jo pobaram, pokima z ramama in pravi, da so krivi slabi njeni živci, katere razdraži zlasti ponoči vsaka malenkost. Mogoče! Ali jaz bi dejala, da je glavni vzrok morda nekaj drugega. Pesem „Luna sije” jo domišlja dekliških let, ve-sele njene mladosti, pa se ji stoži in milo stori, ker ve, da se ji ta zlati čas ne povrne nikoli nikoli več. Tudi zdaj se ji godi dobro. Tako, kakor njo, ne časte nobene druge gospe v Novem mestu in za življenje ima vsega dovolj, česar koli poželi. Ali ljubljanskih veselic ji ne more dati malo naše mestece. Dostikrat vlada v njem taka puščoba, da bi človek najrajši pobegnil. Tudi stanovanje naše je preveč odljudno. Posebno ob grdem vremenu prebó se prav težko v ti samoti, ki je bolj podobna puščavi nego kaki vasi.”

Marijino razlaganje se Neži ni zdelo dosti verjetno. Njo je obhajala že dolgo huda slutnja, ki se je tudi potrdila. Neko soboto je šla prav pozno s kablom po vode. Noč je bila jasna in svetla. Iz Krke se je vzdigovala sem in tja megla. Iz megle se pomoli najprej glava, potem tudi život velikega moža. Mahaje z rokami je letela prikazen z meglo vred gor po Krki. Za Kamovo hišo, baš pod gospenjo spalnico, obstane ter se globoko trikrat pokloni in začne prepevati z močnim glasom: „Luna sije — kladvo bije”. Neža se tako prestraši, da, pustivši kabel, pobegne v hišo. Odslej ne bi bila šla tako pozno po vodo ne za sto goldinarjev. Zdaj se je na svoje oči uverila, da pevec ni dijak, ne kak drug človek, nego brez dvojbe doktor Prežir, ki hodi svoji izvoljenki še po smrti naznanjevat neskončno svojo ljubezen.

Marija ni verjela, da bi se mogel mrlič povrniti nazaj na ta

svet. Nežini pripovedki se je smejala in velela, da se ji blede, da je imela prazno podobo megle za moža. Jaz pa sem bolje poznala svojo prijateljico. Kar vem, je govorila zmerom prav pametno in nihče se še ni pohvalil, da bi jo bil ujel v kaki laži. Resnico njenih besed je dokazoval tudi gospenji prstan.

Neža je imela sestrično Franico, ki je poznala mladega kovača. Ker je želela, da bi bila nje ljubezen trdna in brez greha, je šla s fantom v cerkev. Stopivši h kropilnemu kamnu, sta spustila vsak svoj prstan v blagoslovljeno vodo. Pred velikim oltarjem sta potem prstana zamenila. Ali ta kovač je bil jako lahak človek. Še tisti teden je napajal v mestni krčmi neko drugo punčaro. Zvečer je zapazil, da mu je Franičin prstan počil. Nesel ga je k zlatarju, da mu ga je zvaril. O sv. Vidu se je napotil k maši na Ljubno. Tam je kupoval vino in se lagal neki Topličanki, katere ni prej še nikoli videl. Na roki mu zazvenči: tink! Ko pogleda, mu je bil prstan zopet počen. Dal ga je vdručič zlatarju. Čez nekaj mesecev je ubila porednega kovača na isti gori strela. Po životu mu ni naredila nobene rane, tudi obleka na njem je ostala cela. Prstan pa mu je strela raznesla na drobne kosce, v očitno znamenje, da ga je zadela strašna kazen božja zaradi njegove grde nezvestobe. Tudi ljubljanska gospa je imela počen prstan, ki se za dolgo nika- kor ni dal popraviti. Sama je povedala družini, da ga je poslala že trikrat k zlatarju, ali v dveh dneh je odjenjal vselej ravno tam, kjer se je bil pretrl prvikrat. Naročila je tudi Neži, da je šla z njim k zlatarju. Ta bi bila rada vedela, kakšen je, in odpre spotoma škatlico. V nos ji udari oster, mrtvaški duh! Obšla jo je taka groza, da se je zgrudila. Ko pove to prigodbo hišni, jo je začela psovati. Prismoda, avša, trapa in še druge grde priimke ji je dajala. Po nje misli je dišala po prhnelem

stara volna, v katero je bil zavit prstan. Ali ta Marija je rada obrnila vsako reč tako, kakor bi se ne pripetilo na svetu nikoli nič posebnega in božjega. Smukaje se vedno okoli gospode, je zapravila vso vero. Trdila je celo vpričo otrok, da je našla v bukvah, da sv. Jurij ni nikdar živel. Rogala se je Blaževemu blagoslovu in o svetinjah sv. Feliksa je blebetala, da so toliko vredne, kakor če bi ležala v oltarju kaka mačka.

Prstana se je držalo tudi to čudno svojstvo, da je prišel sam nazaj, če ga je gospa izgubila. Enoč ga je bila nataknila, preden je sedla v čoln. Vozila se je gor in dol z znanci vred po Krki in ogledovala vodo, ribe, bregove in ljudi, kar zapazi, da prstana nima več. Moral se ji je zmuzniti in zdrkniti v vodo. Ko pride domov, počí z rokama, kajti zagledala je izgubljeni prstan na oknu. Modrijanki Mariji pa se niti ta prigodek ni zdel nič skrivnosten. Bleknila je: „Gospa je *mislila* natakiniti prstan, pa je v naglici to pozabila in ga pustila na oknu.” Ali vsak pameten človek mi bo potrdil, da je gospa gotovo bolje vedela nego nje jezična hišna, kaj je vzela s sabo, ko se je šla na Krko vozit. Kadar se babnice lišpajo, se naključí presneto poredkoma, da bi pozabile dejati nase svoje dragotine.

Ljubljanska gospa se po letih še ni bila postarala, ali ponočni strah in notranji črv sta ji razjedala nežno truplo. Hodila je pripognjeno in ni je bilo drugega nego sama kost in koža. Slutila je, da ji življenje poteka. Neko noč se je čulo silno razbijanje z bližnjega otoka. Zjutraj sta stali gospa in hišna pri Krki. Po vodi pride mrtvaški les, se ustavi za hip pri Kamovi hiši baš pred gospo in odplava dalje. Gospa je dejala: „Krsta me opominja, naj se pripravim za daljno pot.” Ribič je pozneje pripovedoval, da je videl tisto jutro na otoku gosposkega moža, ki je tesal črno skrinjo, ali kaj je bilo, in jo vrgel, ko

je bila dodelana, v vodo. Neža je precej velela: „Ta tesar je bil doktor Prežir“, in meni se zdi, da je pogodila. Gospa se je še nekaj dni silila in hodila, potem pa legla in ni več okrevala. Od konca se je spominjala rada raznih posvetnih reči: mladostnih svojih let, prijaznega Rožnika, prelepe dolske župnije, kamor se je vozila za veselje v topla pomladanska jutra. Zadnjih štirinajst dni je mislila samo na svoje otroke in na svojo dušo. Molila je slednjo uro in tako zbrano in goreče, kakor bi se zamikala. Če je prišel v njeno spalnico kak človek, je ni nič motil, ker ga ni niti zapazila. Bogu je vse mogoče, morda je bila res zamaknjena. Kdor jo je videl pred boleznijo, ne bi je bil zdaj poznal. Okrogli nežni obrazek se ji je pomladil in svetil in smehljal kakor nedolžnemu otroku. Čudno je bilo tudi to, da je pozabila na smrtni postelji nemški. Po slovensko je molila, po slovensko se razgovarjala z gospemi, po slovensko se poslavljalja z gospodom in svojimi otroki. Prelivalo se je obilo solz, ko je izročila Bogu svojo čisto dušo. Reveži vse okolice so izgubili svojo mater, družina pa dobro gospodinjo, da boljše niso nikoli imeli in si je nikoli želeli. Truplo so odnesli na šmihelsko pokopališče, ki se je napolnilo po vsem svojem prostoru z gosposkimi in kmetiškimi pogrebci. Neža se je vstopila prav blizu jame. Zraven nje je stal čuden gospod, ki ga ni videla v vsem svojem življenju. V rokah je držal debelo popotno palico. Bile so povse suhe in brez žil. Oči je imel zatisnjene, kakor bi spal. Život se mu ni nič ganil in zdelo se ji je, da niti ne diha. Spreletel jo je strah, da je odskočila v stran. Domislila se je zopet doktorja Prežirja. Ko se je pozneje ozrla, je bil neznani tujec že nekam izginil, na njega mestu je klečala pri grobu jokajoča Marija. Jaz nečem trditi, da je šel mrtvi slovenski pesnik za pogrebom

nekdanji svoji prijateljici, to pa je popolnoma gotovo, da je tisti dan, ko so zagrebli njo, našla mir in pokoj tudi *njegova* duša. Od takrat je minilo že veliko let, mnogo mnogo potov je svetil polni mesec na jasnem nebu, v Kamovi hiši pa ni slišal o pozni ponočni uri nikdar več noben človeh tiste krasne ali za rajnko gospo pregrozne pesmi: „Luna sije — kladvo bije.”

ZAKLAD

Bajko o zakladu je povedala Kolenčeva Jera naši sebenjci Rezi, ki se ji je morala zareči in dati roko, da je ne bo pravila nikoli meni ali moji ženi. Reza je en dan srečno premagala prirojeno slabost in je molčala. Drugo jutro pa jo je nadlegoval srbeči jeziček tako neprenosno, da je morala priti že ob šestih v kuhinjo h gospodinji, pripravljajoči nam zajtrk, in ji priobčiti tole precej čudno, ali vsaj zame jako zanimivo pripovedko:

V novomeško okolico se je priselil pred kakimi osemnajstimi leti neki Gorenjec srednje dobe, ki je služil prej mnogo let za učenika *na Hrvaškem*. Zaradi tega so ga zvali ljudje Hrovata, dasi je bil kranjskega rodu. Živel je ta človek nekako po svoje, kakor nobeden. Pozimi in sploh ob grdem vremenu je čepel po cele tedne doma pri bukvah, da se ni ganil iz hiše. Kadar se je uvedrilo, pa ga nobena sila ne bi bila mogla zadržati v stanovanju. Hodil, kolovratil in stikal je take lepe dni po vsem Dolenjskem od enega konca do drugega; krepila, zabave in počitka si je iskal v bornih krčmah in vinskih hramih. Čeprav je bil po svojem stanu gospod, se ni hotel nič družiti z gosposkim svetom. Tem rajši pa se je pomenkoval in dobrovoljil s kmeti, in to ne le z gospodarji, ampak tudi z njihovimi posli, rokodelci, najemniki, pastirji in celo z berači in otroki. Slušaje njih pogovore in pesmi, je imel vedno pred seboj majhno knjižico, v katero si je nekaj zapisoval. Nihče ni

izvedel, kaj si je beležil vanjo in čemu jo rabi. Ko je bil poskusil in spoznal natanko vse krčme šest ur naokoli, je ostajal največkrat pri *Permanu* za Krko, kjer so točili zmerom izvrstnega trškogorca, obenem pa stregli ljudem tudi s slovečimi krškimi raki, z ocvrtimi piščanci in mastnimi klobasami. Hrovatu ni bilo toliko za dobro jed in pijačo kolikor za prijetno družino. Pri *Permanu* so se zbirali najbolj taki veseljaki, ki so mu bili po volji. Sedeval je pri njih po celo popoldne ter se smejal njih burkam in črčkal vmes po svoji drobnosti knjižici. Tudi s krčmarjem sta se kmalu prav dobro sprijaznila in malone pobratila.

Permanu, ki je bil ponosen kmet stare korenine, se je priljubil Hrovatu že zato, ker je hvalil in povzdigoval poljedelca visoko nad vse druge stanove in grajal z ostrimi besedami tisto gospodo, ki zaničuje preprostega oratarja in ga zatira in mrcvari, kakor da bi bil črna živina, ne pa človek in kristjan. Če je količkaj utegnil, je stopil k njegovi mizi, da sta se pomenila kaj o sedanjih hudih stiskah in nadlogah in o nekdanih dobrih časih, ko je bil mernik pšenice po štiri dvajsetice, vedro najboljšega grčevca z dvema bokaloma namečka pa po dva goldinarja.

Enoč pa *Permana* ne vem zakaj ni mikalo govoriti ni o sedanjosti ni o preteklosti, prišlo mu je na misel nekaj novega. Dejal je dobrovoljno: „Gospod Hrovat! Jaz vas ne bom prosil, da bi mi razodeli, kaj si zapazujete tako pridno na papir. Ali kaj rad bi vedel, če ste že slišali kje in si začrkali v bukvice tako umetnost ali tak zagovor, ki obogati človeka brez velikih in dolgih trudov, ne da bi moral zato žaliti Boga in napraviti svojo neumrlo dušo. Tak zapisek bi jaz potreboval in

dal bi vam zanj iz srca rad vse, karkoli bi zahtevali. Ali ga imate?”

Hrovat se zasmije: „Za druge ne, vam, ki ste mi pravi prijatelj, pa ga preberem, kadar le hočete. Ogrenili boste po mojem napotku silen zaklad, ki vas bo oprostil vseh skrbi za življenje, toda morali si ga boste najprej zaslužiti in storiti sploh natanko vse, kar bom zapovedal. Povračila pa ne maram drugega, nego da bom popil vselej, kadar pridem k vam, dve ali tri merice zastonj. Ta nagrada vas ne bo dosti bolela, meni pa bo veliko zalegla, kajti dobivam jako borno pokojnino.” Starec se je tako obveselil teh besed, da je nehote zaukal, kar se mu ni primerilo že več nego trideset let. Hrovat mu je mignil, da sta šla na drugi konec hiše. Tam sta se zaklenila v hram, da bi ju nihče ne slišal. Perman je zvedel od Gorenjca vse dolžnosti, katere mu je izpolniti, da dobi zakopane denarje. Obljubil je pokorščino in se začel pripravljati brez oklevanja na skrivnostno delo.

Prinesel je na pod več otepov ter jih razvezal in se jel postavljati na glavo, da bi se prevrnil štucokračo. Trebalo se mu je mnogo vaditi in uriti, da so se mu okorni udje zopet udali in se obračali po njegovi volji. Za mladih let se je dostikrat zabaval in bahal s to igro, ali zdaj se mu dolgo nikakor ni hotela posrečiti. Stare kosti so mu strašno hrščale in pokale, ko jih je dvigal in silil kvišku, izpodletelo mu je gotovo stokrat, preden se je prevrnil štucokračo. Ali z marljivimi vajami in stanovitnostjo je naposled premagal vse zapreke in se postavil na glavo zopet tako zlahkoma kakor nekdanj v svojem petnajstem letu. Ljudje, ki so ga videli, da se prevrača tako narporno in neutrodno po slami, so mislili, da se mu je zmešala pamet, in so ga na vse pretege osmehovali, dražili in obirali.

On se ni nič jezil nanje, nego jim je odgovarjal mirno: „Zdaj se smejete vi, o božiču se bom smejal pa jaz.” Ko je nastopil adventni čas, je šel Perman vsak dan k trem sv. mašam in postne dni ni užival ničesar razen suhega kruha in vode. Hrovat mu je bil tudi ukazal, da mora ob adventu premagati samega sebe, to je pravično svojo jezo. V Novem mestu je živel takrat peklensko hudoben jezičnik, ki je razžalil vsakega človeka brez vzroka in povoda. Domačini so mu dali priimek Rosin, menda zato, ker je nosil dolge, nečedno razmršene lase. Sede pred svojo hišo je sramotil neprenehoma ljudi, ki so hodili mimo njega, z najgnusnejšimi pridevki, psovkami in očitanki. Zaradi te surove navade ga je doletela marsikatera gorka pljuska in batina, kar pa divjaka ni nič spametovalo, nego ga le še bolj razjarilo in razkačilo. Hrovat je velel Permanu, da mora iti mimo Rosina desetkrat zaporedoma, ali ga ne sme niti zmerjati niti udariti. Možu se je zdela ta potrpežljivost tako težka in mučna, da je vzel s sabo svojega sinu za pomočnika.

Komaj ga je Rosin ugledal, ga je začel pikati zaradi las, kateri mu je bila starost že močno pobelila. Zadrhl se je zlobno: „Perman ne kosi za mizo, nego v svinjaku. Srebal je s prasci iz korita mleko, pa so ga obrizgali tako grdo, da mu je vsa glava bela, ha, ha, ha!” Perman se je smejal ti neumni in neslani zabavljici in šel dalje. Ko se je obrnil, se je lotil klepetáč njegovih platnenih in že precej ponošenih hlač. Kričal je glasno, da se je čulo na konec ulice: „Poglejte no Permana, kako po praznično se je danes našopiril. Hlače so mu prišle gotovo z Dunaja. V našem mestu ne prodajajo takega dragega blaga. Vatel ga stoji nemara dva groša ali pa še več.” Tudi to roganje je poslušal Perman brez velike nejevolje. Ko je prišel do

Rosina v tretje, je zarohnel lopov: „Perman, ne drži se tako pokonci, saj te poznamo, kdo si. Nekaj denarja si si res nabral, ali vsak krajcar, ki ga imaš, je pridobljen s sleparstvom.” Te besede so Permana že silno ogrele, ali premogel se je in molče korakal dalje. Rosin ga je potem dražil še z mnogimi drugimi prisekljaji in lažmi, ki so bile ena grja od druge. Pošteno ženo mu je imenoval očitno prešuštnico, blagega rajnega očeta — cigana in rokovnjača, preljubu mater pa vlačugo, tatico in pijanko. Perman je čutil, da ga bo srd skoraj premagal, zato reče sinu, naj mu zaveže usta in roke. Na tak način je šel srečno vseh deset potov mimo novomeškega gada, ne da bi mu bil pokazal le z najmanjšim znamenjem notranjo jezo. Ko je izkušnjo prebil, je tožil s Hrovatovim dovoljenjem nesramnega Rosina cesarskemu sodišču, ki mu je naložilo za dolgi jezik petdeset goldinarjev globe.

Perman je dejal, preden je legel *kvatarno sredo* zvečer v posteljo, pod zglavje v štiri peresca deteljo. V sanjah je potoval v Gorjance in videl eno uro od Šmihela v ruprški hosti veliko luč. Med sedmimi mladimi gabri je gorel s svetlim belim in rumenim plamenom zaželeni *zaklad*. Nad njim je rasla tanka smrečica. Ta kraj je Perman poznal, kajti čez cesto je visela debela bukev, za katero se je z oskrbnikom že večkrat pogajal, da bi jo kupil. Zbuditvši se vstane, dasi je bilo še jako rano. Žena ga vpraša, kam se mu mudi, on pa ji ne odgovori ničesar, nego se napoti molče proti Gorjancem, tja, kjer je gorel ponoči zaklad. Srečali in obговорili so ga na potu mnogi znanci in neznanci, on pa jim ni odgovoril ni besedice, po ukazu Hrovatovem je moral molčati. Prišedši do bukve, ki se je nagibala čez cesto, se obrne na levo in najde skoro sedem gabričev in med njimi tanko smrečico. Okoli nje so se pozna-

la v snegu *konjska kopita*. Ta kopita so pomenila, da je treba odpeljati zaklad s *konji*. Ker pa vsaka živina, ki je vozila zaklad, v treh dneh pogine, si je šel Perman kupovat starih, mršavih konj, katerih ne bi bilo dosti škoda, če mu pocrkajo. Enega je dobil pri kačenskem konjedercu, drugega pri ciganih v bližnjem Žabjeku. Za oba je dal petnajst goldinarjev. Ljudje so se mu silno čudili, smejali in ga popraševali, čemu si je kupil malopridni kljusi. Ker je le majal z ramama, odgovoril pa ni ničesar, so ga obsodili vsi, da je zblaznel in morebiti tudi onemel.

O mraku se mu jezik zopet razveže in skoro je dokazal ženi in znancem z modrim pomenkom in bistrumnimi šalami, da ni izgubil ni pameti ni besede. Zdaj si je moral omisliti še tri druge poglavitne reči, brez katerih ne bi bil mogel nikoli dvigniti iz zemlje zaklada. Trebalo mu je kupiti *trak* od trgovca, ki ni še nikogar osleparil, *polič vina* od krčmarja, ki ni nikdar mešal svoje pijače z vodo, in *par copat* od kuharice, ki je dopolnila že štirideset let in si ohranila v vseh rečeh svoje poštenje brez pege in oskrumbe. Perman je dejal: „Jaz mislim, da bi se vestnih trgovcev dobilo dovolj v naši domovini, ali meni je znan samo eden. Vsi drugi so me kolikor toliko varali in skubli, edini gospod Oblak je ostal vedno resničen v vseh besedah in pravičen v vseh svojih delih. Naredila sva že dostikrat kako malo trgovino in pustila marsikak krajcar, jaz pri njem in on pri meni. O vsaki priliki pa sem ga spoznal, da je on mož in poštenjak, kateremu ni človeška ni peklena hudobnost ne more vzeti ali utajiti teh dveh častnih in svetih imen. Zanj bi prisegel lahko z mirno vestjo, da ima čiste roke pred ljudmi in čisto dušo pred Bogom. Moško in zastavno se je ponašal v vseh zgodah in nezgodah svojega življenja.

Mnogi in premnogi mestni gospodje so se vrtili ob volitvah sem ter tja kakor petelin na strehi, junaka gospoda Oblaka pa nobena grožnja, nobena izkušnja, nobena izguba in škoda ni mogla omajati ni za trenutek v dolgi in težavni borbi za slovenski rod in naše zatirane pravice." Permanu po takem ni bila sila iskati zdušnega trgovca; šel je naravnost h gospodu Oblaku. Dal si je odrezati dva sežnja najmočnejšega traku. Gospod Oblak mu je precej in prav prijazno postregel, skrivaj pa se moral vendarle muzati, da dohaja po tako žensko blago gospodar, ne pa gospodinja.

Teže je bilo najti krčmarja, ki ne zaliva svojega vina z vodo. Zaman je popraševal po njem po vsem obližju in tudi v mestu in pred mestom. Tretji dan pridejo k njemu isto uro berač, babica in tercijalka, in vsi mu zatrdijo, da se dobi vino brez krsta samo pri Jeričku v Dolenji Straži. Perman jim je verjel, ker je vedel že zdavnaj, da na Dolenjskem poznajo vina najboljše berači, babice in tercijalke. Napotil se je torej k Jeričku, popil pri njem merico, polič pa ga vzel s sabo domov.

Najteže pa je bilo zaslediti tako kuharico, ki je ostala v vseh rečeh nepokvarjena in deviška do svojega štiridesetega leta. Perman je najel dvanajst starih, izkušenih žen, da so je šle iskat. Prehodile so brez uspeha sedem župnij in sedemindeset vasi. Naposled so jo našle pod Gorjanci v nizki Žukovi koči. Žukova hči je kuhala mnogo let ljubljanskim bogoslovcem in duhovnikom. Od tod je dobila ime „Ljubljancanka“, dasi je služila tudi pri dolenjski in hrvaški gospodi. Zнала je pripraviti vsako jed okusno in slastno, da je slovela malone za najboljšo domačo kuharico. Ko si je privarovala toliko novcev, da se je preskrbela za stara leta, se je vrnila k očetu — tako ponižna, blaga, pobožna in nedolžna, ka-

kor je šla z doma. Perman dene pod pazduho dežnik in gre k nji. Prosi jo, da bi mu prodala svoje stare copate, rad bo dal zanje, kolikor bo zahtevala. Ona se mu nasmeje na vse grlo. Mislila je, da je starec pijan ali pa da se mu blede. Rekla mu je, da njene copate niso naprodaj. Prosi jo, da bi mu jih vsaj pokazala. Storila mu je to drage volje. On copate natanko izmeri in veli:

„Zbogom!” Čez nekoliko ur se vrne z novimi copatami in začne nagovarjati „Ljubljancanko”, da bi jih zamenila za stare. Dekle se je branilo, dokler se ne oglasi njen oče: „Ne bodi neumna, daj jih, tako dobro nisi še nikoli baratala.” Zdaj se Permanu želja izpolni, ponosno je korakal s kuharičinimi copatami nazaj proti domu. S tem kupom so bile vse potrebne priprave dogotovljene. Zadnje dni pred božičem je Perman še veliko več molil in se postil nego prve adventne tedne.

Na sveti večer je napregel svoji kljusi in se napotil po zaklad. Šel je še za dne. Na tem potu so ga strašile grde prikazni, ali bal se jih ni, ker je imel s sabo v štiri peresca deteljo. Ozrši se, je videl svojo hišo vso v dimu in plamenu. Brž prenese deteljo iz levega žepa v desni, in zdajci se uveri, da je grozni požar prazna prevara. Kadilo se je res, ali od megle, dvigajoče se iz bližnje Krke. Skoro zagleda pod Sovanovo hosto cigane, ki so vrgli na tla njegovo ženo in jo začeli klati! On dene deteljo zopet v desni žep in pokaže se mu resnica. Cigani so klali *ovco*, ne pa njegovo ženo. Nekoliko dalje priplava po vodi njegov sin, ves krvav in razmesarjen. Perman se strese od groze, ali preloživši deteljo v levi žep, se je moral smejati, kajti po Krki ni plul njegov sin, nego debel hlod, ki ga je vzela povodenj pri kaki pili. Takih strašil ga je srečevalo še mnogo, ali vselej jih je pregnala čarobna detelja, ko jo je vtak-

nil iz enega žepa v drugi. Najhujša so prežala nanj v obližju zaklada. Po tleh so se zvijale kače in se spenjale proti njemu, obsipali so ga velikanski škorpijoni in še druga grda golazen, zabadaje vanj svoja strupena žela. Za gabrom pa je stal sam peklenski vrag in vihtel nad njim sekiro, da bi mu razčesnil glavo. Permana niso plašile čisto nič te pošasti, ker mu je razodela detelja, da se gibljejo po tleh od vetra namesto kač suhe vejice, namesto škorpijonov in druge golazni pa velo listje, ki je popadalo s hoste. Izginil je na tak način tudi hudobec, namesto njega je štrlelo staro drevo, katero je ožgala in razgrebla poleti ognjena strela.

Perman je došel k zakladu že ob desetih. Ob enajstih so jeli denarji goreti s tako svetlim, belim in rumenim plamenom, da mu ni bilo treba nič prižigati svetilnice, katero je pripeljal s sabo. Zaklad je začel ogrebat ob tri četrti na dvanajst. Moral je hiteti, kajti precej po polnoči bi se bili pogreznili novci sedemdeset sežnjev globoko, da bi jih ne bil nikoli videl. Najprej izruje mlado smrečico; kraj, kjer je rasla, pa lepo zravna in potlači. Na to prst se postavi trikrat na glavo in prevrne štukokračo. S tem pečatom je bil nekdanj zaklad položen in zaklenjen v zemljo in samo z njim se je mogel zopet odkleniti in dvigniti nazaj iz zemlje. Kdor ne pozna ali ne pogodi pravega pečata, se ne polasti nikoli nobenega podzemeljskega zaklada. Ta nevednost je poglavitni vzrok, da dobe ljudje tako poredkoma zakopane novce, dasi se jih nahaja pod zemljo vse polno še od starih poganjskih časov.

Perman polije ves prostor med gabri z Jeričkovim vinom, sezuje svoje čevlje, obuje stare copate Žukove „Ljubljancanke” in začne kopati. Zemljo je bil pokril že jeseni debel sneg, ki jo je grel, da ni skoraj nič zmrznila. Komaj je mahnil z rov-

nico kakih desetkrat, je privrpal do prve posode, in čez nekoliko trenutkov mu je ležal ves neizmerni zaklad pred strmečimi očmi. V treh železnih loncih so se lesketale srebrne šestice, tri velike brente so bile napolnjene do vrha s šmarnimi tolarji, v treh dolgih mošnjah pa so se skrivali debeli rumeni zlati! Perman izvadi iz žepa Oblakov trak, ki ga dene v več gubá in priveže za brento. Brez silnega truda jo dvigne in potegne iz jame. Prav tako ogrene srečno drugi dve brenti in vse tri mošnje in lonce. Poklekniši na trda tla, odmoli angelsko češčenje, potem pa prenese zaklad na voz ter ga pokrije z mahom, bršlinom in vejami.

Slaba konja nista vlekla zlahkoma težkih denarjev. Perman je moral krepko potiskati in jima pomagati; voz se mu je ustavljal na vsakem klančku, ob vsakem le količkaj debelem kamnu. Pozneje je zatrdil dostikrat, da se toliko, kakor to noč, ni potil in mučil še nikoli v vsem svojem življenju. Zaklad je pripeljal domov eno uro pred dnem, truden in zdelan, da je komaj dihal in gibal. Vendar se je premagal, šel v cerkev in bil pri treh mašah, kakor je v ta veliki praznik po vsem katoliškem svetu navada. Prišedši od božje službe, je legel in spal brez presledka do drugega dne. Zdaj je izpolnil pošteno tudi zadnje povelje Hrovatovo. Eno tretjino zaklada je razdelil med svoje uboge rojake, drugo tretjino je daroval cerkvam za pobožne namene, zase je pridržal samo eno brento tolarjev, eno mošnjo zlatov in en lonec šestice.

Takrat je hodilo več let prav malo beračev po naših krajih in se ni nikoli slišalo, da bi naši kmetje stradali zaradi slabih letin in da bi bili prodali komu zemljišče zaradi neplačanih davkov. Siromaki niso trpeli nobene sile, ker so jim pomagali Permanovi denarji. Ko so se jele povsod popravljati cerkve,

nekatero pa celo znova zidati, in so se izkušale župnije ena z drugo, katera si bo omislila večje zvonove in orgle, lepše oltarje in dragocenejšo cerkveno in mašno opravo, so se popraševali ljudje v čudu, od kod bi bilo prišlo na en mah toliko novcev v borno našo pokrajino. Le malokdo je vedel, da se pospešuje in povečuje na tak primeren način čast božja s Permanovimi rumenjaki in srebrnjaki.

Ali tudi njemu je ostalo še dovolj, da bi bil živel lahko prav udobno in po gosposko. Skromni in nerazvajeni mož pa ni hotel spremeniti skoraj nič svojih prostih šeg in običajev. Če je kam popotoval, je šel najrajši peš in je trošil jako malo na jed in pijačo. Na takem potu se je bil enoč prehladil in ujel pljučnico, ki ga je čez nekoliko tednov zadušila in zagrebla. Zaklad je volil na smrtni postelji svoji ženi.

Dokler je živel, se je godilo Hrovatu pri njem jako povoljno. Hvaležni krčmar mu je stregel brez plače z vsako dobroto, ki jo je premogla hiša. Po Permanovi smrti pa je dejal upokojeni učenik: „Ali bi bilo neumno, da bi uživali drugi denarje, ki so prišli na dan po *mojih* napotkih, jaz pa bi pobiral le drobtine, ki padajo z njihove bogate mize!” Čakal je pol leta, potem pa je rekel Permanovi vdovi:

„Vzemiva se!” Ona se ni branila in naredila sta poroko. Preselila sta se v mesto, kjer sta si kupila dve majhni, ali lični hišici. Plačala sta ju s samimi šestnicami in morda se jima s tem lonec še ni spraznil popolnoma. Zdaj živita prijetno, veselo in brez skrbi kakor ptica pod nebom. Vsako leto gresta popotovat, da vidita imenitnosti in lepote tega sveta. Hodi-la sta po sv. gori Kalvariji, ki se nahaja pod zemljo tam nekje med Ljubljano in Trstom; vozila sta se po železnici skozi prevrtane hribe in čez podzidane železne mostove, ki se razpe-

njajo nad globokimi dolinami; ogledovala sta na Dunaju cesarjevo stanovanje in cerkve in zvonike, ki so izrezljani in izstrugani od najtršega kamna; stala in molila sta na tistem mostu, s katerega je dal hudobni kralj vreči v vodo sv. Janeza Nepomuka. Za take zabave je treba imeti veliko veliko denarja. Jaz sem romala samo do Brezja, pa sem zapravila za vožnjo in hrano celih sedem goldinarjev in tri groše. Do Dunaja pa je gotovo stokrat dalj nego do Brezja. Kdor hoče iti tja, mora nesti s sabo tisočak, drugače bi se mu utegnilo primeriti, da bi ga slekli in odtirali domov po žandarjih. Ali nji- ma dvema se ni bati te sramote: brenta in mošnja se jima ne bosta posušili, če bi se odvezla tudi vsak mesec na Dunaj.

Sebenjica Reza je vprašala Jero, zakaj ne sme povedati te povesti ni meni ni moji ženi. Jera se je pritisnila k nji in ji zašepetala na uho: „Viš, zato, ker sta si ta Hrovat, o katerem sem ti pravila, in sedanji moj gospodar Janez v žlahti in podobna ne le kakor brat bratu, ampak prav tako kakor jaz in — Kolenčeva Jera, ha, ha, ha!”

RAZODETJE

Strastno in stanovitno je ljubil Ivan Slobodin svojo domovino. Nastopile so zanj tako nepovoljne politične in gospodarske razmere. Narodni stranki se niso izpolnile niti najpohlevnejše želje. Zlasti pa so ubogega kmeta pritiskala bremena, katerih ni mogel nikakor več nositi. V vseh okrajih in župah so se mu prodajale hiše in zemljišča. Kupoma je jel preseljevati se v tuje dežele in celo v Ameriko. Slobodina se je polastil strah, da zapusti, preden mine stoletje, zadnji seljak našo očetnjo in da zamre potem poslednja domača beseda v rajskih gorah in dolinah slovenskih. Domoljubni žalosti so se pridružile pa tudi neozdravne srčne bolečine. Pre draga Zalika je začela prezirati dolgo in iskreno njegovo ljubezen. Trpečo dušo bi mu bila mogla okrepčati vera, ali k nji se ni zatekel, ker so mu jo bili ozloglasili in zamorili suhoparni nemški modrijani in razbrzdani francoski romanopisci. V svoji obupnosti je sedel, dokončal svoje „Spomine“ ter jih zapečatil in dejal: „Ta spis razjasni žlahti in mojim prijateljem, zakaj se mi je pristudilo življenje.“ Rokopis spominov položi v kovček, iz njega pa vzame nabit samokres in se napoti v Gorjance.

Z višave nad samotno čuvarnico ozre se še enkrat na sirotno krasotico, svojo domovino. Gorje njeno ga tako prevzame, da se jame jokati na ves glas. Brzo pa se mu ustavi plač, brezbožna desnica seže po samokresu. Ta usodni hip mu položi

nekdo gorko roko na ramo. Slobodin se obrne in ugleda častitega meniha, ki mu veli: „Mladenič, tebi je prevelika bridkost pomračila razum in pamet, ali plemenito srce ti bije v prsih. Ker ne ljubiš le sebe, ampak tudi svoje brate, sem te prišel tolažit, pojdi z menoj!” Slobodin zaječi: „Pusti nesrečnika, ki ni zanj nobene tolažbe na tem svetu.” Blagi redovnik ga pokara: „Ne žali sv. Duha, vir milosti božje je neizčrpen.” To rekši, ga prime prijazno za roko.

Neka nevidna moč omami Slobodinu uporno voljo, da gre za menihom pokoren kakor malo dete za brižno materjo. Vodnik koraka z njim v skalno duplino in ga dovede po položnih stopnicah v podzemeljsko dvorano, ob kateri so se videla brezštevila zaprta vrata. Na prvih je bila zapisana letnica 1875, na drugih 1876 in tako dalje. Po dolgem potovanju prideta do vrat, na katerih je bila zabeležena letnica 2175. Pred njimi se menih ustavi in poslovi z besedami: „Dolžnost me kliče domov, odslej ti bo hoditi brez tovariša. Idi skozi tale vrata in videl boš reči, ki se bodo nahajale in godile ob Gorjancih leta 2175, torej čez tri sto let. Uverivši se, da slovenskemu narodu in tebi ni namenjena nesreča in poguba, zahvali Boga in pridi nazaj v Gorjance.”

Ko prikazen izgine, odpre Slobodin vrata, ali ne stopi v izbo, kakor je mislil, nego na plano, v košat drevored, ki je šel ob gladki cesti nizdol proti Beli krajini. Mimo njega so hiteli mnogi po narodno oblečeni ljudje, ki so govorili vsi najčistejšo knjižno slovenščino. On jih pozdravlja po naše, toda nihče mu ne odzdravlja. Vprašal je ženo, če drži ta cesta proti Metliki, ona mu ne odgovori ničesar. Tako nepriljudno so se vedli tudi vsi drugi, katere je obgovoril. Malo po malem je spoznal, da ga ti popotniki *niti ne vidijo niti ne slišijo!* Obha-

jala ga je groza, vendar se je privadil prav kmalu svoji nevidnosti. Zdelo se mu je celo prijetno, da opazuje lahko ljudi in okolico brez bojazni, da bi bil komu nadležen in zoprn.

Kar strmel je, kako čudovito so se Gorjanci spremenili in polepšali v minula tri stoletja. Bujno so se zarasle vse nekdanje preseke in izseke. Puste goličave so jim pokrili povsod sočni travniki in plodno polje. Mnogokrat je prehodil te kraje za prve mladosti svoje, itak ni poznal zdaj skoraj nobene ceste in steze; bilo je kazno, da so jih deželani preložili poleg potrebe in koristi. Ob vseh potih je stalo krasno drevje, tod lipa, tam kostanji, zvečine pa jablane, slive in hruške. Še veliko bolj so ga razveseljevala kmetska prebivališča, ki so bila narodna, snažna in očitna kakor nekdanj komaj grajske pristave in gosposka letovišča. Spodaj so imela kleti, shrambe in suše. Po dvojnih stopnicah se je šlo na pokrit, ličen hodnik, ki so ga imenovali: *krilca*. Za hodnikom se je širila prostorna veža. Ob nji so stanovali domačini v svetlih, udobnih, poslikanih izbah. Najlepša se je zvala gornica. V nji so se ščeperili zlikani predalniki, mehka, blazinasta sedala, svilna zagrinjala. V vsaki gornici je našel Slobodin tudi hišno knjižnico, brez katere ni bila nobena le količkaj imovita rodovina. Bogate vasi so se vrstile ena za drugo s kratkimi presledki ob velikih in stranskih cestah. V večjih selih je bila povsod šola, čitalnica in pevsko društvo, v mnogih pa tudi cvetoče tovarne, ki so jih vodili spretno kmetje sami.

Slobodin je motril korenito in natanko, kako mu žive in se ponajajo rojaki. Srce mu je kipelo in vriskalo od veselja, da so bili vsi gospodarji ne le marljivi in denarni, ampak tudi nra-
vni in rodoljubni možje. *Krčme ni bilo v nobeni vasi*, doma pa so se gostili ljudje jako mastno in slastno. Jedli so meso še ob de-

lavniki, ob nedeljah pa se je natovorilo na mize toliko vsakovrstnih dobrot, kakor da bi praznovali v vseh hišah svatbo. Za žejo so pili najrajši pivo, ki so si ga sami kuhali. Tej zdravi narodni pijači so rekli *kvasec*. Z vinom se niso zalivali, dasi so ga obilo rodile gorice in ravnice. Devet desetih so ga prodali trgovcem, sami so ga uživali prav zmerno le o svečanih prilikah. Vsak dan so ga dajali po malem samo starcem, bolnikom in otročnicam.

Med vasmi in za hišami so se razprostirali zali vrti, senože-
ti in oranice. Vsaka ped zemlje je izpričevala jasno, da jo obdelujejo oratarji na vso moč pridno in razumno, izpolnjujoč vestno vse nauke znanosti in izkušnje. Pred tri sto leti je štrlelo iz vseh njiv in lok trdo skalovje, zdaj pa bi bil iskal človek zaman najdrobnejšega kamenčka. Rahla, več čevljev debela črna plast je ležala na poljih in zelniki. Delavcem je rabilo orodje, ki je bilo kaj lahko in lično, ali trdno in držno, večino-
ma železno. Lesene pluge so opustili že tako zdavnaj, da jih v to dobo niso niti pomnili. Prav tako so spremenili vsi go-
spodarji starinske puste spašnike v bujne košenice, katere so gnojili in namakali ob suši po vodotočih, navedenih iz poto-
kov, kalov, vodnjakov in celo iz Kolpe.

Živina se ni pasla nikjer zunaj, krmili so jo brez izimka do-
ma v hlevih in svinjaki. Na vrteh se je skrbno gojeno drev-
je kar šibilo in lomilo pod težo žlahtnega sadja. Za noben de-
nar ne bi bil dobil na njem suhe veje, mahu, goseničjega
gnezda in drugih znamenj zanikrnega sadjarstva. Mesto nek-
danje gnile in razmetane lesene ograde ga je varovala gosta
in visoka, čedno obrezana živa meja. Take prijazne seči so
delile često tudi njivo od njive, travnik od travnika, vinograd
od vinograda.

Po mnogih dražestnih potih in ovinkih je došel Ivan Slobodin naposled do veličastnih, umetno zidanih, z marmornatimi stebri in bronastimi sohami okrašenih vrat, na katerih se je lesketal zlati napis: *Mesto Semenič*. Od čuda obstane kakor okamenel, kajti dobro je vedel, da je bila nekoč na tem kraju župna vas Semič, ki je imela prav pošten glas pri vseh sosedih, ali kaj malo mestne podobe. Slobodin je hodil po Semeniču očaran kakor za svojega detinstva po Ljubljani, ko je videl prvič slovensko stolico. Na vse strani se je obračal in upiral oči. Nikdar se ni mogel nagledati krasot, ki mu jih je razkazovalo mesto malone na vsakem koraku, po vseh glavnih in stranskih ulicah. Raztezalo se je pol ure daleč po višinah in pod goro. Prebivalo je v njem gotovo petnajst, morebiti dvajset tisoč slovenskih ljudi. Tuje besede ni slišal iz nobenih ust, niti tuje šege se niso mogle v njem udomačiti. Moški in ženske so nosili dragocene surke, sosebnost lepo so pristojale gospodičnam baržunaste, z zlatom in biseri izprevezene kapice.

Semenič se je Slobodinu tako priljubil, da je ostal v njem nekoliko dni. Pohodil je skoraj vsako hišo, vsak zavod, vsako skupščino in veselico. Vse, kar je zapazil in čul, mu je dokazovalo prediven razvoj in podvig najčistejšega narodnega življenja in izobraženja. V mestu so izhajale petere slovenske in ene *slavjanske* novine. Jezik tega slavjanskega časnika se je pisal s cirilico in ni bil enak nobenemu sedanjih slovanskih narečij. Bil je polnoglasen, krepak in mogočen kakor ruski, ali malone brez tistih inostranskih besed, ki kaze tako neprijetno in po nepotrebnem današnjo pismeno ruščino. „Po slavjansko“ so se razgovarjali Slovenci z drugimi Slovani, zlasti pa s tujci, ki so se učili temu jeziku v vseh svojih višjih učilnicah.

Baš na sredi mesta se je vzdigoval ponosno štirinadstropni *Narodni dom*, v katerem so se shajali ob nedeljah in zimske večere vsi meščani brez razločka stanu na duševne in telesne zabave. Razen njega je bilo v Semeniču še kakih deset inih narodnih društev. Vsako je imelo svojo hišico s čitalnico, kuhinjo in pivnico. Kuhalo in točilo se je tu kakor v Narodnem domu samo udom in gostom. Kakor na deželi, ni bilo niti v mestu *nobene krčme*. Slobodin je našel resda dve veliki, jako okusno opravljeni gostilni, ali v njih so ostajali samo tuji popotniki, nikoli se ni nameril v njih na domačina. Meščani niso marali dosti niti kavarn, dasi so bile prav udobne in gosposke. V eni je poslušal Slobodin Nemca in Italijana, ki sta se pomenkovala po slavjansko. Po večjem ju je razumel. Njun pogovor ga je zanimal neznansko. Pretresala sta politiko. Nemec je pravil Italijanu, da je nekako pred tri sto leti ugonobil nemško mogočnost neki minister, čigar ime je pozabil. Mnogi sijajni uspehi so napuhnili tega nesrečnega človeka, da je razžalil in razkačil vse sosedne narode. Napovedali so mu boj in po večletni krvavi vojni so omagali hrabri Nemci in izgubili veliko zemlje in svojega ugleda. Itak morajo hvaliti usodo svojo, ker se zmagovalec ni maščeval prehudo. Zdaj resda ne morejo nikogar zatirati, ali niti njim ne sme delati nihče nič žalega. Na svetu je zavladala obča pravica in z njo se je doselil na zemljo stalen mir, ki ugaja in koristi vsakemu narodu. Radi njega so se olajšala ljudem bremena, tožbe na presilne davke so potihnile po vseh deželah.

V kavarni je prebiral Slobodin često semeniške časnike, iz katerih je zvedel vse polno veselih novic iz vseh krajev slovenske domovine in slavjanskega sveta. Dopis iz Ljubljane mu je naznanil, da so našteli v nji o zadnji splošni popisnji

dve sto in petdeset tisoč domačih prebivalcev. Razen dve sto začetnih, strokovnjaških in srednjih narodnih šol je imela tudi razne velike, čisto slovenske učne zavode, ki so se zvali akademije. Bilo jih je šest: zemljedelska, trgovska, leposlovna, pravoslovna, zdravniška in politehniška. Iz nekega drugega dopisa je povzel Slobodin, da je dobila Ljubljana že pred sto in osemdeset leti najvišji upravni in sodni dvor za vse slovenske pokrajine.

Iz kavarne je krenil često v mestno zbornico in v deželске urade. V vseh pisarnah se je govorilo in uradovalo samo na *našem* jeziku, rodoljubnega opazovalca ni nikjer žalila ni tujčeva drzovitost ni birokratska okornost in pisarska besnost. Sosebno je zadovoljilo Slobodina cesarsko sodišče. Razpravljalo se je v njem vse ustno, stvarno in brzo. Zapisovalo se je povse ob kratkem samo to, kar je segalo v bodočnost, n. pr. dolžna pisma. Za takove spise se je potrebovalo pred tri sto leti marsikdaj po več pol papirja, zdaj se je opravilo vse s tremi ali štirimi vrsticami. Slobodin je smatral po pravici za radostno znamenje jako nizke obresti, ki so se zahtevale v Semeniču. Za sto srebrnikov sta se dajala samo po dva na leto. Hotel je tudi pogledati, kako se vedo in kaj se razgovarjajo kaznjenci v ječah, ali našel jih je prazne. V novinah je potem čital, da že dva meseca ni trebalo nikogar goniti v zapor.

Slobodin je prehodil mnogokrat vse mesto in obližje, pa se ni naveličal nikoli tega šetanja, ker je bilo povsod dovolj sence, narednih počivališč in vsakovrstnih inih ugodnosti. Vse trge so polepšavali drevoredi in cvetniki, brez lipovih in kostanjevih zasadov ni bilo nobenih ulic, nobene predmestne ceste. Na trgih, šetališčih in drugih večjih prostorih je dalo postaviti mestno starešinstvo premnoge marmornate in rud-

ne podobe slovenskih in slavjanskih junakov, izbornih pisateljev, mislecev, izumnikov. V Semeniču se je nameril Slobodin tudi na nekaj posebnega, česar ni videl še nikoli v svojem življenju. Pod pečevjem za ječami je stala dolga vrsta nakaznih črnih stebrov. Ti stebri so bili spomeniki, toda ne častni. Izklesali in namestili so se tukaj na sramoto izdajalcem in inim narodnim sovražnikom in v svarilo sedanjim in vsem bodočim rodovom. Na prvem stebru se je zvijal velik, pisan gad. Napis, izdolben v tem svitku, je preklinjal doktorja Šlebedra, ki je služil našim zatiralcem za dopisnika, vohuna In ovaduha. Drugi steber je doletel nekega Florijana Čičerko zato, ker je mesto vzvišenih nauk Kristusovih oznanjal ljudem babje vraže, tercijske čenče in romarske bajke. Ta spominek mu je omislilo cerkveno glavarstvo, ki ga je opominjalo često, ali zaman, da ne razširjaj glupega in pogubnega praznoverja.

Več takih črnih stebrov so si prislužili profesorji, ki so prepovedovali naši mladini dobre in poštene slovenske časopise in knjige z nesramno pretvezo, da jo pohujšujejo. Brez zapreke pa je smela prebirati vse tuje spise, dasi so bili mnogi strašansko nespodobni in nenravni ali pa popolnoma nekrščanski in brezverski.

Cesarska vlada, mestni odbor in posamezni domoljubni in bogati podjetniki so preskrbeli Semenič obilo z brezbrojnimi občekoristnimi ustanovami, napravami in zavodi. Železnice so šle iz njega na tri strani, proti Ljubljani, Karlovcu in Ogulinu. Zračna pošta *Samolet* je nosila vsak dan blago in potnike v Ljubljano, Zagreb, Trst, Reko in Celje. To pošto je izumil pred sto leti neki Ljubljčan. Vozila je visoko nad zemljo, često nad oblaki, brez najmanjše nevarnosti. Velikanski vo-

dotoč je dovajal mestu vodo iz daleke Kolpe, po drugem vodovodu je dobivalo iz hribov bistro studenčino. Umno zemljedelstvo, trgovina, tovarne in premnoge ine delavnice so naklonile vsem stanovom znatno imovitost in splošno zadovoljnost. Starodavna borna „Purga” se je preimenovala po dobrem razlogu v „Milijonarski trg”, kajti stanovali so ob njem v svojih palačah sami težki bogatini, ki denarcev svojih niso šteli, nego jih merili na vagane.

Najrajši in najdlje se je mudil Slobodin vsak pot v prvi mestni ulici v gimnaziju, ki se je razlikoval v marsičem od današnjih šol tega imena. Vsi predmeti so se razlagali po slovensko. Poleg domačega jezika se je učil najbolj „slavjanski”. Vsi dijaki so ga govorili tako gladko kakor svojo materinščino. Dajala pa se jim je prilika, da so se izurili lahko tudi v drugih slovenskih narečjih in v glavnih tujih jezikih. Jako mnogo ur je bilo odločenih računstvu, fiziki, prirodopisju in zemljepisu, grščini in latinščini pa — nobena! Čas, ki se je s tem dobil, se je upotrebljavajal veleskoristno za glasbo, zdravoslovje in v višjih razredih za državoslovje. Glasba je bila zapovedan predmet za vse učence. Slobodin se je uveril, da so si semeniški dijaki čvrsto zapomnili pravila, kako jim je živeti, da si ohranijo zdravje. Dasi je bistro pazil, ni našel v vsem mestu nobenega mladega človeka, ki bi bil pijančeval, žgal smotke, ponočeval ali čepel sključen po vse ure pri vražjih kvartah. Dečaki so se dobrovoljili v prostih urah z dobrim berilom, duhovitim šahom, biljardom, žogo, telovadbo, prijetnimi izprehodi na deželo itd. Učitelj državoslovja je razkladal poslušalcem ustroj države in državljske pravice in dolžnosti. Odraslim mladeničem je bilo torej politikovanje dovoljeno, kar se je zdelo Slobodinu jako pametno in potrebno.

Zabeležil si je v listnico besede, s katerimi je končal profesor tega predmeta svoje predavanje. Dejal je s povzdignjenim glasom: „Dragi prijatelji in slavjanski bratje moji, prosim in zaklinjam vas, da nikdar ne pozabite, da smo tudi mi prevažna veja tistega orjaškega drevesa, v katerega blagodatni senci počivajo in se radujejo vsi omikani narodi starega sveta.” V gimnaziji je bila nameščena izvrstno založena knjižnica in dijaška čitalnica, v kateri je ležalo na mizi do štirideset slovenskih in drugih slovanskih časnikov.

Krščanski nauk so se učili gimnazijci obširno in temeljito, ali ne za red v izpričevalu in ne v šolskem poslopju, polnem dijaške lahkomiselnosti, nego v stolni cerkvi pred velikim oltarjem, za popotnico in vodilo po nebeških vzorih hrepenečemu duhu. Po službi božji, ki je bila slovenska od konca do kraja, je razlagal veleuččen duhovnik z milim glasom in tako preverljivim čutom, da mu je moral poslušalec potrditi hote ali nehote slednjo besedo. Slobodin ga je čul, ko je govoril baš o istinitosti krščanske vere. Rekel je: „Prvi dokaz njene resničnosti nosimo v sebi, kajti ujemajo se vsi bistveni nauki krščanske vere s srcem, pametjo in vestjo vsakega poštenega človeka.” Slobodin ostrmi, da mu zastane sapa. Dejal je sam v sebi: Ta dokaz je tako naraven, da mora pregnati najtrdokornejšo nejevero. Kako je to, da mi ga niso povedali nikoli v šolah in da se ga nisem niti sam domislil! Verske sumnje, ki so ga mučile dolgo in neusmiljeno, so zdaj izginile brez sledu, kakor se razhlapi zadušljiva, siva megla na žarkem soncu. Razburjeno srce mu ublaži zopet sladek mir; do svoje smrti se bo spominjal hvaležno svetega moža, ki mu je v semeniški cerkvi oživil z enim samim kratkim stavkom mrtvo vero.

V nedeljo popoldne se je hotel Ivan Slobodin vsekako udeležiti zabave v Narodnem domu že zato, ker so naznanile vse novine, da bo čital njega predsednik, *Janko Slobodin*, jako mične, tri sto let stare „Spomine” svojega pradedu. Mislil si je: „Kaj, ko bi bil ta Janko moj sorodnik v desetem ali dvanajstem kolenu in bo razveseljeval občinstvo morda baš z mojimi zapiski?” Kar je slutil, se je potrdilo popolnoma. Janko je opisal najprej pradedovo življenje. Povedal je tudi zgodovino njegove ljubezni, ki je vzbudila v dvorani precej glasno veselost. Pravil je, da je Ivan zdihoval in lazil za Zaliko dve leti. Zaklinjal se ji je vsak dan, da jo ljubi stokrat bolj nego vse ine ljudi in vse zaklade in slasti tega sveta. Ona mu je verjela in mu podarila svoje srce, kajti bil je Ivan nepokvarjen in jako čeden dečko. Zdel se ji je resda močno fantastičen, ali mladenke opraščajo take slabosti kaj radi svojim ljubimcem. Toda Zalika je bila krščansko in pametno dekle. Hotela je biti Ivanova žena, ne pa ljubica. Da ji je rekel: „Vzemiva se!” — bi se ga bila oklenila okoli vrata in ga obsipala s poljubci. Ali njemu ni mogla zdrkniti z jezika beseda: zakon, ne zato, ker je imel morda nečiste namene. Bog varuj! On bi se bil rad pozakonil z njo že prvi dan, ko jo je spoznal. Zadržavala ga je prazna bojazen, da ga deklica ne usliši. Najprej se je hotel uveriti, da ga ljubi, šele potem bi ji bil dejal: „Draga Zalika, dosti dolgo se že gledava, čas je, da se poročiva.” Po takem ničudo, da je prišla zmešnjava. Oba sta čakala zaman, ona njegove snubitve, on pa njenega priznanja, da ga ljubi. Brez odločenja so tekli tedni za tedni, meseci za meseci. Dekleta zgrabi naposled nejevolja. Ko ji je začel zopet ponavljati, kar je že tolikokrat čula, je bleknila, da je sita tega zaljubljenega čvekanja, naj jo pusti na miru. Bilo ji je precej žal, da so ji ušle

take nepremišljene besede. Revica vso noč ni mogla zaspati. Da je prišel Ivan drugi dan k nji, bi ga bila prosila za zame-ro. Toda on se ni prikazal, ker ni poznal ženske trme. Bil je taka mila Jera, da se je imel za najnesrečnejšega človeka na zemlji. Razen ljubezni ga je trla tudi rodoljubna žalost. Slo-venski narod je trpel takrat grozne bede in ni bilo nobenega upanja, da se politične prilike in razmere skoro zboljšajo. Iva-na je ta dvojna bridkost tako zmešala, da se je nakanil ustre-liti. Nebeški oče pa se je usmilil izgubljenega sina ter mu po-slal skrivno razodetje, ki ga je potolažilo. Zamaknil se je iz de-vetnajstega v naše dvaindvajseto stoletje in gledal blaženo in slavno bodočnost slovenskega naroda in tudi mesta Seme-niča. „Spomini” njegovi dokazujejo, da je došel poslušat baš nocojšnjo našo zabavo v Narodnem domu in da je zvedel iz *mojih* ust, zakaj mu Zalika ni priznala svoje ljubezni. To se ve, da se mu je zdaj na vso moč mudilo domov. Uboga Zalika je bila skoraj zblaznela, ko je slišala, da je izginil Ivan brez slo-vesa. Našel jo je vso objokano in obupano. Ali njena toga se je spremenila hitro v radost in smeh, ko jo je pritisnil na srce in jo imenoval „sladko svojo nevesto”. Poročila sta se še tisti mesec in odslej jima usoda ni grenila več življenja.

Po tem kratkem vekopisu je jel govornik Janko Slobodin čitati Ivanove „Spomine”, ki so naštevali natanko vse nadlo-ge in težave, ki so pritiskale slovenski narod, zlasti slovenske-ga kmeta v devetnajstem stoletju. Ivan je poslušal zvesto svo-je življenje, „Spomini” pa ga niso nič mikali, ker so mu bili znani. Zbodla ga je bila marsikatera opomnja Jankova, in ko se je občinstvo smejalo njegovi neokretni ljubezni, mu je ši-nila vsa kri v glavo od srama in jeze. Ali to razžaljenje je pre-cej pozabil radi preveselih poročil, ki jih je čul v Narodnem

domu o ljubljeni Zaliki. Zdaj je vedel za trdno, da ga ljubi in da mu je namenjena za ženo. Ves zamaknjen je hitel v cerkev in zahvalil Boga za rešenje in za dobljene tolažbe. Iz cerkve je tekel na vso sapo v Gorjance. Na vrhu mu opešajo noge in se ga poloti težka dremota. Legel je na mehko trato in zaspal. Vzbudivši se, vidi pod sabo samotno čuvarnico, kamnite rebri in golo bregovje. Ta pogled ga uveri, da se je preselil iz sončnega dvaindvajsetega nazaj v viharo in pusto devetnajsto stoletje. Čile noge ga prineso v treh urah domov. Zgodilo se je vse tako, kakor je pripovedoval semeniški gospodi Janko Slobodin. V treh tednih sta bila Ivan in Zalika mož in žena in živita še zdaj prav složno in srečno. Ivan se bavi mnogo s politiko. Domače časnike (tujih ne mara) prebira od prve do zadnje črke, mične članke in dopise še po dvakrat. Ker ve, da je bodočnost naša, mu ne delajo preglavice hude neprilike, v katerih se nahaja često narodna stranka. Kadar zve kako krivico, ki se je storila naši narodnosti, zakliče zmagoslavno: Vsaka sila je minljiva! Prešeren je prerokoval resnico, da se bodo „vremena razjasnila“ tudi nam Slovencem, zato: Ne vdajmo se, ne vdajmo se!

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-087-1